

BELASTINGVERLIGTING AS MOONTLIKE
AANSPORINGSMAATREËL IN DIE
GRONDHERVORMINGSPROSES

deur

Wilmien Kotzé

2008053122

Tesis voorgelê ter voldoening aan die vereistes vir die graad
M.Com (Rekeningkunde) met spesialisering in Belasting

in

DIE SKOOL VIR REKENINGKUNDE
FAKULTEIT VAN EKONOMIESE EN BESTUURSWETENSKAPPE
UNIVERSITEIT VAN DIE VRYSTAAT
BLOEMFONTEIN

DESEMBER 2018

Studieleier: Prof. A.D. Koekemoer

INHOUDSOPGAWE

LYS VAN TABELLE	7
AFKORTINGS	8
OPSOMMING	9
SUMMARY	11
ERKENNINGS	12
VERKLARING	13

HOOFSTUK EEN: INLEIDING EN AGTERGROND

1.1	Inleiding	14
1.2	Agtergrond	15
1.3	Motivering vir hierdie studie en bestaande navorsing	18
1.4	Probleemstelling	19
1.5	Doelwit	20
1.6	Sekondêre navorsingsdoelwitte	20
1.7	Navorsingsraamwerk en -metodes	20
1.7.1	Navorsingsmetode	20
1.7.2	Insameling van data	23
1.7.3	Versekering van gehalte	23
1.7.4	Etiese oorwegings	24
1.8	Uiteensetting van die studie	24
1.9	Omvang en beperkings van studie	24
1.10	Gevolgtrekking	28

HOOFSTUK TWEE: FAKTORE WAT GRONDHERVORMING IN SUID-AFRIKA BEÏNVLOED

2.1	Inleiding	30
2.2	Die geskiedenis van grond in Suid-Afrika	30
2.3	Grondhervormingswetgewing	32
2.4	Projekte aangepak deur die Suid-Afrikaanse regering sedert 1994	33
2.4.1	Die Nasionale Ontwikkelingsplan	37
2.5	Die huidige stand van grondhervorming	38

2.6	Nuutste verwickelinge op die front van grondhervorming_____	41
2.6.1	Voorgenome wetgewing_____	42
2.6.2	Die 50/50-voorstel_____	44
2.6.3	Grondonteiening sonder vergoeding_____	44
2.6.4	Kritiek op onlangse verwickelinge_____	45
2.6.4.1	Zimbabwe_____	46
2.7	Faktore wat lei tot mislukking in die grondhervormingsproses_____	49
2.7.1	Beskikbaarheid van grond_____	53
2.7.2	Beskikbaarheid van finansiering_____	55
2.7.3	Beskikbaarheid van markte_____	56
2.7.4	Tegniese vaardighede en opleiding_____	57
2.7.5	Postskikkingondersteuning en mentorskap_____	58
2.8	Gevolgtrekking_____	62

HOOFSTUK DRIE: BELASTINGWETGEWING MET BETREKKING TOT GRONDHERVORMINGSFAKTORE

3.1	Inleiding_____	66
3.2	Agtergrond van boerderybelasting in Suid-Afrika_____	66
3.3	Spesifieke maatreëls in huidige wetgewing wat grondhervorming bevorder_____	69
3.3.1	Vrystelling van skenkingsbelasting op die skenking van grond vir grondhervormingsdoeleindes (a 56(1)(o))_____	71
3.3.2	BTW-verligting by die lewering van vaste eiendom ingevolge die grondhervormingsproses (a 11(1))_____	72
3.3.3	Inkomstebelastingverligting by die staking van boerdery in die verkoop van grond aan die staat (par 20 van die Eerste Bylae)_____	75
3.3.4	KWB-verligting met die ontvangs van 'n toekenning ingevolge die Wet op die Restitusie van Grondregte (par 64A van die Agtste Bylae)_____	80
3.3.5	KWB-verligting by die skenking van grond ten opsigte van die Wet op die Restitusie van Grondregte (par 64D van die Agtste Bylae)_____	80

3.3.6	Oorrolverligting ten opsigte van belasting op verhaling en KWB met onvrywillige beskikkings (a 8(4)(e)–(eE) en par 65 van die Agtste Bylae)	81
3.3.7	Belastingvergunning vir openbare weldaadsorganisasies wat grondhervorming bevorder (par 3(e) van Deel I van die Negende Bylae)	82
3.3.8	Belastingvergunning vir skenking van onroerende eiendom aan 'n OWO (paragraaf 5(e) in Deel II van die Negende Bylae)	83
3.3.9	Hereregteverligting waar grond ingevolge 'n grondhervormingsprojek verkry word (a 9(1) van die Wet op Hereregte)	84
3.4	Belastingmaatreëls in huidige wetgewing wat die faktore van suksesvolle grondhervorming beïnvloed	85
3.4.1	Beskikbaarheid van grond	86
3.4.1.1	Belastinggevolge van onteiening vir bestaande boere	86
3.4.1.2	Belastinggevolge van skenkings vir bestaande boere	88
3.4.1.3	Belastinggevolge van bemakings deur bestaande boere met afsterwe	89
3.4.1.4	Belastinggevolge van die vrywillige verkoop van grond deur bestaande boere	90
3.4.1.5	Belastinggevolge vir opkomende boere	91
3.4.1.6	Samevatting van die belastinggevolge vir bestaande boere en opkomende boere met die verkryging van grond	95
3.4.2	Beskikbaarheid van finansiering	97
3.4.2.1	Belastinggevolge vir die opkomende boer wat direk betrekking op finansiering het	97
3.4.2.2	Belastinggevolge vir die opkomende boer wat met finansiering verband hou	98
3.4.3	Beskikbaarheid van markte	103
3.4.4	Tegniese vaardighede en opleiding	104
3.4.4.1	Aftrekking van opleidingskoste ingevolge Inkomstebelastingwet verbied	104
3.4.4.2	Studiebeurse vrygestel van inkomstebelasting in die werknemer se hande (a 10(1)(q) van die Inkomstebelastingwet)	105
3.4.5	Postskikkingondersteuning en mentorskap	106
3.4.5.1	Belastinggevolge waar bates vanaf 'n bestaande boerdery	

	oorgedra word na 'n maatskappy waarin beide bestaande en opkomende boere aandele besit _____	107
3.4.5.2	'n Entiteit waarin beide bestaande en opkomende boere aandele besit _____	110
3.5	Gevolgtrekking_____	113

HOOFSTUK VIER: AANBEVELINGS RAKENDE MOONTLIKE WYSIGINGS AAN BELASTINGWETGEWING TEN OPSIGTE VAN GRONDHERVORMING

4.1	Inleiding_____	121
4.2	Die doel van belastingaansporing en die rol van die Suid-Afrikaanse regering daarin_____	121
4.3	Geleenthede vir aanpassings aan bestaande wetgewing_____	125
4.3.1	Algemene aanbevelings met betrekking tot aanpassings aan bestaande wetgewing om grondhervorming te bevorder_____	126
4.3.2	Aanbevelings met betrekking tot die beskikbaarstelling van grond _	127
4.3.2.1	Aanbeveling vir die wysiging van die skenkingsbelastingvrystelling met betrekking tot skenking van grond (a 56(1)(o) van die Inkomstebelastingwet)_____	128
4.3.2.2	Aanbeveling vir die wysiging van die inkomstebelastingverligting met betrekking tot die staking van boerdery (par. 20 van die Agtste Bylae van die Inkomstebelastingwet)_____	129
4.3.2.3	Aanbeveling vir die wysiging van die KWB-verpligting vir die skenking van grond t.o.v. Hoofstuk 6 van die NOP (par.64D van die Agtste Bylae van die Inkomstebelastingwet)_____	129
4.3.2.4	Aanbeveling vir die wysiging van die oorrolverligting vir belasting op die verhaling en kapitaalwins met onvrywillige beskikkings (a 8(4)(e)–(eE) en par 65 van die Agtste Bylae_____	130
4.3.2.5	Aanbeveling vir die wysiging van die omstandighede van die a 18A skenking vir openbare weldaadsorganisasies wat grondher-vorming bevorder (par 5(e) in Deel II van die Negende Bylae)_____	131
4.3.2.6	Aanbeveling vir die wysiging van die hereregteverligting (a 9(1)(n) en (o) van die Wet op Hereregte)_____	131
4.3.2.7	Aanbeveling vir die wysiging van die SOB-vrystelling (a 8(1) van die Wet op Oordrag van Sekuriteite)_____	132

4.3.3	Beskikbaarheid van finansiering_____	132
4.3.3.1	Aanbeveling vir die instelling van 'n nuwe artikel met betrekking tot rente op lenings aangegaan vir grondhervormingsdoeleindes ____	132
4.3.4	Beskikbaarheid van markte_____	133
4.3.4.1	Aanbeveling vir die wysiging van uitvoerbelastingbepalings_____	133
4.3.5	Tegniese vaardighede en opleiding_____	133
4.3.5.1	Aanbeveling vir die instelling van 'n nuwe artikel ten opsigte van die aftrekbaarheid van opleidingskoste_____	133
4.3.6	Postskikkingondersteuning en mentorskap_____	134
4.3.6.1	Aanbeveling vir die wysiging van skenkingsbelastingverligting waar bates vanaf bestaande boerdery na maatskappy oorgedra word (a 56(1)(o) van die Inkomstebelastingwet)_____	134
4.3.6.2	Aanbeveling vir die wysiging van die belastingvergunning ten opsigte van KSK (a 12E(4)(a)(ii) van die Inkomstebelastingwet)____	134
4.3.6.3	Aanbeveling vir die toevoeging van 'n entiteit spesifiek vir grondhervormingsdoeleindes geskoei op artikel 12I van die Inkomstebelastingwet_____	135
4.4	Gevolgtrekking_____	137

HOOFSTUK VYF: BEVINDINGS EN GEVOLGTREKKING

5.1	Inleiding_____	142
5.2	Bereiking van die studie se doelwitte_____	142
5.3	Finale gevolgtrekking en bydraes_____	154
5.4	Aanbevelings_____	154
5.5	Geleenthede vir verdere navorsing_____	155
5.6	Gevolgtrekking_____	155

LYS VAN VERWYSINGS_____	157
-------------------------	-----

LYS VAN TABELLE

1	'n Vergelyking van die drie grootste grondhervormingsprogramme	37
2	'n Vergelyking van die Onteieningswet 1975 met Onteieningswetsontwerp 2015	43
3	Faktore wat grondhervorming belemmer	51
4	Opsomming van belastinggevolge met die verkryging van grond	96
5	Opsomming van belastingwetgewing wat faktore aanspreek	118
6	Opsomming van aanbevelings vir wetswysigings	139
7	Opsomming van aanbevelings vir wetswysigings i.t.v. faktore	151

AFKORTINGS

ANC	African National Congress
BBP	Bruto Binnelandse Produk
BTW	Belasting op Toegevoegde Waarde
EFF	Economic Freedom Fighters
ETI	Employee Tax Incentive
HOP	Heropbou- en Ontwikkelingsprogram
KSK	Kleinsakekorporasie
KWB	Kapitaalwinsbelasting
LRAD	Land Redistribution for Agricultural Development
NOK	Nywerheidsontwikkelingskorporasie
NOP	Nasionale Ontwikkelingsplan
OWO	Openbare Weldaadsorganisasie
PLAAS	Programme for Land and Agrarian Studies
PLAS	Pro-Active Land Acquisition Strategy
RSA	Republiek van Suid-Afrika
SAIGR	Suid-Afrikaanse Instituut vir Geoktrooieerde Rekenmeesters
SAOG	Suider-Afrikaanse Ontwikkelingsgemeenskap
SARS	South African Revenue Service
SDP	Social Discount Product
SEB	Swart Ekonomiese Bemagtiging
SLAG	Settlement Land Acquisition Grants
SOB	Sekuriteite-oordragbelasting
VPI	Verbruikersprysindeks
ZANU-PF	Zimbabwe African National Union – Patriotic Front

OPSOMMING

Sedert 1994 is 'n wye verskeidenheid beleide ontwikkel, programme geloods en wetgewing geproklameer ten einde grondhervorming in Suid-Afrika te bevorder. Die noodsaaklikheid vir grondhervorming blyk duidelik uit die bestudering van die geskiedenis.

Ten spyte van 'n verskeidenheid beleide en wetgewing, wat in die laaste 24 jaar toegepas is, is grondhervorming in Suid-Afrika tot dusver glad nie geslaagd nie. Die dringendheid van suksesvolle grondhervorming blyk duidelik uit onlangse radikale uitsprake deur politici en voorgestelde wetgewing wat afgekondig is. Die regerende African National Congress (ANC) se amptelike beleid van onteiening sonder vergoeding, wat in Desember 2017 aangeneem is, is kommerwekkend as moontlike gevolge daarvan bestudeer word. Dit is dus belangrik dat die regering se huidige belastingstelsel nie grondhervorming terughou nie. Tot op hede is die invloed van belastingmaatreëls op die grondhervormingsproses nog nie ondersoek nie.

Hierdie studie het ten doel om die rol wat belasting in die grondhervormingsproses in Suid-Afrika speel, te ondersoek. Alvorens moontlike belastingverligting ondersoek kon word, moes die faktore wat in die pad van suksesvolle grondhervorming staan, vasgestel word. Ten einde die sukses van grondhervorming in die toekoms te bevorder, sal hierdie faktore aangespreek moet word om sodoende struikelblokke uit die weg te ruim. Belastingverligting, wat moontlik van die faktore kan aanspreek, is dus geïdentifiseer.

'n Literatuurstudie is onderneem ten einde die faktore, wat die sukses van grondhervorming verhoed, te identifiseer. Die mate waartoe belastingwetgewing die geïdentifiseerde faktore ondersteun, al dan nie, is gebruik as 'n konseptuele raamwerk waarteen huidige belastingwetgewing gemeet is. Daaruit blyk dat huidige belastingwetgewing ten opsigte van grondhervorming tekort skiet, en dat daar geleenthede vir verbetering bestaan. Die studie maak aanbevelings rondom wysigings aan bestaande belastingwetgewing aangaande grondhervorming, sowel as algemene belastingwetgewing, ten einde die grondhervormingsproses te

bevorder. Daar word hoofsaaklik van 'n regsdoctrinale navorsingsmetodologie gebruik gemaak.

Sleutelwoorde: grondhervorming, belastingverligting, restitusie, swart ekonomiese bemagtiging, grondbesit, fiskale maatreëls

SUMMARY

Many policies have been developed, programmes launched and legislation proclaimed since 1994 to promote land reform in South Africa. The need for land reform is clear from studying its history.

Despite a number of policies and legislative decisions over the past 24 years, land reform in South Africa has not been successful thus far. Radical pronouncements and proposed legislation currently circulating show the urgent need for successful land reform. The ruling ANC adopted an official policy of land expropriation without compensation in December 2017, which raises concern if the possible consequences of this policy is analysed. It is, therefore, important that government's current tax regime is not a hindrance to land reform. To this day, the implications of tax measures on the land reform process has not been investigated.

The purpose of this study is to investigate the role that taxation plays in the land reform process in South Africa. Before considering potential tax relief, the factors that are preventing successful land reform, first had to be determined. These factors should be addressed in order to eliminate obstacles in the way of successful land reform. Tax relief, that could possibly address some of these factors, were identified in this study.

A literature study was undertaken to identify the factors preventing the success of land reform. The degree to which tax relief supports or inhibits these factors was used as a conceptual framework against which current tax relief was measured. It appears that current tax legislation pertaining to land reform is lacking and there are opportunities for improvement. This study makes recommendations with regard to amendments to existing tax legislation on land reform, as well as general tax legislation in order to advance the land reform process. A legal doctrinal research methodology is used.

Key words: land reform, tax relief, restitution, black economic empowerment, land ownership, fiscal measures

ERKENNINGS

Hiermee wil ek net `n woord van dank rig aan my studieleier, prof. Alta Koekemoer, vir die groot bydrae wat sy tot my studie gelever het. Baie dankie vir prof. se voortdurende positiwiteit, geduld en ewige glimlag. Ek sal altyd waardering daarvoor hê.

Aan my ongelooflike ouers, Frans en Christine Kotzé, ek sal nooit genoeg woorde hê om julle te bedank nie. Dankie vir die geleentheid wat julle aan my gebied het om hierdie graad te voltooi. Bowenal, dankie vir al die jare se ondersteuning, liefde en geduld. Ongeag die lang proses, het julle geloof in my nooit getaan nie.

Laastens, alle eer aan die Hemelse Vader, wat my met die vermoë, sowel as die omstandighede geseën het om hierdie tesis te voltooi, al is dit onverdiend. Net Sy genade het my tot hier gebring.

Ek wil ook nou, soos nog altyd, met alle vrymoedigheid deur my hele wese Christus verheerlik in lewe en in sterwe, want om te lewe, is vir my Christus, en om te sterwe, is vir my wins. (Filippense 1:20b-21)

VERKLARING

Ek verklaar dat die tesis wat hiermee ingedien word vir die kwalifikasie M.Com in Rekeningkunde met spesialisasie in Belasting by die Universiteit van die Vrystaat my eie, onafhanklike werk is en dat ek nog nooit voorheen die werk vir 'n kwalifikasie by 'n ander universiteit of fakulteit ingedien het nie.

Wilmien Kotzé

1 Desember 2018

Ek doen hiermee afstand van die kopiereg van hierdie produk ten gunste van die Universiteit van die Vrystaat.

HOOFSTUK 1

Inleiding en Agtergrond

1.1 Inleiding

“Without meaningful land reform, it is unlikely that rural areas will ever be stable and peaceful. At the same time, land reform gone wrong can lead to food shortages, a sharp rise in the price of staple foods, food riots and instability. It can also have a hugely detrimental impact on South Africa’s economy. While the share of GDP from agriculture may be low, primary agriculture remains important to the economy: it provides markets for agricultural inputs; it provides agribusinesses with products for processing; it employs a significant portion of the labour force; it earns foreign exchange; and it ensures that in most years South Africa is a net exporter of agricultural products.” (AgriSA, 2011)

Die regering van die Republiek van Suid-Afrika (hierna die “Republiek” of “SA” genoem) het reeds verskeie programme sedert 1994 van stapel gestuur ten einde voorheen benadeelde persone toegang tot die land se ekonomie, en uiteindelik gepaardgaande welvaart, te gee. Daar word beweer dat grond ingevolge historiese wetgewing ná Junie 1913 van swartmense ontnem is (Beinart en Delius, 2013). Dit is vandag ’n brandpunt in die Suid-Afrikaanse politiek en ekonomie. Grondhervorming maak deel uit van Swart Ekonomiese Bemagtiging (SEB), maar statistiek toon dat die Suid-Afrikaanse regering nie die doelwitte, wat met die afhandeling van die program as hoofprioriteit gestel is, behaal het nie (Cieplak, 2013). Doelwitte word telkens uitgestel. Op die langtermyn kan hierdie mislukking ernstige gevolge vir Suid-Afrika op ekonomiese, politieke en sosio-ekonomiese gebied inhou. Dit kan tot onrus en ekonomiese agteruitgang lei, soos wat die afgelope jare in Zimbabwe die geval was (Groenewald, 2004:673). Dit blyk dat daar reeds onrus in Suid-Afrika oor die grondhervormingskwessie is.

Onlangse verwikkelinge, in die vorm van voorgestelde wetswysigings en wetsontwerpe, publieke onrus, asook uitsprake wat deur politici gemaak is, dui daarop dat dit tyd geword om dringend aandag aan die grondhervormingskwessies

te skenk. Uiteindelik vind die sukses van grondhervorming nie beslag in die aanspreek van die kwessies deur middel van die daarstel van beleid nie, maar in die *uitvoering* van die beleid (Groenewald, 2004:675). Die vraag ontstaan dus wat daadwerklik rondom die grondhervormingskwessies gedoen kan word en watter aspekte aangespreek sal moet word om die sukses van die grondhervormingsproses te bevorder.

1.2 *Agtergrond*

'n Goeie beginpunt is om te verstaan hoe die grondhervormingsprobleem ontstaan het.¹ Reeds op 19 Junie 1913, drie jaar na uniewording in 1910, is die omstrede Naturellegrondwet No. 27 gewettig (Pienaar, 2013). Dit was die begin van gebiedsegregasie. Swartmense is gedwing om in reservate te werk en ook deelboerdery het onwettig geword (Beinart, 2001:56). Die bepaling dat swartmense verbied is om grond te koop of te huur in 93% van Suid-Afrika se grondgebied was die wet se mees vernietigende bepaling. Gevolglik is eiendomsreg aan swartmense beperk tot slegs 7% van Suid-Afrika se grondgebied, 'n syfer wat in 1936 met die Wet op Naturellegrond² tot 13,5% verhoog is (Bosman, 2007:3). Tussen 1961 en 1994 is meer as 3,5 miljoen mense gedwonge van hul huise na tuislande verskuif (Bosman, 2007:3). Dit blyk duidelik waarom grondhervorming 'n integrale deel van swart ekonomiese opheffing na die beëindiging van apartheid sou word, asook waarom dit 'n emosionele aspek het wat potensieel drastiese gevolge kan hê.

Met die verkiesing van 'n nuwe bedeling in 1994, is die herverdeling van grond vooropgestel. Die pogings van die nuutverkose regering is aanvanklik in 1994 in die Heropbou- en Ontwikkelingsprogram (HOP) uiteengesit; 'n beleidsraamwerk wat die ekonomiese vryheid moes herstel van dié persone wat voorheen benadeel is (Davids, Theron & Maphunye, 2005:43). Die HOP se grondhervormingsdoelwitte het drie breë fokusgebiede. Eerstens, moes die verblyfreg van armes in landelike gebiede verseker word. Tweedens, sou grond weer in besit gestel word van persone wat kon bewys dat hul voorsate se grond ingevolge historiese wetgewing van hulle ontnem is (restitusie) (Kloppers & Pienaar, 2014:678). Derdens, het die

¹ Die geskiedenis van grondhervorming in Suid-Afrika, asook wetgewing rakende grondhervorming, word in meer diepte in Hoofstuk 2 van hierdie studie bespreek.

² "Native and Land Trust Act".

Suid-Afrikaanse regering, op advies van die Wêreldbank, homself tot die herverdeling van 30% van landbougrond in wit besit teen 1999 verbind (grondhervorming) (Atuahene, 2011). Dis die prestasie van hierdie derde fokusgebied, grondhervorming, wat in dié studie onder die soeklig geplaas word.

Die proses van herverdeling het sedert 1994 verander vanaf die Vestigings-/ Grondverkrygingstoelaag³ (1995-2000) tot die Grondherverspreiding vir Landbou-ontwikkelingsprogram⁴ (2001-2010) (Bosman, 2007:5). Grondhervorming vind wettige beslag in die Wet op die Beskikbaarstelling van Grond en Bystand (Wet 126 van 1993)⁵ wat in 1998 gewysig is en tans die Wet op Voorsiening van Grond en Bystand⁶ heet. Hierdie wet stel egter net die Minister van Landelike Ontwikkeling en Grondhervorming in staat om die fondse vir aankoop van grond beskikbaar te stel. Die besonderhede van die grondhervormingsproses word in verskeie beleidsdokumente vervat, eerder as in wetgewing (Lahiff, n.d.).

Verskeie stukke wetgewing en beleid is in die laaste paar jaar ontwerp om die proses van grondhervorming aan te help. Dit is bykomend tot wetgewing wat aanvanklik ná 1994 daargestel is om die proses te fasiliteer, wat 'n bron van kommer is vir die landbousektor (Cronjé, 2015b). Die nuwe wetgewing wat in die laaste paar jare ontwikkel is, is aansienlik meer ingrypend as die aanvanklike wetgewing en maak ondermeer voorsiening vir 'n beperking op die hoeveelheid landbougrond wat 'n boer mag besit, asook vir onteiening sonder vergoeding. Die landbousektor se bekommernis strek egter verder as bogenoemde wetgewing en wetsontwerpe.

'n Groot bron van kommer is die onlangse protesaksies wat ten gunste van grondonteiening sonder vergoeding gevoer is. Suid-Afrika se vorige president, Jacob Zuma, het 2017 uitgesonder as die jaar waarin die "grond teruggegee gaan word aan die mense", met verwysing na grondonteiening sonder vergoeding (Peyper, 2017). Voorts het hy 'n beroep op "swart partye" in die parlement gedoen om saam te staan ten einde 'n tweederde meerderheid te vorm en die Grondwet hiervoor aan te pas (Makinana, 2017). Alhoewel die ANC na afloop van Jacob Zuma

³ "Settlement Land Acquisition Grants" (SLAG)

⁴ "Land Redistribution for Agricultural Development Programme" (LRAD)

⁵ "Provision of Certain Land for Settlement Act 126 of 1993"

⁶ "Provision of Land and Assistance Act"

se verskeie uitsprake dit duidelik gemaak het dat onteining sonder vergoeding nie tans amptelike ANC-beleid is nie (Hunter & Shoba, 2017), het Gugile Nkwinti te kenne gegee dat dit die rigting is wat tydens die beleidskonferensie in Junie 2017 ingeslaan sou word. Hy beskryf onteining sonder vergoeding as 'n "aspirasie" (Presence, 2017). Ayanda Dlodlo, Adjunkminister van Openbare werke en Administrasie, het ook haar stem gevoeg by dié wat druk vir onteining sonder vergoeding. Sy beskou die grond as "gesteel" en meen dat blankes, wat vandag die grond besit, moet bewys dat die grond in die 17de en 18de eeue aangekoop is (Hans, 2017). Hierdie uitsprake het werklikheid in Desember 2017 geword toe die ANC onteining sonder vergoeding as amptelike partybeleid verklaar het (Tandwa, 2017). Almal in die ANC stem egter nie hiermee saam nie.

Volgens Paton (2017), beskou Enoch Godongwana, hoof van die ANC se ekonomiese transformasie-komitee, nie onteining sonder vergoeding as 'n oplossing nie, en skryf hy die mislukking van grondhervorming aan 'n wye verskeidenheid ander faktore toe. Oudpresident Thabo Mbeki beskryf onteining sonder vergoeding in 'n uitgelekte meningstuk⁷ as 'n radikale afwyking van die ANC se grondhervormingsbeleid. Hy skryf dit toe aan die invloed van die EFF op die ANC (Selebano, 2018). Verder is hy van mening dat ons Grondwet reeds voorsiening vir grondhervorming maak, en wysiging daarvan onnodig is (Bendile, 2018). Ook Gwede Mantashe, Sekretaris-Generaal van die ANC, meen dat die ANC die grondhervormingsproses binne die bestaande wetsraamwerk moet bespoedig (Quintal, 2017). Hoe dit ook al sy, dit is duidelik dat daar groot onsekerheid in die Suid-Afrikaanse landbousektor heers. Dit het 'n daling in belegging in die sektor tot gevolg gehad (Phakathi, 2018), wat vrese dat Suid-Afrika die Zimbabwiese paadjie gaan volg, aanwakker.

Die verwoestende gevolge wat grondonteining in Zimbabwe tot gevolg gehad het, is alombekend. Krinninger (2015) is van mening dat die landbousektor in Zimbabwe nooit weer ná die onteining op sy voete gekom het nie. Vandag lewe 80% van Zimbabwiërs in armoede. Volgens die politieke wetenskaplike, Phillan Zamchiya, word grond grootliks onderbenut en word minder as 40% produktief gebruik

⁷ "What then about land expropriation without compensation"

(Krinninger, 2015). Hy skryf dit toe aan 'n gebrek aan kennis en vaardighede, asook fondse wat nodig is om items soos brandstof en saad aan te skaf.

Die verval van Zimbabwe behoort genoeg waarskuwing te wees dat daar werkbare oplossings in Suid-Afrika gevind moet word ten einde grondhervorming suksesvol te laat geskied. Dit is inderwaarheid die mislukking van grondhervorming wat aanleiding gee tot die radikale uitsprake wat tans gemaak word. Alhoewel daar 'n groot behoefte aan suksesvolle grondhervorming in Suid-Afrika is, word min vordering daarmee gemaak. Voortslepende armoede en werkloosheid, sowel as die moontlike implementering van ingrypende beleide hieromtrent, dui op die mislukking van grondhervorming. 'n Aantal projekte is deur die jare ontwikkel om grondhervorming te fasiliteer. Nie een van dié projekte het egter vrugte afgewerp nie. Tans in 2018, 24 jaar ná die beëindiging van apartheid, heers daar steeds 'n groeiende ontevredenheid onder voorheen benadeeldes omdat die belofte van grond nog nie nagekom is nie. Dié onrus rondom grond bedreig tans Suid-Afrika se ekonomie en voedselsekerheid, aangesien 'n beleid van onteining sonder vergoeding ondersoek word met die oog op die moontlike implementering daarvan. Indien 'n oplossing om die faktore wat grondhervorming belemmer te hanteer nie spoedig gevind word nie, kan dit uiteindelik alle landsburgers benadeel.

1.3 *Motivering vir hierdie studie en bestaande navorsing*

Dit is duidelik dat grondhervorming in Suid-Afrika nie so eenvoudig is soos die blote herverdeling van grond nie, want die kwessie strek veel dieper. 'n Werkbare oplossing vir die toekoms kan slegs gevind word indien daar deeglik na alle faktore wat 'n rol speel, gekyk word. In die laaste twee dekades is daar verskeie studies oor hierdie onderwerp gedoen. Die doelwitte hiervan strek egter oor 'n wye spektrum, en sluit studies in wat hoofsaaklik in die volgende twee kategorieë verdeel kan word:

- Studies wat die sukses van bestaande projekte ontleed en faktore wat grondhervorming belemmer, identifiseer (Jordaan & Jooste, 2003; Van der Westhuizen, 2005; Bailey, 2007; Manenzhe, 2007; Senyolo, 2007; Anseeuw & Mathebula, 2008; Moloi, 2008; Baloyi, 2010; Bester, 2011; Landbank, 2011; Lubambo, 2011; Rungasamy, 2011; Mfuywa, 2012; Khapayi, 2013; Binswanger-Mkhize, 2014; Masoka, 2014; Cousins, 2016; Khapayi & Celliers, 2016; Manenzhe, Zwane & Van Niekerk, 2016; en PLAAS, 2016); en

- Studies wat grondhervorming in Suid-Afrika vergelyk met grondhervorming in ander lande (Sibanda, 2010; Vermeulen, 2009).

Geen van hierdie studies het egter die moontlike rol wat belasting in die grondhervormingsproses kan speel, ondersoek nie. In die lig daarvan dat suksesvolle grondhervorming 'n prioriteit in Suid-Afrika geword het, is dit noodsaaklik dat die rol wat belasting potensieel in die grondhervormingsproses in Suid-Afrika kan speel, ondersoek word.

1.4 *Probleemstelling*

Dit blyk dat die grondhervormingsproses in Suid-Afrika nog nie na behore afgehandel is nie. Ten einde 'n politieke en ekonomiese ramp te vermy, behoort hierdie probleem dringend opgelos te word. Dit is noodsaaklik dat belasting nie die implementering van grondhervorming terughou nie. Die rol wat belasting moontlik kan speel om die faktore wat die grondhervormingsproses tans⁸ terughou, uit die weg te kan help ruim, is nog nie ondersoek nie. Belasting behoort nie die grondhervormingsproses terug te hou nie en waar moontlik moet die regering belastingverligting bied ten einde die proses te bevorder. Verder bied regerings dikwels belastingaansporingsmaatreëls aan persone wat iets doen wat die regering probeer aanmoedig. Nadat 'n regering dus 'n gebied van ekonomiese aktiwiteit wat hulle wil aanmoedig of ontmoedig, geïdentifiseer het, kan toepaslike belastingaansporings gekies word (PricewaterhouseCoopers, 2010:3). Belastingaansporings kan moontlik 'n oplossing bied aan die Suid-Afrikaanse regering wat 'n aktiwiteit (grondhervorming) wil bevorder en daarom belastingaansporing sal aanbied aan 'n groep belastingbetalers (boere) ten einde grondhervormingsaktiwiteite te bevorder.⁹ Dit is dus moontlik om belastingbeleid in te span om suksesvolle vordering in die grondhervormingsproses te bewerkstellig en gegewe die dringendheid van die grondhervormingsprobleem moet die rol wat belastingverligting potensieel kan speel, ondersoek word.

⁸ Met ingang van Desember 2018.

⁹ Die rol van belastingaansporingsmaatreëls word volledig in Hoofstuk Vier (4.2) bespreek.

1.5 *Doelwit*

Die hoofdoel van hierdie studie is om die rol wat belastingmaatreëls in die grondhervormingsproses speel, te ondersoek. Alhoewel die fokus van die studie val op belastingverligting ten opsigte van huidige maatreëls wat grondhervorming terughou, sal die studie ook ondersoek of belastingaansporingsmaatreëls 'n bydrae, indien enige en hoe gering ookal, tot die suksesvolle afhandeling van die grondhervormingsproses in Suid-Afrika kan maak.

1.6 *Sekondêre navorsingsdoelwitte*

- a. Om die ontwikkeling en stand van die grondhervormingsproses in Suid-Afrika te ondersoek ten einde die faktore te identifiseer wat afhandeling van die grondhervormingsproses in Suid-Afrika terughou.
- b. Om bestaande belastingwetgewing te ondersoek ten einde vas te stel of bestaande belastingwetgewing die faktore bevorder wat die suksesvolle afhandeling van die grondhervormingsproses terughou en om leemtes, waar van toepassing, te identifiseer.
- c. Om voorstelle te maak sodat moontlike leemtes in bestaande belastingwetgewing gevul kan word ten einde die faktore, wat die suksesvolle afhandeling van die grondhervormingsproses terughou, te bevorder asook om belastingaansporingsmaatreëls voor te stel.

1.7 *Navorsingsraamwerk en –metodes*

1.7.1 *Navorsingsmetode*

In hierdie studie word daar slegs van primêre bronne (wetgewing, verklarende memorandums, relevante hofsake, beleidsdokumente, interpretasienotas, regulasies en gidse van die belastingowerhede) en sekondêre bronne (artikels, handboeke) gebruik gemaak.

Strauss en Corbin (1998:20) omskryf kwalitatiewe navorsing as “enige soort navorsing wat resultate voortbring wat nie deur statistiese prosedures of ander maniere van kwantifisering verkry sal word nie” [eie vertaling]. Kwalitatiewe navorsing is hoofsaaklik die vertolking van data. Die fokus van hierdie navorsing is op primêre en sekondêre bronne en die studie het ten doel om 'n diepliggende

begrip van 'n spesifieke veld te verkry. Strauss en Corbin (1998:11) meen dat kwalitatiewe navorsing uit drie verskillende aspekte bestaan:

- data wat uit verskillende bronne verkry word;
- die prosedures wat op die data uitgevoer word; en
- die verslag van die bevindinge.

Die kwalitatiewe navorsingsraamwerk wat in hierdie studie gebruik word, kombineer 'n algemene kwalitatiewe navorsingsraamwerk met 'n regsnavorsingsraamwerk. 'n Algemene kwalitatiewe navorsingsraamwerk is aangewend om die bestaande werklikheid in 'n regskonteks te bepaal. In dié geval, is die huidige werklikheid dié van die Suid-Afrikaanse belastingstelsel (die huidige Inkomstebelastingwet) met betrekking tot die faktore wat die grondhervormingsproses beïnvloed, ontleed. In hierdie studie word die huidige werklikheid ontleed ten einde vas te stel of dit belastingverligting bied sodat die stremmende grondhervormingsfaktore aangespreek kan word. Waar die huidige werklikheid nie voldoen aan dié maatstaf nie, word wetswysigings voorgestel. Waar die huidige bepaling tekort skiet om grondhervormingsfaktore positief te bevorder, word belastingwysigings aan bestaande belastingbepalinge voorgestel. Aangesien regsnavorsing as sosiale wetenskappe geklassifiseer word, word die werklikheid gebaseer op die grondslag dat dit sosiaal geskep is. Regstelsels as werklikheid bestaan uit verskeie konsepte wat in die gesproke taal, geskrewe teks, en ook as waarneembare gedrag weerspieël word. Ten einde die onderliggende kern van die regsbepalinge korrek te verstaan, word slegs die konsepte wat in die vorm van geskrewe teks verewig is in meeste navorsing met betrekking tot die reg aan ontleding onderwerp (Stack, 2012). Dit vereis die gebruik van nie-empiriese navorsingsraamwerke, soos die ontleding en interpretasie van primêre en sekondêre bronne wat in dié studie toegepas is.

Die regsnavorsingsraamwerk behels dissiplines wat meer spesifiek as die algemene kwalitatiewe navorsingsraamwerk is. Die Arthurs Report (1983, in Chynoweth, 2008) identifiseer twee navorsingsmetodologieë in die regte, naamlik 'n interdisiplinêre en 'n doktrinale metodologie. Die interdisiplinêre metodologie behels navorsing in die vorm van eksterne navrae rakende regte as 'n sosiale wetenskap. Dié metodologie behels navorsing oor regstelsels eerder as navorsing binne 'n spesifieke regstelsel

(Chynoweth, 2008:673). In teenstelling hiermee, behels die doktrinale metodologie navorsing wat binne 'n spesifieke regstelsel onderneem word en is gemoeid met die formulering van regsdoctrines deur die ontleding van regsreëls (Chynoweth, 2008:672). Beide hierdie metodologieë kan 'n teoretiese óf toegepaste oriëntasie aanneem (Chynoweth, 2008:671). Die raamwerk, wat in die Arthurs Report (1983) ontwikkel is, blyk nie die regsnavorsingsmetodologieë met die algemene kwalitatiewe navorsingsraamwerk te verbind nie. Nietemin, omdat die regte 'n sosiale wetenskap is, kan enige navorsingsraamwerk, wat deur regsnavorsers geformuleer is, binne die omvang van 'n algemene, kwalitatiewe navorsingsraamwerk geklassifiseer word (Chynoweth, 2008:678).

Die navorsingsraamwerk, wat in dié studie toegepas word, kan beskryf word as 'n doktrinale navorsingsraamwerk.¹⁰ Die doktrinale navorsingsraamwerk is gebruik in die uitvoering van hierdie navorsing, omdat dit ten doel het om die wetsbepalings, wat tot die bevordering van grondhervormingsfaktore bydra, te verstaan en te beskryf. Doktrinale navorsing is deur McKerchar (2008) as 'n gevestigde metodologie beskryf wat 'n geordende beskrywing van die reëls aanbied en 'n spesifieke regsgroep (die regsreëls met betrekking tot grondhervorming, in hierdie studie) rig, die interaksie tussen die reëls bestudeer, ingewikkelde aspekte uitklaar, en in geheel gebaseer is op tekstdokumente. Ingesluit in doktrinale navorsing is hervormingsgeörienteerde navorsing, wat die toereikendheid van die bestaande reëls evalueer en wysigings voorstel (McKerchar, 2008). In hierdie studie word die huidige belastingbepalings met betrekking tot grondhervormingsfaktore ontleed en geëvalueer.

'n Ketting-van-verwysing steekproef is gebruik om die faktore, wat grondhervorming beïnvloed, te identifiseer. 'n Ketting-van-verwysing steekproef is 'n kwalitatiewe metode wat verwysings gebruik om die steekproef van die studie uit te brei (Biernacki & Waldorf, 1981:141). Hierdie steekproefmetode word gebruik om 'n moeilik bekombare of weggesteekte populasie te bepaal deur sosiale skakels te volg om ander hulpbronne van die teikenpopulasie op te spoor (Bagheri & Sadaati,

¹⁰ Die doktrinale navorsingsraamwerk, ook verwys na as die regsinterpretasieraamwerk, word deur Max Weber en Wilhem Dilthey (Neuman, 2006) beskryf as die mees toepaslike navorsingsraamwerk in 'n regskonteks. Die doktrinale navorsingsraamwerk is versoenbaar met die kwalitatiewe navorsingsraamwerk (Plano Clark & Creswell, 2008). Dit is ook gepas ten einde data te verstaan en te beskryf (Babbie & Mouton, 2009).

2015:1). Sydor (2013:33) is van mening dat dit problematies is om 'n moeilik bekombare populasie in literatuur te omskryf, en dat die twee terme gewoonlik as sinonieme gebruik word. Sommige navorsers verwys eerder na 'n weggesteekte populasie as ontwykende populasies of lae-sigbaarheidspopulasies (Faugier & Sargeant, 1997:792; Fielding, 2004:98; Verma, 2015). Die ketting-van-verwysing steekproefmetode is gebruik om 'n lys saam te stel van die faktore wat grondhervorming terughou. Die mees prominente en herhalende faktore uitgewys deur die gebruik van die ketting-van-verwysingmetode is gevolglik as die beginpunt gebruik om moontlike belastingverligting te identifiseer.

1.7.2 *Insameling van data*

Die studie is ten volle gebaseer op 'n kwalitatiewe metode wat die ontleding en vertolking van primêre en sekondêre dokumentêre data behels. In die uitvoer van doktrinale navorsing, behels die navorsingsmetodologie die gebruik van logika (hetsy induktiewe óf deduktiewe logika) om bewyse te verskaf, sowel as die akkurate ontleding van die beginsels van die spesifieke veld in die wet met betrekking tot die navorsingsvraag (Chynoweth, 2008:670). In dié studie is die navorsing onderneem in die vorm van 'n natuurlike taalargument wat deur dokumentêre bewyse ondersteun is. Die volgende dokumentêre data is gebruik:

- Primêre bronne, spesifiek die wetgewing van toepassing op boere se belasting in die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962, die Wet op Belasting op Toegevoegde Waarde No. 89 van 1991, en die Boedelbelastingwet No. 45 van 1955, die verklarende memorandums wat met die inkomstebelastingwysigingswette gepaardgaan, relevante hofsake, beleidsdokumente, interpretasienotas, regulasies en gidse van die belastingowerhede en die staat rakende die onderwerp; en
- Sekondêre bronne, insluitende artikels in geakkrediteerde joernale, handboeke en ander geskifte deur kenners in die veld.

1.7.3 *Versekering van gehalte*

Vir kwalitatiewe navorsing om betroubaar te wees, moet 'n navorser toon dat die navorsing aan die volgende kriteria voldoen: geldigheid, integriteit, betroubaarheid, en bevestigbaarheid (Lincoln & Guba, 1985; Babbie & Mouton, 2009). In dié studie het die navorser aan die kriteria voldoen deur die data wat versamel is voortdurend

vir vooroordeel, nalatigheid, en 'n gebrek aan akkuraatheid te ondersoek deur gebruik te maak van verskillende bronne, volledige beskrywings te gee ten opsigte van die prosesse wat gevolg is, en die gebruik van primêre bronne so ver as moontlik. Die egtheid en betroubaarheid van die studie en die bevindinge daarin is verder versterk deur reëls met betrekking tot regsinterpretasie, soos erken in die Suid-Afrikaanse reg, te volg. Dit behels primêre data verwysings na wetgewing en hofsake. Voorts is die integriteit van die studie versterk deur gevolgtrekkings te baseer op bewyse, die geldigheid van argumente en die geskrewe opinies van erkende spesialiste in die veld.

1.7.4 *Etiese oorwegings*

Alle primêre en sekondêre bronne is toeganklik vir die publiek en geen etiese oorwegings het vanweë die gebruik daarvan ontstaan nie. Die studie is voorgelê vir etiese klaring by die Fakulteit van Ekonomiese en Bestuurswetenskappe by die Universiteit van die Vrystaat. Geen etiese kwessies is geïdentifiseer rakende die navorsing wat onderneem is nie.

1.8 *Uiteensetting van die studie*

Hoofstuk 1	Inleiding en agtergrond
Hoofstuk 2	Faktore wat grondhervorming in Suid-Afrika beïnvloed
Hoofstuk 3	Belastingwetgewing met betrekking tot grondhervormingsfaktore
Hoofstuk 4	Aanbevelings rakende moontlike wysigings aan belastingwetgewing ten opsigte van grondhervorming
Hoofstuk 5	Bevindinge en gevolgtrekking

1.9 *Omvang en beperkings van die studie*

Hierdie studie is van toepassing op die huidige situasie in Suid-Afrika soos met ingang van Desember 2018. Enige veranderings en wetswysigings na hierdie datum is nie in ag geneem nie. Alhoewel hierdie studie fokus op die ekonomiese aspekte van grondhervorming, is die dryfkrag agter grondhervorming meer as bloot ekonomies van aard. Die volgende aspekte speel beslis ook 'n rol:

- Politiek
- Kultuur en tradisie
- Sosio-ekonomiese faktore

Die politieke landskap in Suid-Afrika het 'n nuwe wending geneem met die toetrede van 'n verlinkse party, die Ekonomiese Vryheidsvegters¹¹ (EFF), tot die politieke arena. Dit blyk dat die regerende ANC, in reaksie op die EFF se optrede, meer radikale beleid, veral wat die grondkwessie betref, daar probeer stel. Dit sluit onder meer 'n wetsontwerp op die herstel van grondregte in, wat in Mei 2017 ter tafel gelê is. Hiervolgens sal die tydperk vir grondeise verleng word tot 30 Junie 2021 (Reuters, 2017). Twee politieke analiste, Ralph Mathekga en Daryl Glaser, is van mening dat die EFF se gewildheid onder die arm massas 'n bedreiging vir die ANC se ondersteunersbasis inhou (eNCA, 2014). Die populistiese ideologie dat blankes die grond van die swartmense gesteel het en dit nou teruggevat moet word, is 'n gevaarlike retoriek wat in die hande van 'n charismatiese, populistiese leier steierende gevolge vir die land op politieke en uiteindelik ook op ekonomiese gebied kan hê (Atuahene, 2011). Die grondhervormingskwessie het dus 'n politieke speelbal geword.

Terwyl die politieke aspekte rondom grondhervorming omstrede is, speel kultuur en tradisie ook 'n rol. Die een kamp voer aan dat blankes die grond verkry het deur onderhandelinge met swart stamme, die oorname van gebiede deur Britse koloniale regerings, die besetting van onbesette gebiede, en verowering (wat destyds deur die kolonialiste as wettige verkryging van grond gesien is) (Roets, 2018). Aan die ander kant, is daar steeds 'n groep wat glo dat grond "gesteel" is (Atuahene, 2011). Atuahene (2011) meen dat die bevindinge van 'n studie in 2009 deur die politieke wetenskaplike, James Gibson, ietwat kommerwekkend is. Meeste swart respondente beskou die grond in Suid-Afrika as gesteel, en twee uit drie eis dit terug, selfs al sou dit politieke onrus tot gevolg hê (Atuahene, 2011).

'n Sosio-ekonomiese faktor wat kenmerkend kenmerk van die Suid-Afrikaanse samelewing is, is die wydverspreide en voortdurende armoede (Lahiff, n.d.:4).¹² Grondhervorming kan 'n rol in die verligting van armoede, veral in plattelandse

¹¹ "Economic Freedom Fighters"

¹² Grondhervorming word volgens Lahiff (n.d.:8) deur óf doeltreffendheid, óf gelykheid gedryf. 'n Regime, wat deur doeltreffendheid gedryf word, se ekonomiese aspirasie strek veel wyer as blote landbousektortransformasie, terwyl gelykheidsargumente eerder deur sosiale transformasie gedryf word (Lahiff, n.d.:9). Eersgenoemde het die oordrag van geld en mag eerder as ekonomiese groei ten doel (Lahiff, n.d.:9). Lahiff meen egter dat literatuur daarop dui dat Suid-Afrikaanse grondhervorming nie ontwerp is met die verligting van armoede ten doel nie (n.d.:38). Du Toit (2014) voer ook aan dat enige fokus op grondhervorming as uitkoms vir armes laat vaar is.

gebiede, speel (Cousins, 2018). Volgens die Verenigde Koninkryk se Departement van Internasionale Ontwikkeling (2002:5), het arm mense grond nodig ten einde 'n bydrae tot die ekonomie te lewer, omdat dit inkomste tot gevolg het. Bank en Hart (2017) van die Human Sciences Research Council meen dat armoede inderdaad verlig kan word indien landelike armes bygestaan word om voedsel te produseer en werk te skep, en dat grondhervorming 'n nuttige meganisme vir armoedeverligting kan wees.

Alhoewel hierdie studie dus fokus op die ekonomiese aspekte as dryfkrag ten gunste van grondhervorming, word daar erken dat ander belangrike aspekte ook 'n rol speel in die grondhervormingsproses. Aspekte soos politiek, kultuur en tradisie, asook sosio-ekonomiese faktore, val nie binne die omvang van hierdie studie nie.

'n Verdere beperking van hierdie studie is die tekort aan betroubare statistiek. Ten einde navorsing oor grondhervorming te kan onderneem is akkurate inligting nodig. McPherson (2014) van Graan SA is van mening dat daar nie akkurate statistiek rondom grondhervorming bestaan nie. Daar is verskeie faktore ter sprake as daar na statistiek verwys word, naamlik deursigtigheid, 'n register van grond en syfers rakende die prestasies van opkomende boere.

Alhoewel die Departement van Landelike Ontwikkeling en Grondhervorming hulle strewe na deursigtigheid as een van die Departement se waardes verklaar het (Departement van Landelike Ontwikkeling en Grondhervorming, n.d.), is Du Toit (2014) en Anseeuw en Mathebula (2008:13) van mening dat die gebrek aan deursigtigheid in die departement verslagdoening en rekordhouding bemoeilik. Volgens Anseeuw en Mathebula (2008:13) kan sommige departementele praktyke as onwettig gesien word omdat die persone verantwoordelik vir die uitvoering van sekere projekte of aktiwiteite terselfdertyd verantwoordelik is vir die monitering van hierdie prosesse (Anseeuw & Mathebula, 2008:13). Die algehele afwesigheid van 'n eksterne moniteringstelsel en die behoefte daaraan is duidelik (Anseeuw & Mathebula, 2008:13). Dit is duidelik dat deursigtigheid van die hele proses nodig is, ten einde die grondhervormingsproses doeltreffend te evalueer.

Daar bestaan verder geen behoorlike register van grond nie. In 2010 het dit duidelik geword dat rekordhouding oor grondbesit in Suid-Afrika onvoldoende en onvolledig is en 'n omvattende staatsgrondoudit is deur die departement uitgevoer (Departement van Landelike Ontwikkeling en Grondhervorming, 2013:3). Die syfers is na afloop van die oudit deur die Departement van Landelike Ontwikkeling en Grondhervorming (2013:3) in 'n verslag vrygestel. Volgens die verslag besit private persone en buitelanders 79% van die grond in Suid-Afrika en die staat slegs 14%, wat neerkom op 17 miljoen hektaar teenoor die 96 miljoen hektaar in privaatbesit (Ndenze, 2013). Klassifikasie van besit volgens ras was nie moontlik nie, omdat die databasis van die Departement van Binnelandse Sake nie daarvoor voorsiening maak nie (Ndenze, 2013). Die akkuraatheid van hierdie syfers word sterk betwyfel en verskeie rolspelers waaronder die Vryheidsfront Plus dring aan op 'n onafhanklike grondoudit (Ndenze, 2013). Frans Cronjé (2015a) van die Instituut vir Rasseverhoudinge is ook van mening dat die verhouding van swart tot wit eienaarskap van grond lankal reeds nie meer 87% tot 13% is nie, maar eerder meer in die lyn van 65% tot 35% en beskou hierdie onakkurate statistiek as “negatiewe propaganda” teenoor boere.

Verder is daar 'n gebrek aan betroubare statistiek rakende die prestasies van opkomende boere. Hierdie gebrek strem 'n behoorlike evaluering van grondhervorming (Van den Brink, Thomas, Binswanger, Bruce & Byamugisha, 2006:28). Die ontwikkeling van swart Suid-Afrikaanse boere kan nie gemeet word nie vanweë die gebrek aan statistiek (Departement van Landbou, Bosbou en Visserie, 2011).

Dit blyk duidelik dat daar nie akkurate statistiek rondom grondhervorming in Suid-Afrika bestaan nie (McPherson, 2014). Betroubare statistiek is nodig om die impak van grondhervorming te bestudeer en ook vir periodieke assessering en beleidsaanpassings (Chimhowu, 2006:31). Gevolglik is data oor grondhervormingsprojekte, en faktore wat die sukses daarvan beïnvloed, beperk tot studies wat reeds gedoen is. Die feit dat daar nie betroubare statistiek bestaan nie, is dus 'n tekortkoming wat in aggeneem moes word in hierdie studie.

'n Verdere beperkende faktor, is dat daar nie erkende omskrywings vir “opkomende boer”, “bestaande boer” of vir “grond” in die grondhervormingsproses bestaan nie. Volgens Van Zyl (2014), spruit die probleem uit die feit dat talle grondeise deur 'n gemeenskap gemaak word. Gevolglik is dit bykans onmoontlik om die begrip “boer”, en in besonder die onderskeid tussen “opkomende boer”, “klein boer” en “kommersiële boer”, te omskryf. Van Zyl (2014) is verder van mening dat skeidslyne toenemend vervaag as daar nie 'n koppeling met 'n bepaalde grootte grond gemaak word nie. Aangesien hierdie studie nie op 'n spesifieke kategorie “opkomende boer” fokus nie, en daar nie duidelike skeidslyne bestaan nie, moes 'n omskrywing geformuleer word. Vir die doel van hierdie studie word 'n “opkomende boer” beskou as iemand wat as individu 'n begunstigde van die staat se grondhervormingsproses is, en 'n plaas ontvang om op te boer met die doel om in die nabye toekoms kommersieel sukses met sy boerdery te behaal. 'n “Bestaande boer” is iemand wat reeds langer as vyf jaar boer en oor die nodige hulpbronne beskik om op sy eie te boer. Alhoewel bestaande boere hul boerderybedrywighede in verskillende entiteitsvorme beoefen, fokus hierdie studie hoofsaaklik op bestaande boere wat in hulle eie naam, as eenmansaak, boerderybedrywighede beoefen. Vir volledigheidshalwe, word boerderybedrywighede wat in 'n privaatmaatskappy beoefen word, ook dikwels by die bespreking ingesluit.

Ook bemoeilik die verskeidenheid definisies van “grond” die studie. Vir die doel van dié studie, word daar slegs verwys na “landbougrond”. Landbougrond is grond waarop landboukundige aktiwiteite uitgevoer word met die oog op produksie van voedsel, asook die voorsiening van biologiese produkte vir menslike verbruik. Hierdie studie sluit dus nie grond anders as landbougrond in nie.

1.10 *Gevolgtrekking*

Dit wil voorkom asof die suksesvolle afhandeling van die grondhervormingsproses in Suid-Afrika tans (2018) as 'n prioriteit beskou behoort te word. Dit is moontlik dat belastingverligtingsmaatreëls sekere van die faktore wat die suksesvolle afhandeling van die grondhervormingsproses in Suid-Afrika terughou, positief kan beïnvloed. Belastingverligtingsmaatreëls kan ook potensieel die rolspelers in die grondhervormingsproses aanspoor om 'n groter en meer produktiewe bydrae te lewer tot die proses. Hierdie studie poog om vas te stel of belastingverligting 'n rol in die

grondhervormingsproses kan speel om uiteindelik aanbevelings te maak wat moontlik tot die bevordering van grondhervorming kan bydra. Die faktore wat grondhervorming in Suid-Afrika beïnvloed gaan in Hoofstuk 2 ondersoek word alvorens toepaslike belastingwetgewing ondersoek kan word ten einde moontlike belastingverligting te identifiseer.

HOOFSTUK 2

Faktore wat grondhervorming in Suid-Afrika beïnvloed

2.1 *Inleiding*

Die rol wat belastingmaatreëls moontlik kan speel om faktore wat in die pad van suksesvolle grondhervorming staan, uit die weg te help ruim, is nog nie ondersoek nie. Die hoofstuk het eerstens ten doel om die huidige stand van grondhervorming in Suid-Afrika vas te stel. Dit gaan gedoen word deur 'n diepliggende begrip van die kwessie te verkry alvorens daar na moontlike oplossings gekyk kan word, om te verseker dat hierdie oplossings realisties uitvoerbaar is. Ten einde die kwessie deeglik te verstaan, is dit nodig om die ontwikkeling van die grondsituasie vanaf die oorsprong tot die status quo te ondersoek. Regter Yacoob sê in sy uitspraak in die Staat vs Grootboom: “...rights must be understood in their social and historical context.” (Kloppers & Pienaar, 2014:679). Deur die ontleding van regeringsbeleide en –programme wat tot dusver in werking gestel is en die gevolge daarvan, kan 'n beter begrip van die situasie tans verkry word. Voorts gaan die faktore wat die sukses van grondhervorming belemmer, vasgestel word sodat die rol wat belastingverligtingsmaatreëls potensieel daarin kan speel in die res van die studie ondersoek kan word. Alvorens daar na moontlike oplossings gekyk kan word, is dit nodig om deeglike kennis te hê van die faktore wat opkomende boere verhoed om sukses te behaal. Wanneer hierdie faktore geïdentifiseer is, kan dit groter lig werp op behoeftes wat tans by opkomende boere en bestaande boere bestaan. Potensiële belastingverligtingsmaatreëls kan dan oorweeg word om hierdie faktore te hanteer en sodoende die grondhervormingsproses te bevorder.

2.2. *Die geskiedenis van grond in Suid-Afrika*

Solomon Tshekeisho Plaatje - onderwyser, hoftolk, taalkundige, joernalis, skrywer, en aktivis - beskryf sy waarneming in sy boek *Native life in South Africa* as volg:

“Awaking on Friday morning, June 20, 1913, the South African native found himself, not actually a slave, but a pariah in the land of his birth.”

(Dodson, 2013:29)

Hier verwys Plaatje na die Naturellegrondwet No. 27 van 1913 (later genoem die Bantoegrondwet, 1913, en nóg later die Swart Grondwet, 1913) wat op 19 Junie van daardie jaar gewettig is (Parlement, 2013:2). Dit word beskou as die eerste stuk segregasiewetgewing in die aanloop tot apartheid (Parlement, 2013:2). Vir beide historiese en wetlike redes is die Naturellegrondwet van belang, omdat dit 'n groot rol in die onderontwikkeling van sekere Suid-Afrikaners gespeel het, wat steeds 'n probleem is (Parlement, 2013:3). Wydverspreide onteining van grond is egter nie 'n verskynsel wat eers in 1913 na vore gekom het nie (Dodson, 2013:29).

Met die aankoms van die setlaars in die Kaap in 1652, het die Khoi reeds regoor die Kaapprovinsie versprei (Van Aswegen, 1990:109). Die gedwonge onteining wat met koloniale verowering gepaardgegaan het, het reeds op daardie tydstep 'n enorme impak op die verspreiding van die swart bevolking gehad. Die inheemse bevolking is gevolglik verplaas toe die Voortrekkers, nog voor 1838 se Groot Trek, die binneland begin inneem en verder noord grond begin beset het om van die Britse bewind in die Kaapkolonie te ontsnap (Potgieter & Du Plessis, 1972:329). Dis egter eers in 1913 wat die Unieregering 'n eenvormige wet van krag gemaak het – die ontstaan van die Naturellegrondwet.

Vir die Naturellegrondwet om suksesvol toegepas te kon word, was verskeie maatreëls en instrumente nodig, en later sou onder andere die Groepgebiedewet, 1950, en die Wet op Aparte Geriewe, 1953, volg (Parlement, 2013:7). Die 1913-wet het nie gepoog om swartmense van kommersiële plase te verwyder nie, maar om hulle daar as werkers eerder as huurders te hou (Beinart & Delius, 2013). Eers in 1936 is daar aanpassings aangebring, alhoewel dit beswaarlik 'n verskil gemaak het.

Hierdie aanpassings het die toegedeelde grond, ook bekend as tuislande of reserwate, tot 10% van Suid-Afrika se grondoppervlak vergroot (Beinart & Delius, 2014). Die vergroting het die oordrag van 'n verdere 6,2 miljoen hektaar grond aan die tuislande tot gevolg gehad, in ruil vir die afskaffing van die beperkte stemregte waaroor die swartmense in die Kaap nog beskik het (Dodson, 2013:30). In 1964 het die Suid-Afrikaanse regering 'n wysiging aangebring wat voorsiening gemaak het vir die totale afskaffing van huurarbeiders (Dodson, 2013:30). Die swartmense het voor 'n keuse te staan gekom: word voltydse werknemers van die blanke grondeienaar,

of trek na die tuislande (Dodson, 2013:30). In die 1950's en 1960's, het die staat meer ondersteuning aan die blanke boere beskikbaar gestel en die gevolglike meganisasie het gelei tot die verskuiwing van honderde duisende swart huurders (Davis, 2013). Die staat het die strop om die swartmense se nekke ál stywer getrek.

Teen die tyd wat 'n nuwe bedeling ná apartheid aangebreek het, was daar bykans 17 000 statutêre maatreëls uitgereik om grondverdeling te segregeer en te beheer, met veertien verskillende grondbeheerstelsels van toepassing (Du Plessis, 2011). Om die nalatenskap van koloniale en apartheidsgrondwette uit die weg te ruim, was dus 'n fokuspunt van die onderhandelinge vir die tussentydse, sowel as finale Grondwet van die Republiek van Suid-Afrika No. 108 van 1996. Daar was eise om grondvergrype, wat sover as die vroegste koloniale tye terugstrek, reg te stel, maar baie toegewings is gemaak (Dodson, 2013:31). Gevolglik is daar op 19 Junie 1913, toe die Naturellegondwet gewettig is, besluit as die datum wat vir die doel van grondeise beskou sou word as die dag waarop grondonteiening gewettig is. Slegs grond wat ná die datum onteien is, sou dus vir grondeise kon kwalifiseer. Hierdie bepaling het in artikel 25(7) van die Grondwet (Dodson, 2013:31) beslag gevind. Die onregte van 'n stel wette moes deur nuwe wetgewing reggestel word.

De Vos (2013) meen dat die kans vir herhaling van ongeregthede uit die verlede, baie groot is en dat die oplossing in die langtermyn groter probleme kan veroorsaak. Verskeie wette is sedert 1994 gemaak om hierdie ongeregthede deur middel van grondhervorming te probeer regstel.

2.3 *Grondhervormingswetgewing*

Die volgende wette is deur die jare bekragtig om die Suid-Afrikaanse regering se grondhervormingsbeleide deur te voer:

- Die Wet op die Opgradering van Verblyfreg No. 112 van 1991;
- Die Wet op die Verspreiding en Oordrag van Sekere Staatsgrond No. 119 van 1993;
- Die Wet op die Beskikbaarstelling van Grond en Bystand No. 126 van 1993;
- Die Wet op die Restitusie van Grondregte No. 22 van 1994;

- Die Wet op Grondhervorming No. 3 van 1996;
- Die Wet op Gemeenskaplike Eiendomsvereniging No. 29 van 1996;
- Die Wet op die Tydelike Beskerming van Informele Grondregte No. 31 van 1996;
- Die Wet op die Uitbreiding van Sekuriteit op Verblyfreg No. 62 van 1997;
- Die Wet op Gemeenskaplike Grondregte No. 11 van 2004;
- Die Wysigingswet op die Restitusie van Grondregte van 2014 (Bester, 2011:43);
- Die Wet op Eiendomswaardasie van 2014 (Cronjé, 2015b).

Dit is duidelik dat tallose wette reeds bekragtig is om die proses van grondhervorming mee te bring. Voorts is artikel 25 van die Grondwet in Februarie 2018 deur middel van 'n mosie in die parlement vir hersiening verwys. Die konstitusionele komitee wat met hierdie saak belas is, sal bepaal hoe die wet gewysig kan word om grondonteiening sonder vergoeding toe te laat (Makinana, 2018). President Cyril Ramaphosa het op 31 Julie 2018 aangekondig dat die Grondwet wel gewysig gaan word, maar in afwagting van die konstitusionele komitee se verslag¹³ is geen verdere besonderhede verskaf nie (Marrian, 2018). Dit is ook belangrik om te noem dat die Suid-Afrikaanse regering tot op hede (Desember 2018) steeds die Onteieningswet No. 63 van 1975 toepas ten einde grond te onteien (Du Plessis, 2018). Die Onteieningswet No. 63 van 1975 is gebruik om eiendom te onteien vir openbare en ander doeleindes, onder meer vir die destydse tuislandkonsolidasie (Crosby, 2016). Dit blyk egter dat dié wet nie aan al die hedendaagse behoeftes voldoen nie, aangesien 'n wetsontwerp op grondonteiening tans in die proses van wettinging is.

2.4 *Projekte aangepak deur die Suid-Afrikaanse regering sedert 1994*

Sedert 1994 het die proses van transformasie en hervorming verskeie vorme aangeneem. Met die verkiesing van die nuwe regering in 1994, is die Heropbou- en ontwikkelingsprogram (HOP) ontwikkel ten einde fundamentele transformasie teweeg te bring. Dit is as 'n verbintenis deur die Suid-Afrikaanse regering om die stryd teen armoede, honger en onderdrukking verder te voer beskou (Bester,

¹³ Die komitee se verslag is tot op hede (Desember 2018) nog nie voltooi nie.

2011:32). Grond is deur die HOP geïdentifiseer as een van die behoeftes waarin die program moes voorsien (De Beer, 2001:42). As uitvloeisel van 'n Nasionale Grondbeleidskonferensie in 1995, is die Groenskrif op Grondbeleid in 1996 vir kommentaar en konsultasie gepubliseer. Die Witskrif op Grondbeleid is uiteindelik in 1997 afgehandel (Hall & Kepe, 2016:8).

Die 1997-Witskrif was 'n "komplekse, omvattende, aanpasbare gevolg van 'n taamlik wye proses van konsultasie" [eie vertaling] (Weideman, 2006:168). Die beleid het vier basiese doelwitte gehad: om geregtigheid te laat geskied, versoening en politieke stabiliteit te bou, ekonomiese groei te bevorder, en armoede te bestry (Departement van Landbou, 1997). Vir die eerste keer is die grondhervormingsbeleid in dié drie pilare ingedeel: grondhervorming, grondrestitusie en verblyfsekerheid (Weideman, 2006:168). Die drie komponente is ook so in die Nasionale Ontwikkelingsplan (NOP) uiteengesit (Kloppers & Pienaar, 2014:692). Die beginsels vervat in die 1997-Witskrif het grootliks met dié van die Wêreldbank ooreengestem wat betref markgebaseerde hervorming, 'n grondwetlike waarborg van eiendomsreg, en so meer (Weideman, 2006:173). Dit het beteken die Suid-Afrikaanse regering het homself verbind om nie in te meng in die grondmark nie en die beginsel van gewillige koper, gewillige verkoper toe te pas (Kloppers & Pienaar, 2014:692). Die toekoms van grondhervorming was met die publiserings van die 1997-Witskrif duideliker uiteengesit.

Die eerste subprogram van grondhervorming was die Vestigings-/Grondverkrygingstoelaag, bekend as die SLAG-toelaag.¹⁴ 'n swartmense kon aansoek vir 'n R16 000-kontanttoelaag doen waarmee landbougrond verkry en ontwikkel kon word. Die basiese toelaag is aangevul deur toelae vir beplanning, fasilitering en die oplos van dispute (Bosman, 2007:5). Die SLAG-toelaag is egter gesien as 'n proses wat die besluitneming en deelname van die begunstigdes ontnem het. Dit het geblyk dat begunstigdes onkundig is oor die beleid waardeur hulle bevoordeel is (Tsawu, 2006:43). Hall (2004:215) noem dat die program gekritiseer is vir die ingewikkelde groepdinamika en oorbevolking wat dit tot gevolg gehad het, en dit word as ondoeltreffend beskryf (Departement van Landbou, 1997).

¹⁴ "Settlement Land Acquisition Grants" (SLAG)

Verdere kritiek sluit faktore soos swak postskikkingondersteuning¹⁵ en fokus op grondlewering in plaas van landbouhervorming in (Rungasamy, 2011:39). Grondhervorming het traag geskied en dit het aanpassings genoodsaak. 'n Nuwe Minister van Landbou en Grondsake in 1999 het 'n moratorium op alle nuwe SLAG-toelae geplaas en 'n ondersoek geloods (Hall & Kepe, 2016:18).

Gevolgtlik is die SLAG-program in 2002 met die Grondherverspreiding vir Landbou-ontwikkelingsprogram,¹⁶ bekend as die LRAD-program, vervang. Hierdie program was spesifiek daarop gemik om swartmense toegang tot grond vir bestaansboerdery of produksiedoeleindes te gee. Die fokus het dus verskuif na die skepping van swart kommersiële boere (Hall & Kepe, 2016:19). Dit het in 'n paar opsigte van sy voorganger verskil.

Die opmerklike verskil tussen die SLAG-program en die LRAD-program was dat die begunstigdes nie 'n spesifieke minimum inkomste moes hê om vir laasgenoemde te kwalifiseer nie (Bosman, 2007:5). Ook meer welaf persone kon daarby baat. Groter toelaes is toegeken aan aansoekers wat meer kapitaal kon belê of lenings kon kry. Die minimum toelae is verhoog tot R20 000 en die maksimum beperk tot R100 000, afhangende van die bedrag wat die begunstigde kon belê (Bosman, 2007:5). 'n Ander verskil was dat elke persoon in 'n huishouding aansoek kon doen hiervoor, teenoor slegs een aansoek per huishouding onder die SLAG-program (Tsawu, 2006:54). Terwyl al hierdie stelsels gepoog het om van grondhervorming 'n sukses te maak, kon die LRAD-program ook nie daarin slaag om oor al die nodige faktore hiervoor te beskik nie.

Probleme soortgelyk aan dié van die SLAG-program het die sukses van die program beperk. Dit het swak kommunikasie tussen die twee betrokke departemente – die Departement van Landbou en die Departement van Grondsake – ingesluit, sowel as swak ontwerpte projekte en onvoldoende postskikkingondersteuning (Lahiff & Rugege, 2002). Volgens Jacobs (2003:8) is daar verskeie studies wat die behoefte aan postskikkingondersteuning aandui. Hall en Kepe (2016:20) meen dat die LRAD-

¹⁵ Postskikkingondersteuning, uit die Suid-Afrikaanse grondhervormingsperspektief, verwys na die ondersteuning gegee aan grondhervormingbegunstigdes nadat hul grond ontvang het (Masoka, 2014).

¹⁶ "Land Redistribution for Agricultural Development" (LRAD)

program produktiwiteit en ekonomiese doeltreffendheid bo armoedeverligting en landelike lewenstandaard gestel het. Gevolglik is daar in 2005 weereens 'n nuwe program, hierdie keer die Pro-aktiewe Grondverkrygingstrategie,¹⁷ bekend as die PLAS-program, in werking gestel.

Die LRAD-program is egter nie vervang met die PLAS-program in 2005 nie, maar die twee programme het eerder tot en met 2011 sy aan sy geloop (Hall & Kepe, 2016:24). Dit het gevolg op 'n Nasionale Grondberaad, waar die “gewillige koper, gewillige verkoper”-beleid groot teenstand ontvang het. Markwaarde as vergoeding het onder skoot gekom, en daar is besluit dat daar na die bepaling in die Grondwet rakende “regverdige en billike vergoeding” gekyk moes word, om vergoeding minder as markwaarde te regverdig (Hall & Kepe, 2016:23). Die PLAS-program het hieruit voortgespruit. Volgens die Departement van Grondsake (2006:4) het dié program 'n onderskeid getref tussen aanbod- en vraaggedrewe hervorming. Die staat het vooraf grond vir verkryging geoormerk en dit dan volgens bestaande behoefte toegeken (Departement van Grondsake, 2007:6). Vir die tydperk tussen verkryging en toekenning aan die betrokke begunstigde, word die grond die eiendom van die staat (Departement van Grondsake, 2006). Die grond word ook aanvanklik slegs aan die begunstigde verhuur, wat die staat in staat stel om begunstigdes, wat agterraak met huurbetalings en nie tydens die huurtermyn finansiële gelykbreek nie, te vervang (Departement van Grondsake, 2007:18). Die program blyk meer suksesvol as sy voorgangers te wees, maar het nie kritiek vrygespring nie. Die PLAS-program is aanbodgedrewe en daar word dus nie vooraf vasgestel dat dít wat die grond bied in werklikheid ooreenstem met die begunstigdes se behoeftes nie. Dit vervang grondbesit en fokus eerder op die verkryging van die grond as die vestiging van begunstigdes (Mfuywa, 2012:21). Dit blyk dat die PLAS-program ook nie die mas kon opkom nie.

In Julie 2013, is die Staatsgrondverhurings- en verkoopsbeleid (“State Land Lease and Disposal Policy”) deur Minister Gugile Nkwinti goedgekeur. Daarvolgens sou 'n begunstigde vir 'n tydperk van 30 jaar die grond by die staat huur, met die opsie om 'n verdere 20 jaar te huur wanneer die kontrak verstryk. Dan sou die begunstigde ná

¹⁷“Pro-Active Land Acquisition Strategy” (PLAS)

50 jaar die eienaar word, of nie (Hall & Kepe, 2016: 26). Sedert 2013 is verskeie nuwe beleide deur die Departement en Ministerie voorgestel, maar niks is tot op hede deurgevoer nie (Hall & Kepe, 2016:26). Dit sluit onder meer die 50/50-voorstel¹⁸ in (Cronjé, 2015b). Dit blyk dat daar nog tot op hede nie 'n perfekte program ontwerp kon word om die sukses van grondhervorming te verseker nie en dit blyk of die PLAS-program dus steeds van krag is. Die verskille tussen die drie programme vir grondhervorming wat tot op hede geïmplementeer is, word in onderstaande tabel (Tabel 1) uiteengesit.

TABEL 1: 'n Vergelyking van die drie grootste grondhervormingsprogramme

PROGRAM	VERKRYGING	REG	KLAS	GEBRUIK
SLAG (1995 – 2000)	Markgebaseerd	Oordrag van titelakte	Pro-armes	Om 'n groep mense se lewenstandaard te verbeter
LRAD (2001 – 2010)	Markgebaseerd	Oordrag van titelakte	Nie gespesifiseer	Slegs landbou
PLAS (2006 – tans)	Markgebaseerd	Geen oordrag van titelakte	Nie gespesifiseer	Slegs landbou

(Hall & Kepe, 2016:29)

Naas die implementering van bogenoemde programme, is daar ook ander beleidsdokumente gepubliseer. Een hiervan is die NOP.

2.4.1 *Die Nasionale Ontwikkelingsplan (NOP)*

In 2012 is die NOP gepubliseer. Die dokument, wat “Vision 2030” heet, beskryf in besonderhede hoe Suid-Afrika teen 2030 armoede kan uitwis en ongelykheid kan verminder (Alexander, 2017). Hoofstuk 6, “An integrated and inclusive rural economy”, handel spesifiek met die ontwikkeling van die landelike ekonomie. Die doelwit van dié hoofstuk is om teen 2030 geïntegreerde landelike gebiede daar te stel, waar inwoners ekonomies aktief sal wees, voedselsekerheid sal ervaar, en

¹⁸ Sien 2.6.2 van hierdie hoofstuk vir 'n bespreking van hierdie voorstel.

toegang tot basiese dienste, gesondheidsorg en gehalte opvoeding sal hê (Presidensie, 2012:213). Grondhervorming word beskou as 'n vereiste om die potensiaal vir 'n dinamiese, groeiende en werkskeppende landbousektor te ontsluit (Presidensie, 2012:206).

Die NOP stel die volgende model voor ten einde bogenoemde te bewerkstellig:

- Elke distrik moet 'n distrikskomitee bymekaarroep, wat alle grondeienaars, belanghebbendes (byvoorbeeld banke en agribesighede), en die betrokke departemente (byvoorbeeld Departement van Landelike Ontwikkeling en Grondhervorming) asook staatsinstellings (byvoorbeeld die Landbank) insluit.
- Die komitee moet 20% van die landbougrond in die distrik identifiseer wat aan opkomende boere oorgedra kan word. Daar word aanbeveel dat dit grond behels wat reeds beskikbaar is, met ander woorde, grond wat reeds in die mark is, grond van boere wat onder finansiële druk is, grond besit deur 'n eienaar wat afwesig is en bereid sal wees om afstand te doen van die grond, en grond wat deel uitmaak van 'n bestorwe boedel.
- 'n Finansieringsprogram sal die gebrek aan finansiering, wat opkomende boere in die gesig staar, oorbrug.

(Presidensie, 2012:207)

Ingevolge 'n finansieringsprogram wat stapsgewys gevolg kan word, word 'n rentevrye lening aan die aansoekers vir 'n tydperk van twee of drie jaar toegestaan. Indien die opkomende boer slaag, sal hy beweeg na 'n huurkontrak van 40 jaar, met volle kommersiële huur wat oor vier jaar ingefaseer word (Presidensie, 2012:200). Die NOP verklaar dat wit kommersiële boere, agribesighede en georganiseerde landbou-instansies 'n rol kan speel in die bereiking van die doelwitte vervat in Hoofstuk 6 (Presidensie, 2012:198).

2.5 *Huidige stand van grondhervorming*

Alvorens die sukses van grondhervorming gemeet kan word, is dit nodig om eers te bepaal waaraan dié sukses gemeet kan word en wat die hoofdoelwit van die program eintlik is. As die huidige stand van grondhervorming in Suid-Afrika gemeet

word teen die aanvanklike doel van die Witskrif met betrekking tot die lewensvatbaarheid en volhoubaarheid van die projekte, is dit duidelik dat dit nie bereik is nie. Cousins (2016:8) meen dat daar in die 22 jaar van 'n demokratiese Suid-Afrika beswaarlik 'n verandering aan die landboukundige strukture gebring is. Ook was daar weinig verbetering in die lewens van begunstigdes. Tydens 'n reeks debatte oor die toekoms van voedsel en boerdery in Suid-Afrika, benadruk Hall dat dit moeilik is om die doelwitte van grondhervorming vas te stel, omdat die bestaande beleide geen weg wys nie (Genis, 2008). Boonop is statistiek rakende grondhervorming skaars en nie altyd akkuraat nie (McPherson, 2014). Dit is egter duidelik dat daar 'n aantal kriteria bestaan waaraan grondhervorming gemeet kan word.

Kahn (2007:6) meen dat een van hierdie kriteria van suksesvolle grondhervorming 'n verbetering van lewensomstandighede tot gevolg moet hê. Hy en Bhorat (2006) beskou armoedeverligting as die mees kritiese kwessie in grondhervorming. Alhoewel dit belangrik is om die produktiwiteit van die grond in die proses van grondhervorming in die oog te hou, moet dit uiteindelik 'n herstrukturering van landbouverhoudinge teweeg bring wat die armes bevoordeel (Mkodzongi & Rusenga, 2016). Dit beteken dus dat grondhervorming ook inkomste, verbruik en rykdom moet meebring (Mfuywa, 2012:8). Hall (2004:1) is van mening dat “hervorming” aanpassings aan huidige strukture moet veroorsaak met die doelwit van veranderde verspreiding van inkomste, sosiale status en politieke strukture. Rungasamy (2011:53) stem saam dat die verbetering van lewensomstandighede en volle gebruik en produktiwiteit van die kommersiële landbougrond die belangrikste doelwitte is. Bogenoemde kriteria stem ooreen met die aanvanklike beleid wat in 1994 daargestel is.

Al dié oogmerke is deur die destydse Regering van Nasionale Eenheid in hierdie aanvanklike raamwerk vasgevat sodat die pad van herstrukturering wat gestap moes word, duidelik sou wees (Bester, 2011:33). Die doelwitte is ook in artikel 25 van die Grondwet vervat (Tsawu, 2006:39) (Kloppers & Pienaar, 2014:678). Mfuywa (2012:57) is egter van mening dat die grondhervormingsproses aansienlike finansiële en infrastrukturele ondersteuning van óf die staat, óf die privaatsektor moet ontvang om armoede te verlig. Dié doelwitte is egter nie bereik nie en kan

moontlik deels te wyte wees aan die feit dat die onderskeid tussen grondhervorming as 'n instrument en as 'n doelwit nie duidelik genoeg getref word nie (Thomas, 1978:101). Indien grondhervorming as 'n instrument beskou word, is die maatstaf die verligting van armoede, terwyl grondbesit as doelwit van grondhervorming kan beteken dat dit as suksesvol beskou kan word.

Ook Lahiff en Li (2012:1) meen dat daar min of geen bewyse is dat grondhervorming gelei het tot verbeterde lewensomstandighede, werkskepping of ekonomiese groei nie. Hulle verklaar voorts dat suksesse in grondhervorming bloot op simboliese vlak bereik is, en dat dit grootliks toegeskryf kan word aan die betrokkenheid van derde partye – mentors, agribesighede en so meer. Die gevolg hiervan is nuwe konsepwetgewing en radikale uitsprake. Professor Nick Vink van die Departement van Landbou-ekonomie aan die Universiteit van Stellenbosch is van mening dat grondhervorming in Suid-Afrika in elke aspek 'n mislukking is (Erasmus, 2013). In sy 2012-staatsrede erken die destydse president, Jacob Zuma, dat grondhervorming nie die doelwitte wat gestel is, behaal het nie (Zvomuya, 2012:4). Op daardie tydstop is 8% grond oorgedra, slegs 'n klein gedeelte van die mikpunt van 30% gestel vir bereiking teen 2014. Volgens Minister Nkwinti word byna 90% van reeds herverdeelde grond as 'n mislukking geag, wat grootliks te wyte is aan swak bestuur en 'n gebrek aan ondersteuning vir die boere (Zvomuya, 2012:5). Ook Samayende (2005:7) en die Africa Research Institute (2013) stem saam dat die mislukkingskoers van grond wat sedert 1994 herverdeel is, so hoog as 90% is. Die stand van grondhervorming kan dus teen dié maatstawwe gemeet word.

Die volgende kriteria vir suksesvolle grondhervorming is vasgestel en behoort die huidige stand van grondhervorming in Suid-Afrika doeltreffend te kan meet:

- **Die verligting van armoede (ekonomiese vryheid en verbetering in lewensgehalte)**

Mkodzongi en Rusenga (2016) meen dat grondhervorming “skouspelagtig gefaai” het, terwyl landelike armoede en werkloosheid toegeneem het. In dié stadium is daar beperkte bewyse dat armoede verminder word en baie bewyse van die onderbenutting van herverdeelde grond (Genis, 2008). Die oordrag van grond verseker nie 'n volhoubare oplossing vir armoede nie,

maar moet gepaardgaan met ondersteunende programme en dienste (Jacobs, 2003:16).

- **Die produktiewe benutting van grond (volhoubare landbou en voedselsekerheid)**

Volgens Lahiff is die belangrikste faktor in grondhervorming die ondersteuning wat aan die begunstigdes gebied word ten einde produktiewe gebruikers van die grond te word (2008:1). Meeste van die begunstigdes wat grond ontvang het, was egter tot dusver nie in staat om dit produktief te bestuur nie, aldus Van der Elst (2008:1). Van der Elst (2008:1) meen verder dat dit die tekort aan vaardighede en ervaring is wat die oorsaak hiervan is.

- **Herstrukturering van die landbousektor (verhoudinge en toegang tot hulpbronne)**

Om bloot grond aan mense oor te dra, het nie noodwendig bygedra tot armoedeverligting of volhoubare ontwikkeling nie (Terreblanche, 2008:62). Persone wat nou toegang tot grond verkry het, was voorheen van die hoofstroom uitgesluit en beskik nie oor die vaardighede en kapasiteit om groot kommersiële plase te bestuur nie (Lahiff, 2007).

Cronjé (2015b) meen dat grondhervorming tot op hede so swak in werking gestel is dat dit waarskynlik al meer skade aan die ekonomie aangerig het as die Suid-Afrikaanse Oorlog¹⁹. Voorts meen hy dat swak beleid altyd, ten alle koste, teengestaan moet word. Gevaarlike ideologie kan Suid-Afrika op die lang duur baie kos, en dit is nodig om daadwerklik 'n oplossing vir die grondhervormingsprobleem te vind. Dit blyk ook uit onlangse verwikkelinge wat op radikale neigings dui en dus met erns bejeën moet word.

2.6 *Nuutste verwikkelinge op die front van grondhervorming*

Soos reeds bespreek, lei die mislukking van grondhervorming in Suid-Afrika voortdurend tot meer ingrypende uitsprake en beleide deur die Suid-Afrikaanse regering. Uit onlangse verwikkelinge blyk dit duidelik dat daar 'n nuwe dringendheid in die Suid-Afrikaanse regering ontken is om grondhervorming te dryf. Dit is sigbaar in die volgende konsepwetgewing en voorstelle wat onlangs ter tafel gelê is:

¹⁹ Voorheen bekend as die Anglo-Boereoorlog.

2.6.1 Voorgenome wetgewing

As deel van hierdie nuwe voorstelle is die volgende konsepwetgewing tans in die proses om gewettig te word:

- **Wetsontwerp oor die Regulering van Grondbesit**

Hierdie wet sal 'n beperking plaas op die grootte van 'n plaas en sou in 2016 in die parlement ter tafel gelê word (SA News, 2016).

- **Wetsontwerp op die Bewaring en Ontwikkeling van Landbougrond van 2014**

Dié wet verleen die staat die reg om grond te onteien sonder vergoeding. Verder vereis die wet die gebruik van hoë-potensiaal grond uitsluitlik vir produksie vir menslike gebruik (Cronjé, 2015b).

- **Die Wetsontwerp op Grondonteïening 2015 (vervang die Wet op Grondonteïening 1975)**

In wese gee dié wet vir die Minister van Openbare Werke die reg om enige grond vir “openbare belang” te onteien – hetsy dit vir die bou van 'n pad of grondhervorming is (Joubert, 2016). Die proses behels kortliks die opstel en oorhandiging van 'n kennisgewing van onteïening aan 'n grondeienaar, waarin die vergoeding en die oorhandigingsdatum bepaal sal word (Jeffery, 2016). Voorts word die aanbod as aanvaar beskou as die huidige eienaar nie binne 60 dae regstappe neem nie. As die hof sou beslis dat die vergoeding vir die grond verminder moet word, sal die huidige eienaar vir die regskoste van die staat verantwoordelik wees (Jeffery, 2016). Hierdie grond sal dan in die besit van die staat wees en slegs aan opkomende boere verhuur word. Die Wetsontwerp is voorgelê, omdat die Onteieningswet van 1975 nie aan al die hedendaagse vereistes kon voldoen nie (Corsby, 2016).

Die Wetsontwerp op Onteïening van 2015 is ingebring om die 1975-wet met artikels 9, 25 en 33 van die Grondwet te belyn, en ook om die doel van onteïening uit te brei om “openbare belang” in te sluit (Van Wyk, 2015). Daar is 'n paar aspekte waarin die Onteieningswetsontwerp van 2015 verskil van die Onteieningswet 1975. Die verskille word in die tabel hieronder (Tabel 2) uiteengesit.

**TABEL 2: 'n Vergelyking van die Onteieningswet 1975 met
Onteieningswetsontwerp 2015**

	1975	2015
Definisie van eiendom	Roerende en onroerende eiendom	Eiendom soos omskryf in artikel 25 van die Grondwet (dus alle eiendom)
Doel van onteiening	Openbare doel: Onteiening ten einde 'n wet van enige staatsinstelling uit te voer	Onteiening vir grondhervormingsdoeleindes
Kennisgewing	Kennisgewing van onteiening aan eienaar van grond gestuur	Kennisgewing van voorneme om te onteien aan eienaar gestuur. Wanneer alle formaliteite afgehandel is, word finale kennisgewing gestuur.
Bepaling van vergoeding	Geen riglyne.	Word bepaal deur die volgende in ag te neem: - huidige gebruik - geskiedkundige verkryging - markwaarde - kapitale verbeterings - doel van onteiening. Die eienaar kan die vergoeding wat aangebied word, betwis.
Boetes	Persone wat oneerlik is kan van bedrog aangekla word en persone wat weier om titelakte oor te dra, kan 'n boete van tot en met R2 000, of ses maande tronkstraf, of albei, opgelê word.	Persone wat oneerlik is, kan van bedrog aangekla word, en die hof kan boetes oplê ten bate van die Nasionale Inkomstefonds.

(Greyling, 2016)

In 2016 is dié Wysigingswet in die parlement goedgekeur, maar nooit deur die president afgeteken nie. Dit sal dié Wet in lyn met die Grondwet bring, en ontnem grondeienaars van hul “veto-reg” wanneer dit by die verkoop van grond vir grondhervormingsdoeleindes kom. Nadat die Wysigingswet deur die parlement goedgekeur is, het die president dit egter vir verdere konsultasie terug verwys (Hall & Kepe, 2016:28).

Die verwikkelinge is nie net beperk tot die bogenoemde konsepwetgewing nie. Ander, meer ingrypende voorstelle is ook gemaak.

2.6.2 *Die 50/50-voorstel*

Die Suid-Afrikaanse regering se omstrede 50/50-voorstel is geskoei op 'n verhouding van 50%:50% besit van die grond. Die helfte van 'n boer se grond sal deur die staat gekoop word, maar die geld sal die boer nie toeval nie (Cronjé, 2015b). Dié fondse sal in 'n beleggings- en ontwikkelingsfonds gestort word. Dit sal aangewend word om die bestuurs- en produksievermoë van die nuwe grondeienaars te ontwikkel (Cronjé, 2015b). Hierdie is egter tot op hede slegs 'n voorstel.

2.6.3 *Grondonteiening sonder vergoeding*

Oproepe tot grondonteiening sonder vergoeding het uiteindelik in Desember 2017 'n werklikheid geword toe die regerende ANC dit amptelike partybeleid verklaar het (Tandwa, 2017). Terwyl die nuutverkose ANC-president, mnr. Cyril Ramaphosa, beloftes maak dat dié onteiening uitgevoer gaan word sonder om voedselsekerheid en die ekonomie te ondermyn, is daar talle organisasies wat die drastiese stap veroordeel (Isaacs, 2017). Corrigan (2018) meen dat hierdie beleid nie slegs gevaar vir die landbousektor, of die ekonomie as geheel inhou nie, maar ook vir alle regte en vooruitsigte van Suid-Afrikaanse burgers. Ten einde hierdie drastiese optrede te wettig, sal die Grondwet gewysig moet word (Van der Walt & Van der Westhuizen, 2017). Meer as 66.66% van parlamentslede moet daarvoor stem ten einde die Grondwet te kan wysig (Davis, 2017). Tans beskik die ANC oor slegs 62%, maar die Ekonomiese Vryheidsvegters (EFF) het hul steun van 6% reeds hiervoor beloof (Herman, 2017). Die EFF het in Februarie 2018 'n mosie in die parlement ter tafel gelê om die saak na 'n konstitusionele komitee te verwys. Die mosie is aanvaar en daar is opdrag gegee dat die komitee teen 30 Augustus 2018 moet rapporteer op

welke wyse die Grondwet gewysig kan word ten einde onteiening sonder vergoeding toe te laat (Gerber, 2018). Voor dié proses egter afgehandel kon word, het President Ramaphosa op 31 Julie 2018 aangekondig dat die Grondwet wél verander gaan word (Marrian, 2018). Daar bestaan egter ook tekens dat hierdie beleid nie deurgevoer sal word nie.

Enoch Godongwana, voorsitter van die ANC se subkomitee oor ekonomiese transformasie, het boere verseker dat hulle “geen rede tot paniek het nie”. Voorts het hy gesê dat die Suid-Afrikaanse regering sal poog om grondhervorming te versnel voor dit nodig sal wees om die Grondwet te verander (Rooi, 2018). Ondanks hierdie meer gematigde uitsprake, heers daar steeds onsekerheid, omdat die beleid potensieel drastiese gevolge kan inhou.

2.6.4 *Kritiek op onlangse verwikkelinge*

Bogenoemde voorstelle het hewige teenkanting uit die samelewing ontlok vanweë die skade wat dit potensieel kan berokken. Met die onthulling van die 50/50-beginsel, het daar verwarring geheers aangesien dit in lynregte teenspraak is met die bepalings van artikel 34 (die reg op toegang tot 'n hof), artikel 25 (die eiendomsklousule met die bepalings rakende onteiening) en artikel 34 (die reg op regverdige administratiewe aksie) van die Grondwet (Cronjé, 2015b). Die huidige bewoording van die Wetsontwerp op Grondonteiening verhoed egter die hof om uitspraak op die geldigheid van die onteiening te lewer (Cronjé, 2015b). Daar was ook ander kritiek.

Vanweë die feit dat genoemde boere nie die opsie sal hê om die grond te koop nie, is Anthea Jeffery (2016) van mening dat hierdie model niks anders as die stadige ontplooiing van nasionalisering is nie. Volgens haar gebruik die ANC apartheid en rassediskriminasie om meer grond onder die staat se beheer te bring. Terselfdertyd ontnem hulle voorheen benadeelde persone van die geleentheid om grond te besit. Groot klem word op die behoefte na grond gelê, terwyl landbou inderwaarheid slegs 2,4% tot die bruto binnelandse produk (BBP) en 5% tot indiensneming bydra (Jeffery, 2016). Ook Cronjé (2015b) beskou die dryfkragte agter grondhervorming as 'n klug. Hy meen dat die omvang van 'n behoefte na landbougrond in Suid-Afrika grootliks oordryf word en slegs 8% van mense inderwaarheid wil boer.

Grondhervorming poog nie om 'n nuwe klas van swart kommersiële boere te skep nie (Cronjé, 2015b). Die Grondonteieningswetsontwerp was slegs 'n uitvloeisel van die ANC se nuwe beleidsrigting en sal volgens Jeffery (2016) seer sekerlik belegging in Suid-Afrika beskadig en ekonomiese groei strem. Soveel te meer indien dit nog sonder vergoeding plaasvind.

Volgens Hlomendlini en Makgolane (2017), sal onteiening sonder vergoeding wel die proses van grondoordrag bespoedig, maar lei tot die verval van die Suid-Afrikaanse ekonomie, soos in Zimbabwe die geval was. Mulholland (2017) meen dat die ANC se voorvereistes vir onteiening sonder vergoeding – voedselsekerheid en geen skade aan die ekonomie – algeheel teenstrydig met die beleid is. Ook hy beklemtoon die feit dat die verval van die Zimbabwiese ekonomie grootliks aan grondonteiening sonder vergoeding te wyte is. Juis omdat hierdie beleid in die spore van Zimbabwiese grondhervorming volg, is dit nodig om te kyk na die gevolge daarvan. Moontlike lesse kan ook hieruit geleer word.

Die moontlikheid bestaan dat die Suid-Afrikaanse regering daarmee kan voortgaan om selfs meer radikale wetgewing in werking te stel indien grondhervorming nie suksesvol afgehandel word nie. Alvorens 'n oplossing egter gevind kan word, is dit nodig om eers te kyk na die faktore wat die vestiging en vooruitgang van opkomende boere belemmer. Begunstigdes wat grond ontvang, staan 'n verskeidenheid uitdagings in die gesig. Dit is ook noodsaaklik om ondersoek in te stel na die gevolge van grondonteiening sonder vergoeding in Zimbabwe, sodat moontlike lesse daaruit geleer kan word.

2.6.4.1 *Zimbabwe*

Met onafhanklikwording in Zimbabwe in 1980, is herverspreiding van grond aan oorlogsveterane en armes vooropgestel (Cousins & Scoones, 2009:19). Op daardie stadium was 15.5 miljoen hektaar van die 33.3 miljoen hektaar Zimbabwiese landbougrond in die besit van wit boere. Die oorblywende landbougrond is deur 840 000 swart boere bewerk (Manjengwa, 2010:63). In die eerste tydperk van Zimbabwiese grondhervorming was daar die politieke gedrewe doelwit om die ras-ongelyke besit van grond reg te stel, soos in Suid-Afrika tans die geval is. Daar is

verskeie historiese en strukturele ooreenkomste tussen Suid-Afrika en Zimbabwe (Mwatware, 2013:1), wat hieronder bestudeer gaan word.

Die stand van sake het egter drasties verander in 1997 toe Pres. Mugabe se ZANU-PF-regering hulself as populistes en nasionaliste wou posisioneer (Cousins & Scoones, 2009:24). Onder die vaandel van die 1992 Grondverkrygingswet, is daar in 1997 begin met die identifisering van 1 471 kommersiële plase vir gedwonge verkryging (Cousins & Scoones, 2009:24). In 1999 het grondonteienings begin plaasvind. Daarna is 'n hersiene plan, by name die Kortpad-program,²⁰ binne 'n kort tydperk opgestel (Cousins & Scoones, 2009:25). Nuwe doelwitte is gestel; die aanvanklike vyf miljoen hektaar is later ver oorskry soos grondonteiening bespoedig is (Cousins & Scoones, 2009:25). In 1999 het President Robert Mugabe besluit om die Grondwet, wat met onafhanklikheidswording in Lancaster House in Brittanje opgestel is, te wysig. Daar was twee groot veranderinge. Die wysiging sou grondgrype wettig en die Zimbabwese regering in staat stel om grond sonder vergoeding van wit boere af weg te neem (Mamdani, 2008:18).

Daar was tallose negatiewe gevolge wat elkeen afsonderlik as 'n waarskuwing van die belangrikheid van grondhervorming kan dien. Mamdani (2008) beskou die volgende as gevolge:

- Toenemende sanksies teen die Zimbabwiese regime (2008:21)
- Swakker lewensgehalte vir die man op straat (2008:21)
- Die gebrek aan wetsgehoorsaamheid (2008:20)
- Verlies aan werk vir plaaswerkers (2008:20)
- Gedwonge verplasing van armes uit stedelike gebiede (2008:20)
- Tekort aan voedselsekerheid (2008:20)
- Dalende landbouproduksie (2008:8).

Coltart (2008) voeg die volgende gevolge by:

- Kleinerwordende vervaardigingsektor (2008:2)
- Werkloosheid (2008:7)
- Dalende bevolkingsgroei (2008:7)
- Ekonomiese ineenstorting (2008:1)

²⁰ In Engels bekend as die "Fast Track Programme".

Ooreenkomste

- Ontevredenheid met die huidige situasie is 'n teelaarde vir populistiese politici om op die voorgrond te tree. Grond is 'n behoefte wat sedert die aanbreek van die nuwe Suid-Afrika bestaan, maar geen daadwerklike optrede is geneem om die proses suksesvol van stapel te stuur én af te handel nie (Mwatware, 2013:6). Walker (2008:24) meen dat grond sonder twyfel in die nabye toekoms 'n politieke speelbal vir die ANC kan word, omdat grond nog altyd 'n prominente posisie in dié party se beskouing van die vryheidstryd was. Die politieke element is duidelik sigbaar as Zimbabwe se situasie bestudeer word.

Verskille

- 'n Sleutelfaktor van die Suid-Afrikaanse stelsel van regering, wat deur die Grondwet voorgeskryf word, is die skeiding van mag tussen die drie pilare van regering: uitvoerend, wetgewend en juridies (Sibanda, 2010:80). In Zimbabwe is hierdie beginsel deur die ZANU-PF se konstante inmenging by staatsinstellings ondergrawe. Suid-Afrikaners is oor die algemeen gerus dat ons konstitusionele strukture stabiel en sterk is, en in staat is om enige ingrypende grondhervorming in die kiem te smoor (Mwatware, 2013:2).
- Die Zimbabwiese geval is voorgehou as 'n poging om 'n ingrypende, staatsgeleide grondhervorming te laat plaasvind, deur verpligte onteiening sonder vergoeding. In Suid-Afrika, daarenteen, is die proses demokraties en deursigtig ontwikkel (Moyo, 2000:1).

Moontlike lesse te leer

Wat baie komponente betref, bied 'n vergelyking tussen Zimbabwe en Suid-Afrika 'n beter geleentheid om waardevolle lesse te leer.

Die volgende word as lesse beskou:

- ANC-politici het nog nie, soos hulle ZANU-PF eweknieë, die situasie van die grondhonger massa misbruik om populistiese grondhervormings te onderneem nie (Mwatware, 2013:1). Dis egter 'n gevaar in enige land waar 'n politieke party onder druk is, soos tans die geval met die ANC in

Suid-Afrika. Die uitkoms van die ANC se amptelike beleid van onteiening sonder vergoeding sal wel bepaal of Suid-Afrika dieselfde paadjie as Zimbabwe gaan stap, maar tot op hede, is dit nog nie duidelik wat die ANC met die beleid beoog nie.

- Die belangrikheid van die pas waarteen grondhervorming geskied. Mamdani (2008) is van mening dat die proses van grondhervorming in Zimbabwe so traag was dat dit inderwaarheid die behoefte na grond aangewakker het. Sibanda (2010:99) verwys na 'n aantal onwettige grondbesettings in Suid-Afrika oor die afgelope tyd, en meen dat dit dui op 'n honger na grond.
- Ondersteuning vir begunstigdes van grondhervorming is van kardinale belang. Zimbabwe, wat vroeër die “broodmandjie van Afrika” genoem is, se produksie het tot skokkende lae vlakke gedaal (Sibanda, 2010:100).

Ook Zimbabwe se geval bied geen oplossing nie. Dit is duidelik uit die nagevolge van hulle grondhervorming, dat 'n oplossing vir Suid-Afrikaanse grondhervorming so gou as moontlik gevind moet word. Veral as die huidige stand van sake gemeet word aan die kriteria van suksesvolle grondhervorming, is dit duidelik dat daar beslis nog groot ruimte vir verbetering bestaan. Die huidige stand van sake in Zimbabwe is ook 'n groot rede tot kommer, en beklemtoon die erns van geslaagde grondhervorming in Suid-Afrika. Die vraag ontstaan dus watter faktore tot op hede die sukses van grondhervorming verhoed het, sodat dit ondersoek kan word ten einde suksesvolle grondhervorming in Suid-Afrika te verseker.

2.7 *Faktore wat lei tot mislukking in die grondhervormingsproses*

Ten einde te verhoed dat Suid-Afrika dieselfde paadjie stap as Zimbabwe, is dit nodig om oplossings te vind vir die faktore wat lei tot mislukking in die grondhervormingsproses. Alvorens daar na moontlike belastingverligting met die oog op die bevordering van grondhervorming gekyk word, is dit eers nodig om vas te stel watter faktore veroorsaak dat grondhervorming nie slaag nie. Ten einde die faktore vas te stel, is die ketting-van-verwysing navorsingsmetode gebruik. Tabel 3 toon al die faktore wat in 'n verskeidenheid studies aangedui word as redes waarom grondhervorming nie suksesvol is nie. Slegs studies waarin die faktore

geïdentifiseer is wat die mislukking van grondhervorming veroorsaak het, is in ag geneem. Die verskillende faktore wat gelys is, is vergelyk ten einde vas te stel watter faktore die meeste voorkom. Faktore wat nege keer of meer voorkom, en dus in 45% van die studies genoem is, is beskou as herhalend, en is gevolglik gebruik om die konseptuele raamwerk vir die ontleding van moontlike belastingaansporing vir grondhervorming op te stel.

TABEL 3: Faktore wat grondhervorming belemmer

Navorsers	Jaar	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
		Afname in belangstelling in grond/ geen kapasiteit om mense op voetsoolvlak in te lig nie	Kapasiteitsprobleme by die betrokke departemente/ gebrek aan motivering by departemente/ gebrek aan kommunikasie tussen departemente/ swak politieke leierskap	Swak postskikkingondersteuning/ gebrek aan mentorskap/ swak strategiese vennote/ geen hulp met besigheidsplanne ens.	Onduidelike beleide/ ontoereikendheid van bestaande beleid	Fokus slegs op die skep van suksesvolle kommersiële boere, en gebrek aan verdeling van grond in kleiner eenhede	Swak deelname en swak begrip van prosesse deur begunstigdes	Swak keuse van begunstigdes met onvoldoende vaardighede/ onduidelikheid oor hoe hul gekies word/ begunstigdes het geen sin vir eienaarskap/ bestee nie genoeg tyd aan boerdery	Swak keuse van strategiese vennote/ onbetrokke strategiese vennote	Onuitvoerbaarheid van projekte/ swak beplanning	Hooggeplaastes kaap die proses	Polities misplaas	Tekort aan finansiering/ hulpbronne/ infrastruktuur	Gebrek aan markte/ marknigting/ swak verdienende markte	Onkunde/ aanname dat alle begunstigdes dieselfde is/ ignoreer van bestaande feite	Oneffektiewe moniteringstelel/ gebrek aan statistiek	Konflik tussen begunstigdes	Diefstal en natuurlike rampe	Gebrek aan opleiding/ hantering van uitdagings/ vaardighede	Toegang tot grond/ spoed van oordrag van grond/ hoë grondprysel/ gebrek aan titelaktes.	Ou boerderypraktyke, min vee	Gebrek aan deelname deur vroue/ hoë ouderdom	Gebrek aan alternatiewe inkomstrome
Jordaan, A.J. & Jooste, A.	2003			x									x	x							x		
Van der Westhuizen, C.	2005		x				x		x	x			x				x			x		x	
Bailey, D.	2007																			x			
Manenzhe, T.J.	2007		x	x						x										x			
Senyolo, G.M.	2007												x	x					x	x			
Anseeuw, W. & Mathebula, N.	2008		x	x						x													
Moloi, M.J.	2008			x									x							x			
Baloyi, J.K.	2010			x									x	x						x			
Bester, J.C.	2011	x											x	x						x			
Land Bank Research Report: Addressing challenges of financing emerging farmers.	2011			x	x								x	x				x	x			x	x
Lubambo, P.T.	2011			x				x					x	x			x	x	x				
Rungasamy, L.	2011			x									x		x				x				
Mfuywa, S.O.	2012		x	x				x					x	x		x			x	x			
Khapayi, M.	2013																		x	x			
Binswanger-Mkhize, H.P.	2014	x	x	x	x	x	x	x	x														
Masoka, N.S.	2014			x	x		x			x			x	x		x	x		x	x			
Cousins, B.	2016		x		x					x	x	x											
Khapayi, M. & Celliers, P.R.	2016			x										x					x	x			

Manenzhe, T.D., Zwane, E.M., & Van Niekerk, J.A.	2016			x				x						x					x				
Diagnostic Report on Land Reform in South Africa (Institute for Poverty, Land and Agrarian Studies (PLAAS))	2016		x	x						x	x				x	x							
TOTAAL		2	7	14	4	1	3	4	2	6	2	1	11	10	1	4	3	2	9	11	1	2	1
PERSENTASIE (%)		10%	35%	70%	20%	5%	15%	20%	10%	30%	10%	5%	55%	50%	5%	20%	15%	10%	45%	55%	5%	10%	5%

Uit bogenoemde blyk dit dat die volgende faktore telkemale geïdentifiseer word as faktore wat keer dat die grondhervormingsproses na behore afgehandel word:

- **Beskikbaarheid van grond (55%)**
Die beskikbaarheid van grond sluit die verkrygbaarheid van grond in, sowel as die spoed waarteen die grond oorgedra word aan begunstigdes, en die oordrag van titelaktes aan begunstigdes.
- **Beskikbaarheid van finansiering (55%)**
Die beskikbaarheid van finansiering behels die verkryging van kapitaal, en indirek die beskikbaarheid van hulpbronne en infrastruktuur, wat daarmee gepaardgaan.
- **Beskikbaarheid van markte (50%)**
Beskikbaarheid van markte behels ook inligting oor markte, en toegang tot die regte markte.
- **Opleiding en tegniese vaardighede (45%)**
Opleiding en tegniese vaardighede sluit onder meer ook die oordra van ander vaardighede, soos die hantering van uitdagings, in.
- **Postskikkingondersteuning en mentorskap (70%).**
Postskikkingondersteuning en mentorskap omvat 'n wye reeks behoeftes, onder andere die behoefte aan raad, bystand, betroubare vennote, en hulp met byvoorbeeld besigheidsplanne.

Dit blyk dus dat indien aandag aan bogenoemde faktore gegee word sodat die kwessies opgelos kan word, dit tot die suksesvolle implementering van die grondhervormingsproses kan lei. Anders gestel, as die beskikbaarheid van grond, finansiering, markte, opleiding en tegniese vaardighede, en postskikkingsondersteuning en mentorskap as faktore dus positief bevorder word, behoort dit potensieel tot die suksesvolle implementering van die grondhervormingsproses te lei. Elkeen van hierdie faktore gaan nou meer dieppliggend bespreek word.

2.7.1 *Beskikbaarheid van grond*

In 'n studie oor die inkomste van opkomende boere in Suid-Afrika, beskou Moloi (2008:64) onvoldoende toegang tot grond as 'n groot hindernis in die vooruitgang

van opkomende boere. Hy is van mening dat hierdie faktor uit die weg geruim moet word om boere se toetrede tot kommersiële markte te bespoedig. Hy waarsku verder dat die trae vordering in die proses van grondhervorming 'n bedreiging vir die kommersialisering van opkomende boere, sowel as die ekonomie, inhou (Moloi, 2008:64). Beskikbaarheid van grond is ook 'n probleem in gevalle waar opkomende boere 'n behoefte het om uit te brei. 'n Studie deur Khapayi en Celliers (2016:37) bevind onder meer dat daar 'n behoefte aan meer grond onder opkomende boere, wat reeds grond ontvang het bestaan, ten einde hulle produksie te verhoog en sodoende 'n groter inkomste te genereer. Ook Baloyi (2010:51) vind dat die grootte van die grond waaroor opkomende boere beskik, in sommige gevalle 'n groot beperking is. Dit is egter nie so eenvoudig om grond te verkry nie. In Suid-Afrika is grondhervorming tans vraaggedrewe: dit is 'n stelsel waar begunstigdes grond identifiseer en die Departement van Landelike Ontwikkeling en Grondhervorming nader oor die verkryging daarvan (Bailey, 2007:28). Aanbodgedrewe grondhervorming kan grondhervorming bespoedig deurdat grond onmiddellik aan begunstigdes wat aansoek doen, beskikbaar gestel word (Bailey, 2007:28). Onderhandeling kan ook reeds voor herverdeling plaasvind, wat die proses kan bespoedig (Bailey, 2007:28). Die beskikbaarheid van grond kan egter nie slegs deur gewillige verkopers reggestel word nie.

Daar is verskeie bykomende faktore wat keer dat opkomende boere grond bekom. Dit sluit onder meer grondpryse in. Mfuywa (2012:59) bevind dat sommige begunstigdes van mening is dat grondwaardeerders met die verkopers konkel ten einde grondpryse hoër te dryf. 'n Ander faktor wat opkomende boere se toegang tot grond verhinder, is die trae oordrag van grond deur die staat (Lubambo, 2011:18), asook die gebrek aan titelaktes. Masoka (2014:203) bevind dat 'n gebrek aan titelaktes in meeste van die PLAS-projekte die opkomende boere verhoed om by staatsprogramme te baat. Binswanger-Mkhize (2014:263) is egter van mening dat die swak prestasie van grondhervorming nie te wyte is aan die gewillige koper/gewillige verkoper-beginsel nie. Hy beskou onder meer swak postskikkingondersteuning, swak deelname deur begunstigdes, en die tekort aan kapasiteit in die betrokke regeringsdepartemente as redes vir die mislukking van grondhervorming.

Grondhervorming kan egter nie suksesvol geskied indien die beskikbaarheid van grond in die toekoms steeds beperk is nie. Die verkryging van grond noodsaaklik is vir die program om te slaag.

2.7.2 *Beskikbaarheid van finansiering*

'n Opkomende boer se gebrek aan finansiering het 'n groot effek op sy boerdery. Mnr. Letsaolo, 'n opkomende boer van Limpopo, is van mening dat die gebrek aan hulpbronne en meganismes om die grond bewerkbaar te maak, nog altyd 'n probleem vir opkomende boere is. Hy vergelyk die verkryging van grond sonder geldelike bystand met die verkryging van 'n Ferrari sonder om brandstof te kan koop (Essop, 2018). Voorts benodig opkomende boere lewende hawe, masjinerie en toerusting. Daar is 'n paar maniere waarop so 'n boer sy besigheid op die been kan bring:

- verkryging van die nodige hulpbronne vanaf die staat deur middel van subsidies;
- finansiering verkry by 'n bank of die Suid-Afrikaanse regering;
- in vennootskap met bestaande boere; en
- met hulp van bestaande boere.

Kommersiële banke se onwilligheid om finansiering aan opkomende boere te verskaf vanweë die hoë risiko daaraan verbonde, bemoeilik verder vooruitgang (Koranteng, 2010:iv). D'haese en Mdula (1998) verduidelik dat 'n tekort aan finansiering die hoof faktor is wat opkomende boere kortwiek. Finansiering bewerkstellig toegang tot hulpbronne, soos masjinerie en saad, wat 'n opkomende boer in staat stel om groter uitset te lewer (Landbank, 2011:8). Eienaarskap van grond kan opkomende boere in staat stel om gouer vir finansiering te kwalifiseer omdat die grond as sekuriteit aangebied kan word (Bailey, 2007:123). Moloi (2008:v) stem saam dat grond een van die bepalende faktore in die verkryging van krediet is.

By gebrek aan wesenlike kredietverskaffing kan opkomende boere nie uitbrei nie (Moloi, 2008:14). Sommige opkomende boere verkies egter om nie van finansiering gebruik te maak nie vanweë 'n vrees vir wanprestasie met die afbetaling van lenings (Moloi, 2008:16). Gebrekkige kontantvloei is gewoonlik een van die hoof oorsake

van wanprestasie (Sekgetle, 2004:2). Opkomende boere wend hulle dikwels tot ooreenkomste waarby hulle nie baat nie, bloot omdat geen alternatiewe bestaan as daar nie toegang tot krediet is nie (Koranteng, 2010:13). 'n Voorbeeld van so ooreenkoms is 'n vennootskap tussen 'n agribesigheid en opkomende boere, bekend as kontrakboerdery (Koranteng, 2010:2). In sommige gevalle is krediet eenvoudig te duur. Dit weerhou opkomende boere daarvan om volwaardige kommersiële boere te word (Groenewald, 2004:678).

2.7.3 *Beskikbaarheid van markte*

Die beskikbaarheid van markte, en gebrek daaraan, word wyd as 'n kritiese faktor in die mislukking van opkomende boere beskou (Khapayi & Celliers, 2016:26). Die blote toegang tot inligting oor markte is nie altyd vir opkomende boere beskore nie (Groenewald, 2004:678). Gevolglik het die beskikbaarheid van markte 'n uiters negatiewe effek op die finansiële volhoubaarheid van 'n opkomende boerdery (Koranteng, 2010:2). Verskeie faktore beperk opkomende boere se toegang tot markte, byvoorbeeld 'n gebrek aan verskeie ekonomiese en tegniese geleenthede, wat hulle vooruitgang strem, soos Moloi (2008:3) tereg uitwys. Dit behels ook faktore soos die opkomende boer se afstand van markte af, die vervoer na markte, klein hoeveelhede of swak gehalte wat gelewer word en toegang tot markinligting (Baloyi, 2010:56). Die belangrikheid van toegang tot markte moet dieselfde gewig as bestuursvaardighede dra, meen Senyolo (2007:19).

Dit is duidelik dat daar nie van opkomende boere verwag word om met die intrapslag reeds die regte bemarkings- en verkoopskanale in plek te hê nie. Vandaar die noodsaaklikheid van relevante rolspelers se ondersteuning om opkomende boere tot mededingende deelname aan kommersiële boerdery te begelei. Bogenoemde is nie regeringsfunksies nie, maar dit is wel die Suid-Afrikaanse regering se plig om 'n bevorderlike omgewing daarvoor te skep (Groenewald, 2004:679). Voorts veroorsaak die feit dat opkomende boere oor min kapitaal beskik dat hulle geen of beperkte toegang tot regshulp het en dit dus nie moontlik is om die negatiewe markfaktore afsonderlik te hanteer nie (Khapayi & Celliers, 2016:27).

'n Studie van Koranteng (2010:2) dui aan dat 'n vennootskap tussen 'n agribesigheid en opkomende boere 'n oplossing bied vir gevalle waar ander faktore, soos toegang

tot markte en tegniese vaardighede, die vooruitgang van die opkomende boer kniehalter. In hierdie gevalle bied die Nywerheidsontwikkelingskorporasie (NOK) deur middel van 'n agribesigheid die fondse, bekend as kontrakboerdery (Koranteng, 2010:2). Die agribesigheid verskaf weer op sy beurt toegang tot markte, sowel as tegniese vaardighede (Koranteng, 2010:2). In meeste gevalle tree boere slegs toe tot die ooreenkoms omdat daar geen alternatief bestaan om toegang tot markte, finansiering en tegniese vaardighede te verkry nie (Koranteng, 2010:13). Dit lei daartoe dat die agribesighede hieruit voordeel trek en die boer uiteindelik in wese niks meer as 'n werknemer word nie (Koranteng, 2010:4). Alvorens opkomende boere nie toegang het tot platforms waar hulle met hul produkte kan meeding nie, kan hulle nie kommersiële sukses behaal nie. Dit beteken natuurlik ook dat die opkomende boer die tegniese vaardighede moet aanleer om inligting oor markte te bekom, omdat toegang tot markte duidelik van kardinale belang is (Khapayi & Celliers, 2016:36).

2.7.4 *Tegniese vaardighede en opleiding*

Die gebrek aan opleiding het 'n groot invloed op prestasie en gevolglik inkomste (Moloi, 2008:36). Manenzhe, Zwane en Van Niekerk (2016:39) beskou opleiding as 'n sleutelfaktor in die sukses van opkomende boere. Moloi (2008:17) beklemtoon dat die hoë vlak van opleiding onder kommersiële boere hulle in staat stel om markinligting korrek te vertolk, besigheidsidees te vorm en te kommunikeer. Ook beskik hulle oor algemene bestuursbeginsels en bemarkingsvaardighede, sowel as sekere finansiële kennis wat die opleiding meebring. In 'n studie rakende faktore wat opkomende boere kniehalter, dui die opkomende boere aan dat hulle bereid sal wees om alle nodige vaardighede aan te leer, as die geleentheid hom sou voordoene (Khapayi & Celliers, 2016:30). In hierdie studie deur Khapayi en Celliers (2016:32) is bevind dat die meerderheid van die huishoudings in die steekproef nie siek diere kon identifiseer, hulle kon diagnoseer of die gesondheidsprobleem kon oplos voor dit ernstig sou word nie. Khapayi (2013:38) beklemtoon dat ongeleerde opkomende boere dikwels slagoffers van oneerlike persone kan word. Tsawu (2006:12) noem dat sekere skrywers sover gaan as om te sê dat die vlak van opleiding die maatstaf is waarteen die vordering (van die program) gemeet moet word. Verder is hy van mening dat die oordrag van die nodige vaardighede vanaf kommersiële boere na opkomende boere afgedwing behoort te word. Die opkomende boerdery sal

daarsonder nie volhoubaar wees nie. Tsawu (2006:119) beveel aan dat die Suid-Afrikaanse regering programme of instansies skep wat toesien dat voldoende opleiding en ondersteuning aan die opkomende boer verskaf word. 'n Boerdery bestaan uit verskeie aspekte en kennis wat benodig word strek verder as blote landboukennis.

Vele administratiewe eise word aan boere gestel. Randela, Groenewald en Alemu (2006:674) verwys spesifiek na vaardighede soos finansiële rekordhouding, begrotings, finansiële verslagdoening en doelwitstelling. Al hierdie vaardighede is noodsaaklik om van 'n boerdery 'n sukses te maak. Groenewald (2004:674) ag bestuur en entrepreneurskap as die twee faktore wat, soos in enige bedryf, sukses verseker. Jordaan en Grobler (2011:25) bevind in 'n gevallestudie, wat handel oor opkomende boere, dat soveel as 90% van die respondente nie eens vaagweg kon verduidelik wat kontantvloei, staat van omvattende inkomste of staat van finansiële posisie is nie. Dis 'n aanduiding van die ernstige gebrek aan finansiële kennis.

Die opleiding en die oordrag van kernvaardighede aan opkomende boere kan nie gering geskat word nie. Daarsonder is sukses onmoontlik. Opleiding behoort die eerste stap in die vestiging van die opkomende boer te wees.

2.7.5 *Swak postskikkingsondersteuning en gebrek aan mentorskap*

Die Suid-Afrikaanse regering op alle vlakke het 'n kritiese rol om te speel in die sukses van grondhervorming (Groenewald, 2004:675). Van der Westhuizen (2005:6) vind dat die mislukking van opkomende boere grootliks aan die gebrek van 'n daadwerklike verbintenis van die Suid-Afrikaanse regering toegeskryf kan word. Daar is 'n totale afwesigheid van koördinasie van dienste aan begunstigdes op plaaslike vlak, aldus Manenzhe (2007:104). Lahiff en Hall (2004:3) sê selfs dat die gebrek aan postskikkingsondersteuning die enkele belangrikste faktor is wat tans die sukses van die program belemmer. Vele studies bevind dat die Suid-Afrikaanse regering se ondersteuning en voorligtingsdienste ver tekort skiet nádat oordrag van die grond plaasgevind het (Jordaan & Grobler, 2011; Jordaan & Jooste, 2003). Voorligtingsdienste is fase ses van die siklus (Van der Elst, 2007:291), maar dit wil voorkom asof die Suid-Afrikaanse regering sy taak as afgehandel beskou wanneer

die belofte van grondoordrag nagekom is. Selfs in gevalle waar hierdie dienste wel gelewer word, is dit nie voldoende nie.

Die veronderstelling is dat voorligtingspersoneel voldoende toegerus in 'n wye reeks dissiplines moet wees (Jordaan & Grobler, 2011:54), maar dit is nie die geval nie. Volgens Du Plessis (2007:4) is die bestaande netwerk van departementele voorligtingsbeamptes doodeenvoudig nie in staat om hierdie tekortkoming te hanteer nie. In 'n studie deur Baloyi (2010:56) dui sommige opkomende boere aan dat voorligtingspersoneel wel besoek aflê, maar dat dit slegs 'n algemene besoek is en geen waarde ten opsigte van van rigtinggewing of spesifieke aspekte toevoeg nie. Ook Fremy (2000) beskou voorligtingsdienste regoor sub-Sahara Afrika as uiters onvoldoende wat betref getalle, opleiding en die nodige infrastruktuur. Die meerderheid voorligtingspersoneel beskik nie oor vaardighede soos finansiële bestuur wat hulle veronderstel is om aan die opkomende boere oor te dra nie. Ook Jordaan en Jooste (2003:12) bevraagteken die vlak van tegniese kennis van voorligtingsbeamptes. Hulle stel voor dat vaardighede uit die privaatsektor ingespan moet word. In 'n verslag van die FW de Klerk-stigting (Bosman, 2007) word verwys na die gebrek aan kapasiteit by die Departement van Grondsake (tans die Departement van Landelike Ontwikkeling en Grondhervorming). Die verslag bepleit dat kommersiële boere betrek moet word om hierdie probleem op te los (Bester, 2011:46). Minister Gugile Nkwinti sê dat die Departement van Landelike Ontwikkeling en Grondhervorming se besteding sedert die 1994-herverdeling na die rehabilitasie van vervalde plase verskuif het (Zvomuya, 2012:5). Voorts is daar ook nie 'n doeltreffende moniteringstelsel om uit ervarings te leer en dit terug te ploeg in beleide nie (PLAAS, 2016:79). Dit is duidelik dat hierdie gebrek aan ondersteuning opkomende boere se kanse op sukses drasties verskraal.

Dit blyk dus duidelik dat daar 'n leemte in postskikkingsondersteuning bestaan en mentorskapprogramme blyk die antwoord hierop te wees. Die onderwerp geniet wyd aandag in verskeie studies. Leiding (deur middel van mentorskap) word sonder uitsondering as 'n noodsaaklike komponent van opkomende boere se sukses beskou. Volgens Bosman (2005:27) bestaan daar beslis 'n behoefte aan mentorskapprogramme waarin mentors, wat oor die nodige kennis en vaardighede beskik, dit aan die opkomende boere oordra. Bailey (2007:130) is van mening dat

die uiteensetting van die behoefte aan landboukundige opleiding en mentorskap 'n noodsaaklikheid vir opkomende boerderye is. Sekgetle (2004:74) beskou die rol wat die privaatsektor en grondeienaars hierin kan speel as krities. Volgens haar is mentorskap die oplossing om die balans tussen die bespoediging van die proses en die behoud van produktiwiteit te handhaaf. Ook Tsawu (2006:9) ag die privaatsektor, wat onder meer bestaande boere insluit, as die oplossing vir die opleiding van begunstigdes. Bester (2011:46) bespreek 'n verslag van die FW de Klerk-stigting (Bosman, 2007) waar probleemgebiede van die beleid uitgewys word. Die mening dat onervare deelnemers omvattende ondersteuning van die Suid-Afrikaanse regering, of mentorskap van bestaande boere, moet ontvang, word weereens gehuldig. Samewerking tussen die openbare en private sektore lyk na die enigste uitweg.

Meer as blote regeringsingryping is nodig (Moloi, 2008:65) en alle rolspelers moet betrek word om ondersteuning aan die nuwe boere te bied. 'n Gebrek aan ondersteuning van nie-regeringsorganisasies ten opsigte van kapasiteitsvoorsiening vir opleiding en fasilitering veroorsaak mislukking (Van der Westhuizen, 2005:12). As die Departement van Landbou weens personeeltekorte nalaat om die nodige hulp te verskaf, behoort die privaatsektor betrek te word. Hulle kan van hulp wees in die opstel van besigheidsplanne, sowel as uitbreiding van kapasiteit en finansiële bestuur.

Van der Westhuizen (2005:13) beveel aan dat bestaande boere as mentors moet optree. Bailey (2007:152) stel na afloop van sy studie voor dat ordentlike mentorskapopleidingsprogramme gevestig moet word, sodat die mentors deeglik bewus is van alles wat die proses behels. Hy is ook van mening dat bestaande boere, wat grond wil verkoop, in die proses ingesluit behoort te word. Die verkoopsooreenkoms moet bepaal dat die verkopers as mentors vir die opkomende boere moet optree. Die vestiging van mentors behoort regoor die land as 'n prioriteit beskou te word (Smith, 2004:472), want kosbare kennis kan so aan opkomende boere oorgedra word. Groenewald (2004:677) noem dat opkomende boere, wat voorheen op bestaande boere se plase werksaam was, oor meer ervaring en kennis as hul eweknieë, wat vroeër bestaansboerdery in die sogenaamde tuislande beoefen

het, beskik. Die vraag ontstaan egter op welke wyse die privaatsektor aangemoedig gaan word om deel te neem aan mentorskapprogramme.

'n Belangrike punt word deur Moloi (2008:66) aangeraak, naamlik dat die privaatsektor nie tyd tot hulle beskikking het om hierdie take te verrig nie, tensy die Suid-Afrikaanse regering hulle vergoed vir die tyd wat hulle weg van hul eie sakeondernemings bestee. Koranteng (2010:21) stem saam en gaan verder deur vergoeding en die bevrediging van die privaatsektor se behoeftes as moontlike aansporing voor te stel. Hy is van mening dat die privaatsektor, bestaande boere en agribesighede aangemoedig kan word om deel te neem deur hulle te vergoed, of hulle kommersiële behoeftes te vervul. Daar word tereg genoem dat die sukses van so 'n vennootskap in die toewyding van alle betrokke partye lê, maar tans benodig bestaande boere 'n aansporing om deel van soortgelyke projekte te word. 'n Verslag van die FW de Klerk-stigting noem ook dat dryfvere as meganisme ingespan kan word om bestaande boere aan te moedig om opkomende boere te ontwikkel (Bester, 2011:46). Bester se voorstelle aan die einde van die studie is onder andere dat die Suid-Afrikaanse regering bestaande boere finansieel moet ondersteun om as mentors op te tree. Gepaste dryfvere soos byvoorbeeld vergoeding, belastingkortings, verminderde rente op lenings en fooie moet oorweeg word om bestaande boere aan te moedig om as mentors op te tree. Die grondhervormingsproses in sy huidige vorm is immers afhanklik van boere se gewilligheid om grond te verkoop (Tsawu, 2006:83). Samewerking en dryfvere uit alle geledere is noodsaaklik om dit 'n sukses te maak.

Die Landbank het in die verlede 'n finansiële dryfveer ontwikkel, genaamd die Sosiale Afslagproduk ("Social discount product") (SDP), waarmee bestaande boere met gespesialiseerde vaardighede krediet teen aansienlike laer rentekoerse kon bekom in ruil vir hul dienste as mentors vir opkomende boere. Vrese het egter bestaan dat hierdie pogings te gefragmenteerd is (Groenewald, 2004:678).

Uit bogenoemde blyk die belangrikheid en voordele van mentorskapprogramme, maar dit is nodig om die praktiese uitvoerbaarheid te bepaal en op welke wyse die privaatsektor, en meer spesifiek bestaande boere, hierby betrek kan word. So sal

die nodige kennis en praktiese vaardighede aan opkomende boere oorgedra word. Daar is verskeie wyses waarop dit kan plaasvind.

'n Model moet ontwikkel word waarin bestaande boere opkomende boere kan bystaan, asook toegang tot markte kan bewerkstellig. Daar bestaan meer as een opsie vir so 'n vennootskap:

- Bestaande en opkomende boere kan saam in 'n maatskappy, wat boerderybedrywighede beoefen, aandele hou, hetsy dit nuut opgerig word, of aandele in 'n bestaande boerderymaatskappy aan 'n opkomende boer uitgereik word; en
- Die daarstelling van 'n entiteit wat spesifiek na die behoeftes van opkomende boere kyk. Dit behels die verskaffing van mentorskap, markte, opleiding, asook laer rentekoerse en produkte teen billike pryse.

2.8 *Gevolgtrekking*

Ten einde die huidige stand van sake met grondhervorming in Suid-Afrika te begryp, is die geskiedenis bestudeer om vas te stel watter faktore die sukses van grondhervorming verhoed. Dit blyk dat die beweegredes vir grondhervorming en – restitusie in Suid-Afrika tot 'n sekere mate geregverdig is. Vanweë die onteiening van grond vanaf 1913 tot 1994 word grondbesit vandag as ongelyk beskou. Sedert 1994 is 'n verskeidenheid wette, beleide en programme daargestel ten einde die proses te fasiliteer.

Programme soos SLAG, LRAD, en PLAS is oor 'n lang tydperk in werking gestel. Dit blyk egter dat nie een van hierdie programme suksesvol deurgevoer is nie, veral as dit gemeet word aan doelwitte soos armoedeverligting en die herstrukturering van die landbousektor. Dit blyk uit hierdie hoofstuk dat grondhervorming, soos dit tans daar uitsien, nie 'n sukses is nie. Die volgende is as kriteria van suksesvolle grondhervorming bepaal:

- Die verligting van armoede (ekonomiese vryheid en verbetering van lewensgehalte);
- Die produktiewe benutting van grond (volhoubare landbou en voedselsekerheid); en

- Die herstrukturering van die landbousektor (verhoudinge en toegang tot hulpbronne).

Hieraan gemeet, blyk dit dat die grondhervormingsproses tot dusver nie enige van die aanvanklike doelwitte bereik het nie. Die onvermoë van die bestaande beleide om van grondhervorming 'n sukses te maak, het gelei tot meer ingrypende wetsontwerpe, uitsprake en voorstelle. Dit sluit onder meer radikale voorstelle soos die 50/50-voorstel, waarvolgens boere 50% van hul grond aan nuwe grondeienaars sal moet afstaan, in. Die mees ingrypende aankondiging was egter die besluit wat die regerende party op sy beleidskonferensie in Desember 2017 geneem het dat grondonteiening sonder vergoeding voortaan amptelike ANC-beleid sal wees. Later in 2018, het President Cyril Ramaphosa aangekondig dat die Grondwet beslis gewysig gaan word om onteiening sonder vergoeding toe te laat. Kenners maan dat die implementering van hierdie beleid rampspoedig vir die Suid-Afrikaanse ekonomie sal wees. Dit sal ook verreikende gevolge vir eiendomsreg in Suid-Afrika inhou, veral as die gevolge van 'n ingrypende grondhervormingsbeleid soos in Zimbabwe, bestudeer word. Dit blyk duidelik dat daar na alternatiewe oplossings gesoek moet alvorens onteiening sonder vergoeding 'n werklikheid word.

Deur middel van die ketting-van-verwysingmetode is die beskikbaarheid van grond, finansiering, en markte, asook opleiding en tegniese vaardighede, en postskikkingondersteuning en mentorskap geïdentifiseer as faktore wat die suksesvolle implementering van grondhervorming terughou. Dit blyk dus dat indien aandag aan bogenoemde faktore geskenk word sodat die kwessies rondom hierdie faktore opgelos word, dit tot die suksesvolle implementering van die grondhervormingsproses kan bydra.

Die tekort aan beskikbare grond is tans 'n groot rede waarom grondhervorming nie suksesvol uitgevoer word nie. Dit vertraag die proses, aangesien grond telkens gesoek moet word alvorens die proses van verkryging kan begin. As die proses omskep kan word om aanbodgedrewe, eerder as vraaggedrewe te wees, kan grond vinniger aan geskikte begunstigdes oorgedra word. Dis egter nie die enigste kwessie in die proses van grondhervorming waar die beskikbaarheid van grond 'n striemende faktor is nie. Opkomende boere, wat reeds gevestig is, ervaar die

grootte van die beskikbare grond ook as 'n beperking op hulle uitbreiding. Meer grond lei tot groter produksie en uiteindelik tot 'n groter inkomste.

Sodra grond oorgedra is, ondervind opkomende boere 'n gebrek aan finansiering. Hierdie is 'n aspek waarsonder 'n nuwe boer nie die mas kan opkom nie. Redes vir hierdie gebrek sluit banke se onwilligheid vanweë die hoë risiko verbonde aan opkomende boere in, asook genoemde boere se eie vrees vir die nagevolge van wanprestasie. Opkomende boere is afhanklik van finansiering om hulpbronne soos masjinerie en saad te bekom. Sommige kenners beskou die beskikbaarheid van markte as 'n sleutelfaktor in die sukses van 'n opkomende boer. Die beskikbaarheid van markte gaan ook hand aan hand met markinligting, wat tot 'n mate aansluit by opleiding en tegniese vaardighede.

'n Opkomende boer, wat kommersieel wil slaag, moet oor 'n wye verskeidenheid vaardighede en kennis beskik. Ten einde 'n boerdery te kan bedryf, benodig 'n boer kennis van 'n wye reeks onderwerpe ten opsigte van 'n boerdery, insluitende finansiële en bestuursvaardighede. Vanweë opkomende boere se gebrek aan ondervinding, skiet hulle dikwels tekort in dié opsig en beperk opleiding en tegniese vaardighede die sukses wat opkomende boere potensieel kan bereik.

Die grootste behoefte van 'n opkomende boer blyk egter voldoende postskikkingondersteuning en mentorskap te wees. Hierdie faktor word wyd beskou as die belangrikste rede waarom grondhervorming tot dusver gefaal het. Selfs in gevalle waar voorligtingsdienste gelewer word, is dit nie altyd voldoende nie. Die rol wat die privaatsektor en grondeienaars hierin kan speel, is krities. Daar is meer as een wyse waarop 'n bestaande en opkomende boer saam kan boer, onder andere as aandeelhouers in 'n bestaande of 'n nuwe maatskappy, of binne 'n entiteit wat spesifiek ontwerp is om die verskillende behoeftes van opkomende boere te vervul.

Dit is duidelik dat daar verskeie faktore is wat aandag moet geniet alvorens grondhervorming 'n groter kans op sukses sal hê. Dit is nodig om die belastinggevolge van grondhervorming, en die verskillende maniere waarop die faktore hanteer kan word, te ondersoek. Sodoende kan vasgestel word waar ruimte vir wysigings aan wetgewing bestaan, of kan die implementering van nuwe

wetgewing voorgestel word, met die hoofdoel om by te dra tot die sukses van grondhervorming in Suid-Afrika. In die volgende hoofstuk word die belastinggevolge van al hierdie faktore ondersoek ten einde vas te stel waar leemtes bestaan en moontlike wysigings aangebring kan word om hierdie faktore positief te bevorder.

HOOFSTUK 3

Belastingwetgewing met betrekking tot grondhervormingsfaktore

3.1 *Inleiding*

In die vorige hoofstuk is die faktore wat suksesvolle grondhervorming beïnvloed, geïdentifiseer. Die dringende behoefte aan geslaagde grondhervorming is ook in die voorafgaande hoofstuk belig. Daar is vasgestel dat die soeke na 'n daadwerklike oplossing vooropgestel moet word ten einde die moontlikheid van rampspoedige gevolge te verhoed. Hierdie hoofstuk poog om deur die bestudering van belastingwetgewing vas te stel of huidige belastingverligtingsmaatreëls positief bydra tot die faktore wat die suksesvolle implementering van grondhervorming tans terughou. Hierdie faktore is die beskikbaarheid van grond, finansiering en markte, asook opleiding en tegniese vaardighede, en postskikkingondersteuning en mentorskap. Dit blyk dus dat indien aandag aan bogenoemde faktore geskenk word sodat die kwessies rondom hierdie faktore opgelos word, dit tot die suksesvolle implementering van die grondhervormingsproses kan bydra. Die rol van belastingbepalings met betrekking tot hierdie faktore, word dus ondersoek ten einde tekortkominge (indien enige) te bepaal.

Eerstens word wetgewing wat die belasting van inkomste uit boerderybedrywighede reguleer, ondersoek. Daarna word bestaande wetgewing, wat spesifiek op grondhervorming betrekking het, uiteengesit. Laastens, word die huidige belastingwetgewing ondersoek, veral met betrekking tot die faktore wat grondhervorming beïnvloed. Alvorens die belastingbepalings rondom hierdie faktore ondersoek word, kyk ons eerstens na spesifieke belastingbepalings met betrekking tot boere ten einde 'n beter begrip van die unieke aard van boerderybelasting in Suid-Afrika te vorm.

3.2 *Boerderybelasting in Suid-Afrika*

Inkomstebelasting op boerderye word deur artikel 26(1) van die Inkomstebelastingwet no. 58 van 1962 gereguleer, onderworpe aan die Eerste Bylae (Haupt, 2017:766). Gevolglik word 'n persoon met boerdery-inkomste se belasbare inkomste bereken op die normale wyse, behalwe wanneer daar bepalinge in die

Eerste Bylae is wat spesifiek van toepassing is. Dan geld die bepalings van die Eerste Bylae in die eerste plek, alvorens bepalings in die res van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962 toegepas kan word. Die Eerste Bylae handel uitsluitlik met belasting op boerderybedrywighede en is ook van toepassing op 'n bestorwe boedel van 'n persoon wat boerderybedrywighede beoefen het (Stiglingh, Koekemoer, Van Heerden, Wilcocks & Van der Zwan, 2018:858). Inkomste wat 'n boer toeval uit bronne anders as boerderybedrywighede, is nie aan die Eerste Bylae onderhewig nie (Stiglingh et al, 2018:856). Die inkomste wat uit boerderybedrywighede spruit, word apart bereken en dan by die persoon se ander belasbare inkomste ingesluit.²¹ Hierdie spesiale belastingverligtingsmaatreëls, wat spesifiek op boere betrekking het, is ingestel om die impak van rampe op boerdery-inkomste te verminder (Venter, De Hart, Coetzee & Koekemoer, 2016:300). Die spesiale maatreëls sluit in:

- Die waardasie van lewende hawe en produkte (paragrafe 2 tot 10);
- Aftrekking van kapitale uitgawes (paragrafe 11 en 12);
- Gunstige hantering van inkomste wat spruit uit gedwonge veeverkope weens natuurrampe of 'n staatsveeverminderingkema (paragraaf 13);
- Plantasieboerdery (paragraaf 14 tot 16, en 20);
- Suikerrietboerdery (paragraaf 17);
- Gemiddelde aanslagformule (paragraaf 19); en
- Verkoop van grond aan die staat (paragraaf 20).

Dit is belangrik om daarop te let dat die bepalings rakende plantasieboerdery (paragraaf 15), suikerrietboerdery (paragraaf 17), die gemiddelde aanslagformule (paragraaf 19), en die verkoop van grond aan die staat (paragraaf 20) slegs aan natuurlike persone beskikbaar is. Die rede hiervoor is dat hierdie paragrawe se bepalings die belastingkoers oor 'n aantal jare gelyk maak om voorsiening daarvoor te maak dat boere eweredig belas word al is boerdery-inkomste as gevolg van die klimaat dikwels wisselvallig. Vir 'n maatskappy is dit dus nie van toepassing nie en ook nie nodig nie, omdat 'n maatskappy, uitgesluit 'n kleinsakekorporasie, teen 'n vaste koers belas word. Waar opkomende boere en bestaande kommersiële boere egter saam in 'n regsentiteit soos 'n maatskappy wat as kleinsakekorporasie

²¹ Artikel 26 van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

kwalifiseer,²² 'n boerderybedryf sou beoefen, sal geeneen van bogenoemde belastingverligtingsmaatreëls ten opsigte van rampe soos droogtes beskikbaar wees nie.²³

Dit is verder belangrik om daarop te let dat die Eerste Bylae, met die uitsondering van paragraaf 20, geensins voorsiening vir grondhervorming maak nie. Dit blyk verstane te wees as daar gekyk word na die geskiedenis van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962. Reeds met die bekendstelling van inkomstebelasting in Suid-Afrika met die implementering van die Inkomstebelastingwet No. 28 van 1914, bestaan daar 'n bepaling spesifiek vir boere. Dié afsonderlike wetsbepaling met betrekking tot lewende hawe en produkte is ingebring nadat boere in die openbaar begin redeneer het dat die Inkomstebelastingwet No. 28 van 1914 hulle sou benadeel indien daar nie vir die unieke omstandighede van boerderybedrywighede voorsien sou word nie (Surtees, 2014:6). Gevolglik is artikel 4(6) ingesluit, wat bepaal dat die waarde van lewende hawe of landboukundige produkte, wat nog nie aan die begin of einde van die jaar van aanslag vervreem is nie, nie by die berekening van 'n boer se inkomste in ag geneem word nie.²⁴ Die Inkomstebelastingwet No. 28 van 1914 se bepalings rakende boerdery-inkomste is 'n paar jaar later weer hersien om voorsiening te maak vir 'n knellende droogte na die Eerste Wêreldoorlog (Surtees, 2014:6). Hieruit blyk die mate waartoe natuurlike rampe toe reeds die belasting van boerdery-inkomste beïnvloed het.

Daar het van tyd tot tyd behoeftes ontstaan wat wysigings aan die Eerste Bylae van Inkomstebelastingwet no. 58 van 1962 tot gevolg gehad het. Dit was juis tydens 'n Volksraadsitting op 13 Februarie 1961, dat ene mnr. Rall van Harrismith, 'n pleidooi gelewer het vir die lot van die boere in Suid-Afrika (Parlement, 1961:1230). Mnr. Rall was van mening dat die Volksraad alles in hul vermoë moet doen om die primêre produsent te vergoed vir die risiko's wat hy neem, die werk wat hy doen,

²² 'n Kleinsakekorporasie word in artikel 12E van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962 gedefinieer en hierdie belastingverligtingsbepaling is ingebring sodat maatskappye met 'n kleiner omset teen 'n laer skaal as gewoonlik ('n glyskaal wat op 0% begin) belasting kan betaal.

²³ Paragrafe 13 en 13A van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962 is wel aan maatskappye en natuurlike persone beskikbaar.

²⁴ Artikel 4(6) van die Inkomstebelastingwet No. 28 van 1914.

asook vir die bydraes wat hy lewer aangesien die boer die spil is waarom die land se ekonomie draai (Parlement, 1961:1230). Gevolglik, met die implementering van die huidige Inkomstebelastingwet in 1962, is die Eerste Bylae ingesluit.

Met verloop van tyd, danksy die uitbreiding van die landbousektor, is die Eerste Bylae tydens 'n aantal geleenthede gewysig om met die nuutste ontwikkelings tred te hou (De Beer, Pieters & Venter, 2016:7). Vertoë ontvang vanaf die Landbou-unie in 1963, het die Volksraad genoop om wetgewing rakende die waardes van lewende hawe te wysig (Parlement, 1963:3242). Die wysigings aan die Eerste Bylae van Inkomstebelastingwet no. 58 van 1962 sedert 1963 was egter beperk en relatief min, aangesien die meeste van die grondbeginsels van die huidige belastingbepalings tussen 1925 en 1962 vasgestel is (Du Toit, 2016:160). Sedert 1963 het die boerderylandskap in Suid-Afrika aansienlik verander. Dit het tyd geword om huidige wetgewing noukeurig te ontleed om te bepaal of dit nog toepaslik is vir vandag se behoeftes, veral met betrekking tot grondhervorming.

Dis egter nie net boerderybelastingwetgewing soos vervat in die Eerste Bylae van Inkomstebelastingwet no. 58 van 1962 wat van toepassing is wanneer grondhervorming ter sprake is nie. Die normale inkomstebelastinggevolge, Belasting op Toegevoegde Waarde (BTW)-gevolge en kapitaalwinsbelasting (KWB)-gevolge moet ook oorweeg word. Wetsbepalings, wat spesifiek op grondhervorming betrekking het, sowel as wetsbepalings wat in die algemeen ten opsigte van grondhervorming kan geld, moet oorweeg word.

3.3 *Spesifieke maatreëls in huidige wetgewing wat grondhervorming bevorder*
Dit is belangrik om eers na bestaande belastingverligtingsmaatreëls te kyk wat spesifiek vir grondhervormingsdoeleindes ingestel is. Alhoewel dit nie uitgebreide wetgewing is nie, verskaf dit tog in baie gevalle 'n mate van belastingverligting.

Dit is eerstens duidelik dat huidige wetgewing, wat spesifiek op grondhervorming betrekking het, fokus op die beskikbaarheid van grond en dat aan geeneen van die ander faktore aandag gegee word nie. Hierdie is dus op sigself 'n leemte, aangesien opkomende boere, wat slegs grond ontvang, nie suksesvol kan boer nie. Hulle benodig ook toerusting, lewende hawe en ander basiese hulpbronne. Tog maak dit

sin dat belastingverligting met betrekking tot die beskikbaarheid van grond as deel van die grondhervormingsproses ingestel word, aangesien heelwat negatiewe belastinggevolge ontstaan wanneer grond oorgedra word. Dit sluit onder meer BTW-, skenkings-, en inkomstebelastinggevolge (wat ook KWB-gevolge insluit) in. Ten einde belastingverligting ten opsigte van hierdie faktor aan beide die bestaande en opkomende boer te bied, is spesifieke verligtingsmaatreëls ingestel. Die volgende spesifieke belastingverligtingsmaatreëls ten opsigte van grondhervorming is tans in belastingwetgewing geïdentifiseer:

1. Vrystelling van skenkingsbelasting op die skenking van grond vir grondhervormingsdoeleindes (artikel 56(1)(o) van die Inkomstebelastingwet no. 58 van 1962).
2. Nulkoerslewering vir BTW-doeleindes waar vaste eiendom ingevolge die grondhervormingsproses gelewer word (artikels 11(1)(s) en (t) van die Wet op Belasting op Toegevoegde Waarde, no. 89 van 1991).
3. Inkomstebelastingverligting by die staking van boerdery met die verkoop van grond aan die staat (paragraaf 20 van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet no. 58 van 1962).
4. KWB-verligting met die ontvangs van 'n toekenning ingevolge die Wet op die Restitusie van Grondregte en Hoofstuk 6 van die NOP (paragraaf 64A van die Agtste Bylae van die Inkomstebelastingwet no. 58 van 1962).
5. KWB-verligtingsbepaling by die skenking van grond ten opsigte van Hoofstuk 6 van die NOP (paragraaf 64D van die Agtste Bylae van die Inkomstebelastingwet no. 58 van 1962).
6. Oorrolverligting ten opsigte van belasting op verhaling en KWB met onvrywillige beskikkings (artikel 8(4)(e)–(eE) en paragraaf 65 van die Agtste Bylae van die Inkomstebelastingwet no. 58 van 1962).
7. Belastingvergunning vir openbare weldaadsorganisasies wat grondhervorming bevorder (paragraaf 3(e) in Deel I van die Negende Bylae van die Inkomstebelastingwet no. 58 van 1962).
8. Belastingvergunning vir skenking van onroerende eiendom aan 'n openbare weldaadsorganisasie (artikel 18A en paragraaf 5 (e) van Deel II van die Negende Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962)

9. Hereregteverligting waar grond ingevolge 'n grondhervormingsprojek verkry word (artikels 9(1)(n) en (o) van Wet op Hereregte No. 40 van 1949).

Die verwysings na grondhervormingsprojekte soos vervat in bogenoemde wetgewing blyk eerstens nie konsekwent te wees nie, omdat bogenoemde wetgewing na verskillende grondhervormingswette of –beleide verwys. Vergelyk byvoorbeeld die KWB-verligtingsbepaling wat na Hoofstuk 6 van die NOP²⁵ verwys teenoor die hereregteverligtingsbepaling in artikel 9(1)(n) en (o) wat na grond ingevolge 'n grondhervormingsprojek van die Wet op die Beskikbaarstelling van Grond en Bystand No. 126 van 1993 en die Wet op die Restitusie van Grondregte No. 22 van 1994 verwys.²⁶ Dit is beslis 'n leemte in die wetgewing.

'n Verdere vraag wat ontstaan is hoe doeltreffend hierdie spesifieke verligtingsmaatreëls die belastinggevolge van die grondhervormingsproses aanspreek. Die verskillende verligtingsmaatreëls word hier bespreek.

3.3.1 *Vrystelling van skenkingsbelasting op die skenking van grond vir grondhervormingsdoeleindes (a 56(1)(o) van die Inkomstebelastingwet)*

Wanneer 'n skenking gemaak word, is die skenker gewoonlik belasbaar teen óf 20% of 25% op die waarde van die skenking.²⁷ Skenkingsbelasting kan dus veroorsaak dat boere, wat moontlik vaste eiendom vir grondhervormingsdoeleindes wil skenk, eerder nie tot die stap oorgaan nie. Die volgende skenkingsbelastingvrystelling is egter beskikbaar ten opsigte van skenkings vir grondhervormingsdoeleindes mits die skenking aan die onderstaande vereistes voldoen.

Eerstens geld die skenkingsbelastingvrystelling ten opsigte van enige skenking van eiendom ontvang, waarvan die eiendom bestaan uit die volle eiendomsreg in onroerende eiendom, indien die begunstigde van die onroerende eiendom soos deur 1997-Witskrif²⁸ oor Suid-Afrika se grondbeleid beoog, op 'n toelae of dienste geregtig is.²⁹

²⁵ Hoofstuk 6 van die NOP word volledig in Hoofstuk Twee van hierdie tesis bespreek (sien 2.4.1).

²⁶ Hoofstuk Twee bevat 'n volledige bespreking en uiteensetting van die verskillende wette (sien 2.3).

²⁷ Artikel 64 van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

²⁸ Die 1997-Witskrif word volledig in Hoofstuk Twee bespreek (sien 2.4).

²⁹ Artikel 56(1)(o)(i) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

In nog 'n situasie geld die skenkingsbelastingvrystelling ook ten opsigte van enige skenking van eiendom ontvang, waarvan die eiendom bestaan uit die volle eiendomsreg in onroerende eiendom, waar die projek waarvolgens die onroerende eiendom verkry is, deur die Minister van Grondsake (nou Minister van Landelike Ontwikkeling en Grondhervorming), of 'n persoon deur hom aangestel, goedgekeur is.³⁰

Die bepaling dat die volle eiendomsreg aan die begunstigde oorgedra moet word ten einde vir dié vrystelling te kwalifiseer, is 'n leemte in die wetgewing. In gevalle waar 'n bestaande boer die vruggebruik wil oordra, kan die bepaling in sy huidige vorm dalk die skenker diskwalifiseer om van die skenkingsvrystelling gebruik te maak en kan die skenking moontlik nie plaasvind nie.

Verder is dit onseker hoe bestaande boere by die betrokke Minister aansoek moet doen dat 'n bepaalde projek goedgekeur word. Veronderstel 'n bestaande boer wil aan 'n spesifieke opkomende boer (dalk 'n plaaswerker) grond skenk of moontlik aan 'n regsentiteit waarin die boer en sy plaaswerkers aandeel hou. Dit is onseker of hierdie skenkings ook sal kwalifiseer as deel van die grondhervormingsproses, soos vereis in die spesifieke wetsartikel.

3.3.2 *BTW-verligting by die lewering van vaste eiendom ingevolge die grondhervormingsproses (artikels 11(1)(s) en (t) van die Wet op BTW)*

Indien enige goedere of dienste in die loop van 'n onderneming se bedrywighede van die hand gesit word, moet Belasting op Toegevoegde Waarde (BTW)³¹ daarop gehef word en is die BTW betaalbaar aan die ondernemer.³² Gevolglik sal BTW teen die standaardkoers van 15% op die verkoop van die grond gehef word indien 'n boer sy grond van die hand sit.³³ Die probleem is egter dat die *onteiening* van grond nie noodwendig dieselfde gevolge dra as die *verkoop* van grond nie.

³⁰ Artikel 56(1)(o)(ii) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

³¹ Die Wet op Belasting op Toegevoegde Waarde, No. 89 van 1991, vereis dat boere, soos enige ander ondernemer, vir BTW geregistreer moet word. BTW is 'n indirekte belasting op alle belasbare lewerings wat deur die ondernemer gedurende die jaar gemaak word (Stiglingh et al, 2018:1012).

³² Artikel 7(1) van die Wet op Belasting op Toegevoegde Waarde No. 89 van 1991.

³³ Alternatiewelik, nulkoers, indien die verkoop van die eiendom deel van 'n lopende saak ingevolge artikel 11(1)(e) van die Wet op Belasting op Toegevoegde Waarde No. 89 van 1991 uitmaak.

In die saak van *Shell's Annandale Farm (Pty) Ltd v CIR*³⁴ is beslis dat onteiening 'n eensydige aksie is en dat dit nie 'n "lewering" uitmaak volgens die definisie van "lewering" in die BTW-wet soos op daardie stadium nie. Gevolglik is daar in hierdie saak van die Kaapse Provinsiale Afdeling van die Hooggeregshof beslis dat die vergoedingsbedrag wat deur die staat betaal is, nie BTW ingesluit het nie. In 1999, na afloop van dié saak, is die definisie van "lewering" uitgebrei sodat ander vorms van lewerings, ongeag of dit vrywillig, verpligtend of deur regswerking geskied, by "lewering" ingesluit is.³⁵ Ingevolge 'n verdere wysiging aan die definisie van "lewering" in 2001³⁶ word die onteiening van vaste eiendom aan die staat spesifiek geag 'n lewering te wees. Dit beteken dat 'n ondernemer verplig is om BTW te hef indien sy grond deur die staat onteien word.³⁷ Verder is die staat onderhewig aan die bepalings van die BTW-wet en daarom verplig om die uitset-BTW te betaal.³⁸ Daar bestaan egter twee vergunnings in die vorm van nulkoersbepalings wat verligting bied.

Die eerste BTW-vergunning bepaal dat, indien grond aan die Minister van Grondsake (tans Minister van Landelike Ontwikkeling en Grondhervorming) verkoop word,³⁹ die transaksie onderhewig aan BTW teen die nulkoers kan wees.⁴⁰ Dit beteken dat bestaande boere hulle grond kan verkoop sonder om BTW teen 15% te hef, maar dat die lewering steeds as belasbare lewering sal deurgaan, synde teen 0%. 'n Tweede BTW-belastingvergunning teen nulkoers sal ook beskikbaar wees indien 'n begunstigde die grond aankoop met behulp van 'n toelaag of subsidie wat die persoon ingevolge die Wet op die Beskikbaarstelling van Grond en Bystand No. 126 van 1993 ontvang het.⁴¹ Dit is belangrik om daarop te let dat die tweede nulkoersbepaling slegs geld indien die eiendom met die spesifieke toelaag of

³⁴ *Shell's Annandale Farm (Pty) Ltd v CIR* (Saak No. 9499/93), 'n ongerapporteerde saak, waarna verwys word in die Verklarende Memorandum van die Tweede Inkomstewysigingswet No. 60 van 2001 (Nasionale Tesourie, 2001a:79).

³⁵ Definisie van "lewering" gewysig ingevolge artikel 81(1)(f) Inkomstewysigingswet No. 53 van 1999.

³⁶ Artikel 8(21) van die Wet op Belasting op Toegevoegde Waarde No. 89 van 1991 is ingevoeg ingevolge artikel 151 van die Tweede Inkomstewysigingswet No. 60 van 2001.

³⁷ Artikel 8(21) van die Wet op Belasting op Toegevoegde Waarde No. 89 van 1991.

³⁸ Artikel 86 van die Wet op Belasting op Toegevoegde Waarde No. 89 van 1991.

³⁹ Die Minister moes die onroerende eiendom verkry het ingevolge die Wet op die Beskikbaarstelling van Grond en Bystand, 1993 (Wet No. 126 van 1993) of artikel 42E van die Wet op Herstel van Grondregte, 1994 (Wet No. 22 van 1994).

⁴⁰ Artikel 11(1)(s) van die Wet op Belasting op Toegevoegde Waarde No. 89 van 1991.

⁴¹ Artikel 11(1)(t) van die Wet op Belasting op Toegevoegde Waarde No. 89 van 1991.

subsidie aangekoop is, en nie ten opsigte van enige bykomende vergoeding wat deur 'n persoon betaal word nie. Die bewoording van die Wet op BTW dui daarop dat die gedeelte van die verkoopprijs, wat nie deur 'n toelaag of subsidie gedek word nie, onderhewig aan BTW teen die standaardkoers van 15% sal wees. Dit blyk dus dat dieselfde transaksie deels onderhewig kan wees aan BTW teen 0% (gedeelte gedek deur toelaag of subsidie) en deels aan BTW teen 15% (gedeelte wat nie gedek word deur 'n toelaag of subsidie nie). Dit word as 'n leemte beskou dat die nulkoersvergunning nie ook die subsidiegedeelte dek nie, veral in gevalle waar die begunstigde alternatiewe befondsing sou bekom.

Dit is duidelik uit die bewoording van die wetgewing dat hierdie BTW-vergunnings slegs ten opsigte van grond geld en nie werktuie, lewende hawe en ander los goedere insluit nie. Werktuie, lewende hawe en ander los goedere, lewende hawe en werktuie sal dus teen die standaardkoers⁴² aan BTW onderhewig wees (SARS, 2013:59). Weereens blyk die beperkende aard van huidige wetgewing duidelik: Die nulkoers-vergunning is net ten opsigte van grond beskikbaar en nie werktuie, lewende hawe en los goedere nie. Daar is reeds in Hoofstuk 2 vasgestel dat die opkomende boer ook werktuie, lewende hawe en los goedere benodig ten einde as 'n volwaardige kommersiële boer te funksioneer. Indien die nulkoersvergunning nie uitgebrei word tot werktuie, lewende hawe en los goedere nie, sal beskikbare finansieringsbronne en staatstoelae vinniger uitgeput word. Die finansiering van BTW teen standaardkoers op werktuie, lewende hawe en los goedere kan lei tot kontantvloei probleme wat oorkom kan word indien die nulkoersvergunning uitgebrei word. Die uitsluiting van werktuie, lewende hawe en los goedere kan dus as 'n leemte in die bestaande nulkoers-BTW-vergunning ten opsigte van grondhervorming beskou word.

'n Moontlike oplossing vir die probleem is die lopende saakvergunning soos vervat in bestaande BTW-wetgewing. Waar 'n bestaande boer grond, werktuie, lewende hawe en los goedere wil verkoop aan 'n regsentiteit waarin die boer en sy plaaswerkers aandele hou, kan die transaksie ingevolge bestaande wetgewing wel teen nulkoers

⁴² Tensy die werktuie, lewende hawe en ander los goedere as deel van 'n lopende saak teen nulkoers van die hand gesit word.

geskied mits die transaksie as lopende saak kwalifiseer. Hierdie nulkoersopsie is egter slegs beskikbaar in beperkte omstandighede indien die streng vereistes van 'n lopende saak nagekom word.⁴³

Daar bestaan ook spesifieke BTW-gevolge vir die koper wat grond ingevolge 'n grondhervormingsproses verkry. In die normale gang van sake sal 'n koper, wat 'n BTW-ondernemer is, geregtig wees op die eis van denkbeeldige insetbelasting met die aankoop van tweedehandse goedere.⁴⁴ Normaalweg betaal 'n koper hereregte indien grond as tweedehandse goedere vanaf 'n nie-ondernemer gekoop word. Die definisie van tweedehandse goedere sluit egter spesifiek die lewering van "vaste eiendom" ingevolge die grondhervormingsproses uit.⁴⁵ Dit het tot gevolg dat die koper nie denkbeeldige inset-BTW op die transaksie kan eis nie. Aangesien die koper ook vrygestel is van die betaling van hereregte (sien 3.3.8 waar die hereregteverligting bespreek word) word hierdie bepaling nie as 'n leemte beskou nie en maak dit sin dat die koper nie die denkbeeldige inset-BTW kan eis nie. Indien die begunstigde in die toekoms die grond van die hand wil sit, sal 'n uitset-BTW-verpligting wel ontstaan.

3.3.3 *Inkomstebelastingverligting by die staking van boerdery met die verkoop van grond aan die staat (paragraaf 20 van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet)*

Wanneer boerderybedrywighede gestaak word vanweë die verkryging van die grond deur die staat, maak hierdie paragraaf 'n vergunning vir die toevalling van inkomste wat onder normale omstandighede nie sou toegeval het nie.⁴⁶ Waar die boer verplig is om sy lewende hawe of plantasie-opbrengste van die hand te sit weens die feit dat die boer sy grond verloor het, ontstaan abnormale inkomste wat die boer nie normaalweg sou realiseer nie. Hierdie belastingvergunning bepaal dat die abnormale inkomste teen die laagste koers belas kan word, terwyl die inkomste wat normaalweg verdien sou word teen die normale toepaslike koers belas word. Die laagste koers is die persentasie waarmee inkomste belas word op die laagste skaal

⁴³ Artikel 11(1)(e) van die Wet op Belasting op Toegevoegde Waarde No. 89 van 1991.

⁴⁴ Artikel 20(8) van die Wet op Belasting op Toegevoegde Waarde No. 89 van 1991.

⁴⁵ Definisie van "tweedehandse goedere" in artikel 1 van die Wet op Belasting op Toegevoegde Waarde No. 89 van 1991.

⁴⁶ Paragraaf 20(1)(a)(i) van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

van die vasgestelde koerse, soos bepaal deur die Minister van Finansies (SARS, 2018b). Tans is dit 18%. Die bepaling is beskikbaar in die jaar waarin die transaksie plaasvind, sowel as in die opeenvolgende twee jare.⁴⁷ Dit is belangrik om daarop te let dat die verligting slegs beskikbaar is vir belastingpligtiges wat nie 'n maatskappy is nie.⁴⁸ Hierdie bepaling is dus in lyn met ander bepalings in die Eerste Bylae naamlik plantasieboerdery (paragraaf 15), suikerrietboerdery (paragraaf 17) en die gemiddelde aanslagformule (paragraaf 19) wat slegs aan natuurlike persone beskikbaar is. Weereens is die rede hiervoor dat hierdie bepalings poog om die belastingkoers van die natuurlike persoon, wat teen 'n glyskaal werk, oor 'n aantal jare gelyk te maak. Vir 'n maatskappy is hierdie vergunning dus nie nodig nie, omdat 'n maatskappy reeds teen 'n vaste koers belas word. Daar is egter twee probleme met hierdie redenasie. Eerstens, dat 'n maatskappy wat nie 'n kleinsakekorporasie is nie, teen 'n veel hoër skaal as 18% belas word. Tans is dit 28%. Tweedens, dat 'n maatskappy wat 'n kleinsakekorporasie (KSK) uitmaak wel teen 'n glyskaal belas word. Ten einde grondhervorming te bevorder behoort paragraaf 20 na maatskappye (en dus ook maatskappye wat as KSKs kwalifiseer) uitgebrei te word.

Om vir die bepaling te kwalifiseer, moet die belastingpligtige eerstens aan die Kommissaris bewys dat die inkomste verkry is uit boerderybedrywighede op grond wat onteien is:

- deur die staat, of 'n plaaslike bestuur, soos in artikel 1 van die Onteieningswet No. 63 van 1975⁴⁹ omskryf is;⁵⁰ of
- deur 'n regspersoon of liggaam soos genoem in artikel 3(2) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962, wat die grond verkry het deur onteiening, of ingevolge 'n transaksie waarvoor die minister 'n sertifikaat uitgereik het.⁵¹

Die grondonteiening moes plaasgevind het binne 12 maande nadat die verkoper die aanbod aanvaar het.⁵²

⁴⁷ Paragraaf 20(1)(c) van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

⁴⁸ Paragraaf 20(1) van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

⁴⁹ Hoofstuk Twee bevat 'n volledige bespreking van hierdie wet (sien 2.3 en 2.6.1).

⁵⁰ Paragraaf 20(1)(a)(i) van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

⁵¹ Paragraaf 20(1)(a)(ii) van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

⁵² Paragraaf 20(1A) van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

Die wet vereis ook dat die onteiening van die grond tot gevolg moet hê dat die boerderyonderneming op die grond wat onteien word, ontbind word.⁵³ Voorts moet die belastingpligtige abnormale inkomste in die huidige, of eerste of tweede jaar van aanslag wat op die huidige jaar volg, vanweë hierdie onteiening ontvang.⁵⁴

Ten einde vir die verligting te kwalifiseer, moet 'n belastingpligtige 'n sertifikaat by die hoof van die staatsdepartement of administrasie wat betrokke was by die onteiening verkry.⁵⁵ In die geval waar 'n ander regspersoon of liggaam die grond deur middel van onteiening verkry het, moet 'n sertifikaat ingevolge artikel 3(1) van die Onteieningswet van 1975 uitgereik word.⁵⁶

Die gevolg van die belastingverligting in hierdie paragraaf is dat normale belasting wat hefbaar is, gelyk moet wees aan die som van:

- die bedrag van die boerdery-oorwinste vermenigvuldig met die laagste belastingskaal⁵⁷ wat tans 18% is, en
- die saldo van die belasbare inkomste van daardie jaar⁵⁸ bereken teen die normale belastingkoers van toepassing in daardie jaar. Die saldo word bereken as die bedrag wat oorbly nadat die belastingpligtige se boerdery-oorwinste vir daardie jaar van die volle bedrag van die belastingpligtige se belasbare inkomste vir daardie jaar⁵⁹ afgetrek is.

Boerdery-oorwinste word bereken as die som van vee-oorwinste en plantasieboerdery-oorwinste.⁶⁰ Vee-oorwinste is die bedrag waarmee die abnormale veewinste die som van die bedrae ontvang uit die verkope van lewende hawe, soos vasgestel deur paragraaf 20(2)(a), oorskry.⁶¹ Abnormale veewinste is die bedrag waarmee die veewinste vir die jaar die gemiddelde veewinste vir maksimum vyf voorafgaande jare oorskry.⁶² Veewinste vir die jaar van aanslag is die bedrag

⁵³ Paragraaf 20(1)(b) van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

⁵⁴ Paragraaf 20(1)(c) van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

⁵⁵ Paragraaf 20(4)(b)(i) van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

⁵⁶ Paragraaf 20(4)(b)(ii) van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

⁵⁷ Paragraaf 20(1)(c)(i) van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

⁵⁸ Paragraaf 20(1)(c)(ii) van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

⁵⁹ Paragraaf 20(4) van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

⁶⁰ Paragraaf 20(3)(a) van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

⁶¹ Paragraaf 20(3)(b) van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

⁶² Paragraaf 20(3)(c) van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

waarmee die som van die verkope van lewende hawe, en die waarde van lewende hawe wat aan die einde van die jaar besit word, die som van die aankope van lewende hawe, wat as aftrekking toegelaat is, en die waarde van lewende hawe wat aan die begin van die jaar nog nie verkoop is nie, oorskry.⁶³ Plantasieboedery-oorwinste is soveel as wat die som van die bedrae verkry uit die verkoop van plantasies en bosprodukte, die gemiddelde belasbare inkomste van die drie vorige jare van aanslag, oorskry.⁶⁴ Indien die Kommissaris nie met enigiets hiervan saamstem nie, sal hy die veewinste op 'n manier vasstel wat hy as geskik beskou.⁶⁵

Abnormale inkomste word deur die wet beskou as inkomste uit:

- bedrae verkry uit die vandiehandsettings, in die loop van die afwikkeling van die onderneming, van lewende hawe wat normaalweg vir die doeleindes van die onderneming besit is;⁶⁶ of
- enige bedrag verkry uit die vandiehandsetting van 'n plantasie tesame met die in subparagraaf (1)(a) bedoelde grond, of uit die vandiehandsetting, in die loop van die afwikkeling van die onderneming, van 'n plantasie op bedoelde grond of bosprodukte van so 'n plantasie.⁶⁷

Met die bestudering van hierdie bepaling, ontstaan die vraag of kapitaalwins, wat uit die verkoop van grond realiseer, vir hierdie verligtingsbepaling in aanmerking kom, omdat kapitaalwins ingesluit word by belasbare inkomste waarop normale belasting bereken word. Sou kapitaalwins realiseer met die onteiening van die grond onder omstandighede soos uiteengesit in hierdie bepaling, is dit immers ook abnormale inkomste. Daar is twee redes waarom dit egter blyk dat kapitaalwins nie vir hierdie belastingvergunning kwalifiseer nie. Eerstens, verwys paragraaf 20(1)(c) na abnormale ontvangste of toevallings ingesluit by inkomste van die belastingpligtige, terwyl belasbare kapitaalwins eers by belasbare inkomste ingesluit word. Tweedens sluit abnormale ontvangste of toevallings vir doeleindes van hierdie bepaling slegs inkomste uit die verkope van lewende hawe en plantasies in.⁶⁸ Dit lyk dus dat die

⁶³ Paragraaf 20(3)(d) van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

⁶⁴ Paragraaf 20(3)(g) van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

⁶⁵ Paragraaf 20(3)(f) van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

⁶⁶ Paragraaf 20(2)(a) van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

⁶⁷ Paragraaf 20(2)(b) van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

⁶⁸ Paragraaf 20(2) van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

letter van die wet, soos vervat in paragraaf 20, nie voorsiening maak vir kapitaalwins nie.

Vir beter begrip, moet die aanvanklike doelwit met implementering van paragraaf 20 ondersoek word ten einde die bedoeling daarvan vas te stel. Uit debatvoering op 9 Junie 1975 (Parlement, 1975:8008) oor die Onteieningswet No. 63 van 1975 in die Volksraad, blyk dit duidelik dat die term “onteiening” soos destyds bedoel, in vele opsigte verskil van die term “onteiening” ter sprake vandag, en spesifiek in die geval van grondhervorming. Daar word in besonder klem gelê op die feit dat grondbesit ’n “grondliggende mensereg” is en dat daar ’n besondere verantwoordelikheid by die staat in alle onteieningsprosedures lê. In besonder word die boodskap oorgedra dat die staat eiendomsbesitters moet oortuig dat die gebruik waarvoor die onteierende eiendom aangewend gaan word, noodsaaklik is en dat dit in belang van die staat en al die betrokke partye is. Tydens die bogenoemde debat oor die Onteieningswet van 1975, het die betrokke lid van die Volksraad daarop gewys dat daar ’n wins uit die onteiening ontstaan en die eienaar dus vir inkomstebelasting daarop aanspreeklik is. Die lid van die Volksraad het dit as onregverdig geag, omdat dit nie die keuse van die eienaar was om onteien te word nie (Parlement, 1975:8011). Paragraaf 20 is in 1975 ingebring om verligting te bied juis vir persone wat deur hierdie Onteieningswet verplig is om hul grond te verkoop. Die paragraaf verwys egter nie na die hantering van die kapitaalwins nie, aangesien kapitaalwins op daardie stadium nie belas was nie. Enige ontvangste of toevallings van kapitale aard was spesifiek by bruto inkomste uitgesluit op daardie stadium. Belasting op kapitaalwins is in 2001 vir die eerste keer ingestel. Met die instelling van belasting op kapitaalwins in 2001 is daar geen wysiging aan die betekenis van abnormale inkomste gemaak (paragraaf 20(2)) om ook kapitaalwins in te sluit nie. Dit blyk dus dat kapitaalwins nie onder die reikwydte van paragraaf 20, soos dit tans daar uitsien, val nie. Die feit dat paragraaf 20 nie die belasbare kapitaalwins met die verkoop van eiendom met grondonteiening insluit nie, is beslis ’n groot leemte in huidige belastingverligtingsmaatreëls.

3.3.4 *KWB-verligting met die ontvangs van 'n toekenning ingevolge die Wet op die Restitusie van Grondregte en Hoofstuk 6 van die NOP (paragraaf 64A van die Agtste Bylae)*

Hierdie wetgewing het betrekking op gevalle waar toekennings ontvang is deur persone wat vir die historiese onteiening van hul grond vergoed moet word. Hierdie transaksie word beskou as 'n beskikking vir doeleindes van KWB, aangesien die persoon van sy eis afstand doen in ruil vir vergoeding (SARS, 2017:484). Die bepaling behels dat enige kapitaalwins of –verlies wat as gevolg hiervan ontstaan, verontagsaam moet word, mits dit ingevolge die Wet op die Restitusie van Grondregte No. 22 van 1994 of Hoofstuk 6 van die NOP geskied.⁶⁹

Dit is slegs van toepassing op vergoeding wat in ruil vir 'n grondeis ingevolge die Wet op die Restitusie van Grondregte No. 22 van 1994 of Hoofstuk 6 van die NOP ontvang is. Dit beteken dat 'n begunstigde wat kies om die grond te ontvang, en dit later van die hand sit, nie die kapitaalwins mag verontagsaam nie. Die wetsbepaling maak dus voorsiening vir persone wat begunstigdes van die grondrestitusieprogram is en wat toekennings ontvang, in teenstelling met paragraaf 64D, wat voorsiening maak vir die skenker van die grond (Stiglingh et al, 2018: 479).

3.3.5 *KWB-verligting met die skenking van grond ten opsigte van Hoofstuk 6 van die NOP (paragraaf 64D van die Agtste Bylae)*

Ingevolge paragraaf 11(1)(a) van die Agtste Bylae, word 'n skenking as 'n beskikking geag.⁷⁰ Gevolglik ontstaan 'n KWB-verpligting. Paragraaf 38 bepaal dat 'n persoon wat 'n bate skenk oor die bate vir 'n bedrag gelyk aan markwaarde beskik, en markwaarde dus as opbrengs geag sal word.⁷¹ Die werklike basiskoste sal steeds die koste van die bate wees. Al verligting wat in so geval gebied word, is die insluiting van 'n deel van die skenkingsbelasting by die basiskoste.⁷² Gevolglik verminder die kapitaalwins. Daar bestaan egter 'n vergunning vir persone wat 'n skenking vir grondhervormingsdoeleindes maak.

⁶⁹ Paragraaf 64A van die Agtste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

⁷⁰ Paragraaf 11(1)(a) van die Agtste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

⁷¹ Paragraaf 38 van die Agtste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

⁷² Paragraaf 22 van die Agtste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

Hierdie bepaling behels dat enige kapitaalwins of -verlies, wat spruit uit die skenking van grond ingevolge Hoofstuk 6 van die NOP, verontagsaam word. Soos met paragraaf 64A, is dit slegs van toepassing op kapitaalwins of -verlies in gevalle wat ingevolge Hoofstuk 6 van die NOP geskied.⁷³ Weereens is dit onseker of 'n bestaande boer vir die bepaling sal kwalifiseer indien die skenking aan 'n spesifieke opkomende boer (moontlik 'n plaaswerker) of 'n regsentiteit waarin die boer en sy plaaswerkers aandele hou, gemaak word. Gevolglik blyk dit dat die bestaande boer steeds in so 'n geval aan KWB onderhewig kan wees.

3.3.6 *Oorrolverligting ten opsigte van belasting op verhaling en KWB met onvrywillige beskikkings (artikel 8(4)(e)–(eE) en paragraaf 65 van die Agtste Bylae).*

In gevalle waar daar onvrywillig oor 'n bate beskik is, kan 'n persoon die keuse uitoefen om die inkomstebelasting en KWB wat ontstaan, uit te stel, mits daar aan sekere vereistes voldoen word.⁷⁴ Die belastingbetaler word die opsie gebied om die belasting uit te stel totdat daar oor die vervangingsbate beskik word, indien dit 'n nie-afskryfbare vervangingsbate behels.⁷⁵ As dit 'n afskryfbare bate behels, kan die belastingbetaler kies om elke jaar *pro rata* op die verhaling en die kapitaalwins belas te word soos die kapitaaltoelaes geëis word.⁷⁶

Onteiening kan beskou word as 'n onvrywillige beskikking. Gevolglik kan boere wie se grond onteien word, vir paragraaf 65 kwalifiseer. Die streng vereistes waaraan daar egter voldoen moet word alvorens hierdie bepaling kan geld, kan veroorsaak dat 'n boer nie hiervan gebruik kan maak nie. Die vereistes waaraan voldoen moet word ten einde vir paragraaf 65 te kwalifiseer, behels die volgende:

- Daar moet oor 'n bate beskik word, anders as 'n finansiële instrument;
- Die beskikking moet deur regswerking, diefstal of vernietiging veroorsaak wees, en 'n vergoeding moet gevolglik aan daardie persoon toeval;
- Die opbrengs moet gelyk wees aan die kosprys, of dit oorskry;

⁷³ Paragraaf 64D van die Agtste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

⁷⁴ Paragraaf 65(1) en (2) van die Agtste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

⁷⁵ Paragraaf 65(5) van die Agtste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

⁷⁶ Artikel 8(4)(e)–(eE) en paragraaf 65(4) van die Agste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

- 'n Bedrag gelyk aan of meer as die ontvangstes uit die beskikking moet aan een of meer vervangingsbates spandeer word;
- Hierdie vervangingsbates moet ingevolge artikel 9(2)(k) of (j) as bates beskou word;
- Die kontrakte om die vervangingsbates te bekom moet binne 12 maande na die datum van beskikking aangegaan wees;
- Die vervangingsbates moet binne drie jaar na die beskikking in gebruik geneem word.⁷⁷

Die vereistes bemoeilik die situasie indien 'n persoon, wie se grond onteien is, weer ander grond sou wou aankoop. Die aankoop van nuwe grond kan moontlik nie binne die vereiste tydperk van 12 maande na die onteieningsdatum plaasvind nie. Verskeie faktore speel 'n rol in die aankoop van geskikte landbougrond. Die vereiste dat 'n aankoopbedrag gelyk aan of meer as die ontvangste uit die beskikking op die vervangingsbate spandeer moet word, kan ook problematies wees. Dikwels is boere verplig om eers verbandlenings op die grond wat onteien is af te los en hierdie vereiste beperk boere wat vir hierdie verligting sou wou kwalifiseer. Die vereiste dat die opbrengs gelyk aan of meer as die kosprys moet wees kan ook probleme veroorsaak indien onteiening teen minder as kosprys geskied. Die streng vereistes om aan paragraaf 65 te voldoen word beslis as 'n leemte beskou.

3.3.7 *Belastingvergunning vir openbare weldaadsorganisasies wat grondhervorming bevorder (paragraaf 3(e) in Deel I van die Negende Bylae)*

Die Negende Bylae van die Inkomstebelastingwet bevat 'n lys van die aktiwiteite wat as “openbare weldaadsaktiwiteite” geag word. Ten einde te kwalifiseer as 'n OWO, moet 'n instansie een van die gelyste aktiwiteite beoefen. Die aktiwiteite word in verskillende kategorieë verdeel. Onder meer word “die bevordering, fasilitering en ondersteuning van toegang tot grond en gebruik van grond, behuising en infrastrukturele ontwikkeling vir die bevordering van amptelike grondhervormingsprogramme” onder “Grond en Behuising” in Deel I van die

⁷⁷ Paragraaf 65(1)(a) van die Agtste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

Negende Bylae gelys.⁷⁸ Dit beteken dus dat instansies wat grondhervorming bevorder soos hierbo beskryf, as OWO's kan kwalifiseer.

3.3.8 *Belastingvergunning vir skenking van onroerende eiendom aan 'n OWO (paragraaf 5(e) in Deel II van die Negende Bylae)*

Deel II van die Negende Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962 handel met maatreëls waaraan 'n instansie moet voldoen ten einde vir artikel 18A-status te kwalifiseer. Artikel 18A-status word slegs toegeken aan gespesifiseerde, goedgekeurde organisasies wat weldaadsaktiwiteite soos gelys in Deel II van die Negende Bylae uitvoer. 'n OWO moet 'n nie-winsgewende organisasie, 'n trust, of 'n vereniging van persone wees wat in Suid-Afrika geïnkorporeer of opgerig is en ingevolge artikel 30(3) goedgekeur is.⁷⁹ Enige persoon wat 'n skenking aan 'n instansie met artikel 18A-status maak, kan 'n belastingaftrekking daarvoor kry. Hierdie aftrekking word slegs toegestaan mits die artikel 18A-sertifikaat, wat die betrokke instansie uitreik, deur die skenker getoon kan word.⁸⁰ Hierdie instansies word ingevolge artikel 10(1)(cA)(i) deur die Kommissaris goedgekeur. Een van die bepalings het spesifiek betrekking op die skenking van grond deur 'n bestaande boer.

Indien onroerende eiendom aan 'n OWO geskenk word, en die laagste van die markwaarde en die munisipale waarde die aanvanklike kosprys oorskry, word 'n spesiale formule gebruik om die aftrekbare bedrag te bereken.⁸¹ Die gevolg van hierdie bepaling is dat die skenkingsaftrekking tot die kosprys van die onroerende eiendom, plus die kapitaalwins, uitsluitend die deel wat belasbaar is, beperk word. Die rede vir hierdie bepaling is juis om verligting te bied waar persone die

⁷⁸ Paragraaf 3(e) van Deel I van die Negende Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

⁷⁹ Artikel 18A(1)(a)(i) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

⁸⁰ Artikel 18A(2)(a) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

⁸¹ $A = B + (C \times D)$

Waar:

A = die bedrag aftrekbaar in terme van artikel 18A(1) is;

B = die kosprys van die onroerende eiendom wat geskenk word is;

C = die bedrag kapitaalwins (indien enige) is wat sou ontstaan ingevolge die Agtste Bylae, sou dit bereken word asof dit oor beskik is teen die laagste van markwaarde of munisipale waarde; en

D = 60% van die kapitaalwins in die geval van natuurlike persone en 20% in die geval van maatskappye is.

Hierdie persentasie verwys na die oorblywende gedeelte van die kapitaalwins wat nie aan KWB onderhewig is nie (Stiglingh et al, 2019:167). KWB-insluitingskoerse beloop tans 40% vir natuurlike persone en 80% vir alle ander gevalle. Sien artikel 18A(3A) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

onroerende eiendom alreeds vir 'n geruime tydperk besit, wat dikwels die geval is. As gevolg van inflasie is die markwaarde van die grond dus heelwat meer as die kosprys van die grond en gevolglik sal 'n groot belastingverpligting ontstaan (Nasionale Tesourie, 2013:35). Hierdie aftrekking wat aanvanklik ten doel gehad het om skenkings vir omgewingsbewaring aan te moedig kan ook belastingverligting bied in gevalle waar bestaande boere grond skenk aan 'n OWO wat ingevolge artikel 10(1)(cA)(i) deur die Kommissaris goedgekeur is (Nasionale Tesourie, 2013:35). Die vraag ontstaan egter of 'n skenker, wat onroerende eiendom aan die opkomende boer van sy keuse skenk, vir die aftrekking sal kwalifiseer. Daar bestaan nie duidelikheid daar rondom nie, en dit word as 'n leemte geïdentifiseer.

3.3.9 *Hereregteverligting waar grond ingevolge 'n grondhervormingsprojek verkry word (artikels 9(1)(n) en (o) van Wet op Hereregte No. 40 van 1949)*

Hereregte word normaalweg op die verkryging van onroerende eiendom geleë in Suid-Afrika betaal.⁸² Hereregte is 'n belasting wat gewoonlik op die waarde van die eiendom wat oorgedra word gehef word en deur die koper betaalbaar is.⁸³ Die koers waarteen die transaksie belas word, word vasgestel ingevolge 'n glyskaal soos van tyd tot tyd deur die wetgewer bepaal. Tans word daar nie hereregte op eiendomme met 'n waarde van minder as R900 000⁸⁴ gehef nie (Verryn, 2017). Die billike markwaarde van die eiendom op die datum van verkryging word as die waarde beskou.⁸⁵ 'n Onroerende eiendomstransaksie is óf aan hereregte óf aan BTW onderhewig, nooit aan beide nie.⁸⁶ Slegs eiendomme, wat nié aan BTW onderhewig is nie,⁸⁷ sal aan hereregte onderhewig wees.⁸⁸ Selfs BTW teen 0% word beskou as onderhewig aan BTW en dus sal nulkoerstransaksies geen hereregte dra nie.

⁸² Artikel 2 van die Wet op Hereregte No. 40 van 1949.

⁸³ Artikel 2(1) van die Wet op Hereregte No. 40 van 1949.

⁸⁴ Artikel 2(1)(b) van die Wet op Hereregte No. 40 van 1949.

⁸⁵ Artikel 2 (1)(a) van die Wet op Hereregte No. 40 van 1949.

⁸⁶ Artikel 9(15) van die Wet op Hereregte No. 40 van 1949.

⁸⁷ Transaksies onderhewig aan BTW teen die standaardkoers van 15% of teen nulkoers word beskou as onderhewig aan BTW.

⁸⁸ Artikel 9(15) van die Wet op Hereregte No. 40 van 1949.

Artikel 9(1) maak voorsiening daarvoor dat sekere eiendom uitgesluit word van die heffing van hereregte. Hereregte sal nie gehef word indien die eiendom aan begunstigdes in een van die volgende gevalle verkoop word:

- Die eiendom word aangekoop deur die staat ingevolge die Wet op die Beskikbaarstelling van Grond en Bystand No. 126 van 1993, of die Wet op die Restitusie van Grondregte No. 22 van 1994 en na een tot drie jaar aan die begunstigdes oorgedra;⁸⁹ of
- Die eiendom word deur die begunstigde aangekoop en die staat verskaf die fondse óf gedeeltelik, óf ten volle ingevolge die Wet op die Beskikbaarstelling van Grond en Bystand No. 126 van 1993.⁹⁰

Indien die transaksie dus aan hereregte onderhewig is, met ander woorde die leweraar is nie 'n ondernemer nie en die transaksie is nie aan BTW onderhewig nie, kan bogenoemde verligting geld. Die verligting geld dus

- met die oordrag van staatseiendom aan begunstigdes binne een tot drie jaar na verkryging van die grond deur die staat, en
- met die oordrag van eiendom wat nie aan die staat behoort nie indien die verkryging deur begunstigdes geskied met fondse wat vanaf die staat afkomstig is.

Weereens is dit onseker of hereregte steeds betaalbaar sal wees in gevalle waar 'n bestaande boer (wat nie 'n BTW-ondernemer is nie), eiendom aan 'n begunstigde van sy keuse oordra ('n plaaswerker) of moontlik aan 'n regsentiteit waarin die boer en sy plaaswerkers aandeel hou. Dit blyk dat hereregte bereken op die billike markwaarde van die eiendom, steeds betaalbaar sal wees, selfs al is geen kontantvergoeding deur die koper betaal nie.

3.4 *Belastingmaatreëls in huidige wetgewing wat die faktore van suksesvolle grondhervorming beïnvloed*

Bestaande belastingmaatreëls gaan nou ondersoek word aan die hand van die faktore wat die sukses van grondhervorming beïnvloed, ten einde vas te stel of bestaande belastingmaatreëls daartoe bydra om grondhervorming te bevorder.

⁸⁹ Artikel 9(1)(n) van die Wet op Hereregte No. 40 van 1949.

⁹⁰ Artikel 9(1)(o) van die Wet op Hereregte No. 40 van 1949.

Waar moontlike leemtes in bestaande belastingwetgewing geïdentifiseer word, kan wysigings voorgestel word om grondhervorming te bevorder.

3.4.1 *Beskikbaarheid van grond*

Soos vasgestel in hoofstuk 3, speel die beskikbaarheid van grond 'n groot rol in die sukses van grondhervorming. Daar is ook reeds bepaal dat hierdie die enigste van die faktore is wat deur spesifieke, bestaande verligtingsmaatreëls aandag geniet. Die verkoop van grond hou egter verskeie negatiewe belastinggevolge vir die oordraggewer in en dikwels ontmoedig dié gevolge die grondeienaar om die grond oor te dra. Dit sluit onder meer inkomstebelasting-, KWB- en BTW-gevolge in. Bestaande belastingwetgewing, wat die beskikbaarheid van grond beïnvloed, word ontleed ten einde vas te stel of daar tekortkominge bestaan. Indien wel, kan die geleentheid benut word deur belastingverligting te bied om die oordrag van grond aan te moedig en negatiewe belastinggevolge vir die verkoper te versag. Dit is belangrik om daarop te let dat gevolge vir beide die bestaande, sowel as die opkomende boer ontstaan.

Daar is verskillende maniere waarop bestaande boere hul grond vir grondhervorming beskikbaar kan stel. Die verskillende wyses waarop grond beskikbaar raak, sluit in:

1. Onteïening;
2. Skenking;
3. Bemaking met afsterwe;
4. Vrywillige verkoop.

Vir elkeen van die bogenoemde, is daar verskillende belastinggevolge vir beide die bestaande boer en die opkomende boer as belastingpligtiges. Dit kan as volg uiteengesit word:

3.4.1.1 *Belastinggevolge van onteïening vir bestaande boere*

Artikel 26A van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962 reguleer KWB. Die Agtste Bylae tot die Inkomstebelastingwet bepaal hoe kapitaalwinste en –verliese bereken moet word. KWB word bereken op kapitaalwinst of -verlies wat spruit uit die vervreemding van 'n kapitale bate. Wanneer grond oorgedra word, maak dit 'n

“beskikking” uit.⁹¹ Die opbrengs of verlies word bereken deur die basiskoste⁹² (die koste van die bate of die 2001-waardasie, afhangende van wanneer die bate aangeskaf is) van die opbrengs⁹³ van die verkoop af te trek. In die geval van ’n natuurlike persoon, word ’n jaarlikse uitsluiting van R40 000⁹⁴ van die kapitaalwins uitgesluit, waarna 40%⁹⁵ van dié kapitaalwins dan by die betrokke belastingbetaler se belasbare inkomste ingesluit word. Hierdie porsie van die kapitaalwins word dus uiteindelik teen die persoon se effektiewe belastingkoers belas. In die geval van ’n natuurlike persoon word belasting teen ’n glyskaal bereken wat beteken dat ’n groter inkomste teen ’n hoër koers belas sal word. ’n Hoër belastingkoers weens abnormale ontvangste en toevallings is een van die negatiewe belastingeffekte van onteieningstransaksies. Indien ’n boer sy grond aan die staat verkoop, bestaan daar verligting vir die inkomstebelasting op abnormale inkomste uit die verkoop van lewende hawe en plantasies, wat hieruit voortspruit. Wanneer ’n boer sy grond aan die staat verkoop, word die abnormale inkomste wat hom vanweë die transaksie toeval, teen die laagste inkomstebelastingkoers van 18% belas.⁹⁶ Hy sal egter steeds vir KWB op die grond aanspreeklik wees wat beslis ’n leemte is, en ’n geleentheid bied vir moontlike belastingverligting. Nog ’n leemte is dat hierdie verligting slegs aan natuurlike persone beskikbaar is en geensins gebruik kan word indien die bestaande boer in ’n maatskappy geboer het nie. Ingevolge paragraaf 65 van die Agtste Bylae kan die boer egter die opsie uitoefen om die kapitaalwins wat ontstaan met onteiening uit te stel tot op ’n latere datum. Sien volledige bespreking oor die oorrolverligting in paragraaf 3.3.6. Daar bestaan hierin dus moontlike BTW-verligting vir die verkoper, alhoewel die vereistes van die oorrolverligting uitermate streng blyk te wees. Moontlike belastinggevolge vir die bestaande boer in die geval van onteiening behels dus inkomstebelasting en BTW.

⁹¹ Paragraaf 11(1)(a) van die Agtste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

⁹² Paragraaf 20 van die Agtste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

⁹³ Paragraaf 35 van die Agtste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

⁹⁴ Paragraaf 5(1) van die Agtste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

⁹⁵ Paragraaf 10 van die Agtste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

⁹⁶ Paragraaf 20(1)(c)(i) van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

3.4.1.2 *Belastinggevolge van skenkings vir bestaande boere*

Ingevolge artikel 11(1)(a) van die Agtste Bylae, word 'n skenking ook as 'n beskikking geag. Gevolglik ontstaan 'n KWB-verpligting.⁹⁷ Paragraaf 38 bepaal dat 'n persoon, wat 'n bate skenk, oor die bate vir 'n bedrag gelyk aan markwaarde beskik.⁹⁸ Die werklike basiskoste sal steeds die koste van die bate wees. Normaalweg met die skenking van bates word KWB-verligting gebied in die vorm van die insluiting van 'n deel van die skenkingsbelasting by die basiskoste.⁹⁹ Gevolglik word die kapitaalwins ietwat verminder. Wanneer die skenking egter gemaak word ingevolge paragraaf 64D van die Agtste Bylae, soos bespreek in paragraaf 3.3.5, is so 'n skenking vrygestel van KWB.

Skenkingsbelasting is 'n belasting wat gehef word op enige skenking en ingevolge artikels 54 tot 64 van die Inkomstebelastingwet geregleer word. Dit word bereken teen 20% van die waarde van die skenking, wat verhoog na 25% indien die totale skenkings bo R30 miljoen is.¹⁰⁰ Indien 'n boer 'n kapitale bate of lewende hawe wil skenk, sal hy 20% of 25% van die waarde van die skenking aan skenkingsbelasting moet betaal. Daar bestaan wel 'n uitsluiting van R100 000 per jaar vir natuurlike persone.¹⁰¹ Artikel 56(1)(o) maak voorsiening vir die vrystelling van skenkings gemaak vir grondhervormingsdoeleindes. Vir 'n volledige bespreking van die vrystelling, sien paragraaf 3.3.1.

Daar is egter verdere belastinggevolge waarvoor daar nie verligting bestaan nie, in die vorm van verhalings vir inkomstebelastingdoeleindes. Wanneer 'n boer 'n bate skenk waarop reeds kapitaalvermindings vir inkomstebelastingdoeleindes geëis is, word die bate geag oor beskik te word teen markwaarde op die dag van skenking. Die kapitaalvermindings wat reeds geëis is, word gevolglik by die boer se inkomste ingesluit vir die berekening van inkomstebelasting. Die verhaling word beperk tot die

⁹⁷ Paragraaf 11(1)(a) van die Agtste Bylae tot die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

⁹⁸ Paragraaf 38 van die Agtste Bylae tot die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

⁹⁹ Paragraaf 22 van die Agtste Bylae tot die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962. Hierdie insluiting van skenkingsbelasting by basiskoste geld nie indien die bate vir laer as markwaarde verkoop word nie, aangesien die transaksie dan nie 'n werklike skenking uitmaak nie. Dit sal egter steeds 'n geagte skenking vir skenkingsbelastingdoeleindes wees.

¹⁰⁰ Artikel 64 van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹⁰¹ Artikel 56(2)(b) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

oorspronklike koste waarop die aftrekkings bereken is.¹⁰² Wanneer handelsvoorraad geskenk word, word dié oordrag ook geag teen markwaarde te geskied. Gevolglik moet die boer die markwaarde van die geskenkte handelsvoorraad, byvoorbeeld lewende hawe, by inkomste insluit vir inkomstebelastingdoeleindes.¹⁰³ Wanneer die skenking van handelsvoorraad egter aan 'n OWO wat 'n artikel 18A kwitansies mag uitreik gemaak word, kan die handelsvoorraad teen kosprys ingesluit word.¹⁰⁴

3.4.1.3 Belastinggevolge van bemakings deur bestaande boere met afsterwe
Boedelbelasting word deur die Boedelbelastingwet No. 45 van 1955 geregleer. Boedelbelasting word teen 20% van die waarde van 'n afgestorwene se boedel gehef.¹⁰⁵ Die waarde van 'n boedel word deur artikel 5 van die Boedelbelastingwet bepaal. Daar bestaan wel 'n korting van R3 500 000 vir elke persoon, wat afgetrek word van die netto waarde van die boedel.¹⁰⁶

Vir enige persoon het die Boedelbelastingwet tot gevolg dat al hul bates (met inagneming van bedrae wat moontlik nog hierop geskuld word) met afsterwe by die boedel ingesluit word.¹⁰⁷ Dit beteken dat ook lewende hawe en grond hierby ingesluit word. Boedelbelasting word dus teen 20% van die billike markwaarde op lewende hawe gehef.¹⁰⁸

Daar bestaan egter 'n aftrekking vir boedelbelasting vir bemakings:

- aan 'n OWO wat vrygestel is van belasting ingevolge artikel 10(1)(cN) van die Inkomstebelastingwet;¹⁰⁹
- aan 'n instituut, raad of liggaam wat vrygestel is van belasting ingevolge artikel 10(1)(cA) van die Inkomstebelastingwet, of waarvan die hoofmerk die uitvoer van openbare weldaadsaktiwiteite is, soos vervat in artikel 30 van die Inkomstebelastingwet.¹¹⁰

¹⁰² Artikel 8(4)(a) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹⁰³ Artikel 22(8) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹⁰⁴ Artikel 22(8)(C) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹⁰⁵ Eerste Bylae van die Boedelbelastingwet No. 45 van 1955.

¹⁰⁶ Artikel 4A van die Boedelbelastingwet No. 45 van 1955.

¹⁰⁷ Artikel 2(2) van die Boedelbelastingwet No. 45 van 1955.

¹⁰⁸ Artikel 5(1)(g) van die Boedelbelastingwet No. 45 van 1955.

¹⁰⁹ Artikel 4(h)(i) van die Boedelbelastingwet No. 45 van 1955.

¹¹⁰ Artikel 4(h)(ii) van die Boedelbelastingwet No. 45 van 1955.

Die waarde van so 'n eiendom sal gevolglik afgetrek word by die bruto boedel en nie deel uitmaak van die netto boedel, waarop boedelbelasting bereken word nie. Hierdie vrystelling geld egter nie vir gevalle waar 'n bestaande boer grond aan 'n spesifieke opkomende boer (byvoorbeeld 'n plaaswerker) wil nalaat vir grondhervormingsdoeleindes nie en dit word dus as 'n leemte beskou.

3.4.1.4 *Belastinggevolge van die vrywillige verkoop van grond deur bestaande boere*

KWB ontstaan by die verkoop van grond, omdat dit 'n beskikking ingevolge paragraaf 11(1)(a) verteenwoordig. Die bestaande boer sal dus belas word op die kapitaalwins wat uit die beskikking voortspruit. Die kapitaalwins ontstaan wanneer die opbrengs van 'n bate die basiskoste oorskry.¹¹¹

Die verkoop van grond kan ook 'n BTW-verpligting laat ontstaan. Indien enige goedere of dienste in die loop van 'n onderneming van die hand gesit word, word uitset-BTW gehef en is dit betaalbaar deur die ondernemer.¹¹² Gevolglik sal 'n boer se boerderybates aan BTW teen 15% onderhewig wees wanneer dit verkoop word.¹¹³

Indien die koper én verkoper egter vir BTW geregistreer is, word dit as 'n nulkoerslewering hanteer indien die boerdery as 'n lopende saak verkoop word. 'n Sertifikaat, wat aandui dat daar aan al die vereistes voldoen word, moet egter eers vanaf SARS verkry word. Die vereistes waaraan voldoen moet word alvorens so 'n transaksie as nulkoerslewering kan kwalifiseer is:

- Die verkoper moet vir BTW geregistreer wees;
- Die koper moet ook vir BTW geregistreer wees;
- Die boerdery moet 'n lopende saak wees wat as inkomstegenererende bedryf verkoop word;
- Alle bates wat nodig is om met die boerdery voort te gaan, moet ook deel van die transaksie wees; en

¹¹¹¹¹¹ Paragraaf 3(a) van die Agtste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹¹² Artikel 7(1) van die Wet op Belasting op Toegevoegde Waarde No. 89 van 1991.

¹¹³ Artikel 7 van die Wet op Belasting op Toegevoegde Waarde No. 89 van 1991.

- Die koper en verkoper moet skriftelik ooreenkom dat dit 'n nulkoerstransaksie uitmaak.¹¹⁴

Bates wat egter nie deel uitmaak van die lopende saak-transaksie nie, sal aan BTW teen 15% onderhewig wees. Die inkomste, wat 'n boer toeval wanneer sy lewende hawe verkoop word, sal aanspreeklikheid vir inkomstebelasting laat ontstaan.

3.4.1.5 *Belastinggevolge vir opkomende boere*

Daar is ook belastinggevolge vir opkomende boere met die verkryging van grond. Transaksies rondom grond hou verskeie belastinggevolge vir die begunstigdes, wat die grond ontvang, in. Opkomende boere sal onderhewig wees aan hereregte op eiendom wat hulle aankoop. Verligting is beskikbaar ingevolge artikels 9(1)(n) en 9(1)(o) van die Wet op Hereregte. Sien paragraaf 3.3.8 vir 'n volledige bespreking. Daar is ook potensiële BTW-gevolge: wanneer grond vir grondhervormingsdoeleindes aangekoop word, kan geen geagte inset-BTW geëis word nie, omdat grond wat ingevolge die grondhervormingsprogram aangekoop word, spesifiek van die definisie van "tweedehandse goedere" uitgesluit word.¹¹⁵ Wanneer die begunstigde egter op 'n latere stadium sy boerdery staak, sal hy uitset-BTW moet betaal, omdat die staking van 'n onderneming as 'n beskikking geag word.¹¹⁶

Wanneer 'n opkomende boer grond ontvang, sal die bate geag verkry te wees teen 'n basiskoste van nul rand, of die bedrag wat die opkomende boer daarvoor betaal het.¹¹⁷ Dit beteken dus dat indien die opkomende boer die grond in die toekoms van die hand wil sit, daardie bedrag vir KWB-doeleindes as basiskoste geag sal word.

Kapitale verbeterings kan egter nie by die basiskoste gevoeg word nie, maar is aftrekbaar ingevolge paragraaf 12 van die Eerste Bylae. In 'n geval waar 'n boer besluit om sy boerdery te staak, sy grond te verkoop en oor 'n onafgetrekte saldo van kapitaalontwikkelingskoste beskik, is daar 'n vergunning wat toelaat dat die

¹¹⁴ Artikel 11(e) van die Wet op Belasting op Toegevoegde Waarde No. 89 van 1991.

¹¹⁵ Artikel 1(b)(i) en 1(b)(ii) van die Wet op Belasting op Toegevoegde Waarde No. 89 van 1991.

¹¹⁶ Artikel 8(2) van die Wet op Belasting op Toegevoegde Waarde No. 89 van 1991.

¹¹⁷ Paragraaf 20(1) van die Agtste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

onafgetrekte saldo by die basiskoste van sy grond gevoeg word.¹¹⁸ Vir KWB-doeleindes word die onafgetrekte saldo dus as “onkoste aangegaan en betaal” geag.¹¹⁹

Paragraaf 12 van die Eerste Bylae behels ’n aftrekking vir kapitale ontwikkelingskoste. Die eerste subparagraaf bepaal dat 100% van onkoste aangegaan in die uitroei van onkruid en uitheemse indringerplante, asook die voorkoming van grondverspoeling, afgetrek kan word. Hierdie twee uitgawes is onder alle omstandighede ten volle aftrekbaar en mag dus ’n verlies veroorsaak.¹²⁰ Verdere uitgawes, wat 100% afgetrek kan word, maar beperk is tot die belasbare inkomste (paragrafe 12(c) tot (i)), is die volgende:

- Dippakke;
- Damme, besproeiingskemas, boorgate en pompmasjiene;
- Omheinings;
- Die oprigting of uitbreiding van, of die aanbousels of verbeterings aan, geboue wat vir boerderydoeleindes gebruik word. Hierdie sluit herstelwerk en ook enige geboue wat vir huishoudelike doeleindes gebruik word, uit;
- Die aanplanting van bome, struik of meerderjarige plante vir die produksie van duiwe of ander vrugte;
- Die aanlê van paaie en brêe wat vir boerderydoeleindes gebruik word; en
- Die geleiding van elektrisiteit vanaf hoofversendingslyne na ’n plaastoestel.¹²¹

Bogenoemde uitgawes is aftrekbaar mits dit deur die boer self en vir sy eie boerderydoeleindes aangegaan is. Indien ’n boer oor ’n ongebruikte balans van kapitaalontwikkelingskoste beskik en dan die onroerende eiendom, waarop dié koste spandeer is, verkoop, kan die koste by die basiskoste van die eiendom vir KWB-doeleindes getel word.¹²² Indien ’n uitgawe ingevolge hierdie paragraaf aftrekbaar is, sal dit nie vir artikels 11(e) of 11(o) kwalifiseer nie.¹²³ Die rede vir die beperking

¹¹⁸ Paragraaf 20A(1) van die Agste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹¹⁹ Paragraaf 20A van die Agste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹²⁰ Paragraaf 12(1)(a)-12(1)(b) van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹²¹ Paragraaf 12(1)(c)-12(1)(i) van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹²² Paragraaf 20A(1) van die Agste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹²³ Paragraaf 12(2) van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

van die uitgawes in paragrawe 1(c) tot 1(i) is om boere, wat uitgawes aangaan bloot om 'n verlies te skep, te beperk.

Die opkomende boer sal ook aan grondbelasting onderhewig wees. Ingevolge die Plaaslike Regering Munisipale Eiendomsheffingswet No. 6 van 2004, word grondbelasting op alle landbougrond gehef. Hierdie belasting is in 2005 ingestel na afloop van die Nasionale Grondberaad met die volgende punte as doelwitte:

- Om 'n groter aanbod van grond op die mark te bewerkstellig en vir grondhervormingsprojekte beskikbaar te maak;
- Om die produktiwiteit van grond te verbeter;
- Om 'n afname in grondpryse teweeg te bring, veral wat betref grond wat vir spekulasiedoeleindes aangeskaf word; en
- Om 'n fonds te skep vir die finansiering van grondhervormingsprojekte.

Die grondeienaar word belas op die waarde van sy grond (Childress, Hansen, Solomon & Van den Brink, 2007). Dit is 'n vaste koste wat onafhanklik van produktiwiteit vasgestel word en kan dus beskou word as 'n aanspooring om produktiwiteit te laat toeneem sodat die vaste koste deur wins gedek word. In Suid-Afrika word dit ook as instrument ingespan om die grondhervormingsproses te verbeter en te bespoedig (Childress et al, 2007:15). Ortmann en Machethe (2003) meen dat so 'n grondbelasting moeilik regverdigbaar is indien inaggeneem word dat die lande waarmee Suid-Afrika moet meeding steeds regeringshulp in die vorm van subsidies of oesversekering ontvang. Aangesien grondbelasting nie produktiwiteit in ag neem nie kan grondbelasting gesien word as die “nasionalisering” van die produktiwiteit van die grond tot 'n sekere punt en dat die heffing van grondbelasting sodoende die waarde van die grond verminder (Ortmann, 2005:295). Daar bestaan wel 'n vergunning vir opkomende boere.

Die wet bepaal dat eiendom, wat aan 'n grondhervormingsbegunstigde of sy erfgename behoort, vir tien jaar van grondbelasting vrygestel word vandat sy akte by die Aktekantoor geregistreer is.¹²⁴ Hierdie vrystelling is beskikbaar vir begunstigdes wat die eiendom verkry het ingevolge die Wet op die Beskikbaarstelling van Grond

¹²⁴ Artikel 17(g) van die Wet op Munisipale Eiendomsheffings No. 6 van 2004.

en Bystand No. 126 van 1993, en die Wet op die Restitusie van Grondregte No. 22 van 1994, of enige ander wet wat later in werking gestel word, en eiendom gevolglik op grond van artikels 25(6) en 25(7) van die Grondwet verkry word.¹²⁵

'n Ander belasting waarvoor daar nie tans verligting bestaan nie, is Sekuriteite-oordragbelasting (SOB). SOB is 'n belasting wat gehef word op die oordrag van enige sekuriteit sedert 1 Julie 2008 (SARS, 2018). 'n Sekuriteit word omskryf as enige aandeel in 'n maatskappy, of 'n lid se belang in 'n beslote korporasie. Die belasting word gehef wanneer:

- Enige aandeel oorgedra word wat uitgereik is deur 'n maatskappy of 'n beslote korporasie binne Suid-Afrika gevestig;¹²⁶ of
- Enige aandeel oorgedra word wat uitgereik is deur 'n maatskappy of 'n beslote korporasie buite Suid-Afrika gevestig, wat op 'n beurs gelys is;¹²⁷ of
- Enige hertoedeling van sekuriteite vanaf 'n lid se bankbeperkte aandelerekening of 'n lid se onbeperkte en sekuriteitsbeperkte aandelerekening na 'n lid se algemene beperkte aandelerekening.¹²⁸

Die belasting word teen 'n koers van 0.25% van die markwaarde van die aandele wat oorgedra word, vasgestel.¹²⁹ In verskillende gevalle is verskillende partye vir die betaling van die SOB verantwoordelik. As 'n lid gelyste aandele aankoop of oordra, is die lid verantwoordelik om te betaal.¹³⁰ Die lid kan egter die SOB verhaal by die persoon aan wie die aandele oorgedra of verkoop word.¹³¹ Vir enige ander gelyste aandele sal die persoon aan wie die aandeel oorgedra of verkoop word, vir die belasting daarop verantwoordelik wees.¹³² In die geval van ongelyste aandele is die maatskappy, wat die aandele uitgereik het, verantwoordelik vir die betaling van die belasting.¹³³ In dié geval kan die maatskappy egter ook die belasting verhaal by die

¹²⁵ Artikel 1 van die Wet op Munisipale Eiendomsheffings No. 6 van 2004.

¹²⁶ Artikel 2(1)(a)(i) van die Wet op Belasting op Oordrag van Sekuriteite No. 25 van 2007.

¹²⁷ Artikel 2(1)(a)(ii) van die Wet op Belasting op Oordrag van Sekuriteite No. 25 van 2007.

¹²⁸ Artikel 2(1)(b) van die Wet op Belasting op Oordrag van Sekuriteite No. 25 van 2007.

¹²⁹ Artikel 2(2) van die Wet op Belasting op Oordrag van Sekuriteite No. 25 van 2007.

¹³⁰ Artikel 3 van die Wet op die Belasting op die Oordrag van Sekuriteite No. 25 van 2007.

¹³¹ Artikel 7 van die Wet op die Belasting op die Oordrag van Sekuriteite No. 25 van 2007.

¹³² Artikel 5 van die Wet op die Belasting op die Oordrag van Sekuriteite No. 25 van 2007.

¹³³ Artikel 6 van de Wet op die Belasting op die Oordrag van Sekuriteite No. 25 van 2007.

persoon aan wie die aandele oorgedra is.¹³⁴ Dit beteken dat 'n begunstigde vir die SOB verantwoordelik sal wees indien 'n bestaande boer aandele in die maatskappy, waarin hy sy boerdery bedryf, aan die begunstigde oordra. Daar is tans geen verligting indien die oordrag ingevolge 'n grondhervormingsproses geskied nie.

3.4.1.6 *Samevatting van die belastinggevolge vir bestaande boere en opkomende boere met die verkryging van grond*

Dit blyk uit die bespreking in 3.4.1 en 3.4.2 dat daar 'n wye verskeidenheid van belastinggevolge bestaan vir beide bestaande boere en opkomende boere wanneer grond oorgedra word. In Tabel 4 hieronder word die belastinggevolge in 'n tabel opgesom:

¹³⁴ Artikel 7 van die Wet op die Belasting op die Oordrag van Sekuriteite No. 25 van 2007.

Tabel 4: Opsomming van belastinggevolge met die verkryging van grond

Belastingpligtiges en die grondoordrag-transaksie wat betrekking het	Verskillende belastings wat geraak word	Verligting moontlik beskikbaar
Bestaande boere: Onteiening	<u>Inkomstebelasting op verhaling en kapitaalwins</u>	<i>Oorrolverligting</i> : Artikel 8(4)(e)–(eE) en paragraaf 65 van die Agtste Bylae
	<u>BTW</u>	<i>Nulkoers</i> : Artikels 11(1)(s) en 11(1)(t) van die Wet op BTW
	<u>Inkomstebelasting</u>	<i>Abnormale inkomste</i> : Paragraaf 20 van die Eerste Bylae
Bestaande boere: Skenking	<u>KWB</u>	<i>Uitsluiting</i> : Paragraaf 64D van die Agtste Bylae
	<u>Skenkingsbelasting</u>	<i>Vrystelling</i> : Artikel 56(1)(o)
	<u>Inkomstebelasting Verhaling - a 8(4)(a) Verhaling a 22(8)</u>	<i>Geen verligting</i> <i>Aftrekking</i> : a 18A t.o.v. 'n skenking aan 'n OWO (a 22(8)(C))
Bestaande boere: Bemaking met afsterwe	<u>Boedelbelasting</u>	<i>Aftrekking</i> : a 4(h) van die Wet op Boedelbelasting, indien skenking aan OWO gemaak word
	<u>Inkomstebelasting Geagte beskikking van voorraad en bates</u>	<i>Geen verligting</i>
Bestaande boere: Verkoop	<u>Belasting op verhaling en kapitaalwins</u>	<i>Geen verligting</i>
	<u>BTW</u>	<i>Nulkoers</i> : a 11(1)(s) en a 11(1)(t) van die Wet op BTW
	<u>Inkomstebelasting Abnormale inkomste</u>	<i>Geen verligting</i>
Opkomende boere: Verkryging van grond	<u>Hereregte</u>	<i>Vrystelling</i> : a 9(1)(n) & (o) van die Wet op Hereregte
	<u>BTW</u>	<i>Nulkoers</i> : a 11(1)(s) & (t) van die Wet op BTW
	<u>Grondbelasting</u>	<i>Vrystelling</i> : a 17(g) van die Wet op Munisipale eiendomsheffing
	<u>SOB</u>	<i>Geen verligting</i>

3.4.2 *Beskikbaarheid van finansiering*

Soos reeds aangedui in hoofstuk 3, is finansiering van groot belang wanneer dit by die vestiging van 'n opkomende boer kom. 'n Boerdery benodig kapitaalinsette, en indien 'n opkomende boer nie hieroor beskik nie, is daar nie 'n manier waarop die boerdery suksesvol kan wees nie (Blom, 2017).

Wanneer 'n opkomende boer die nodige finansiering bekom om die nodige hulpbronne soos lewende hawe, masjinerie en toerusting aan te koop, is daar 'n paar bepalings in die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962 wat aan hom verligting kan bied. Die belastinggevolge vir die opkomende boer kan in twee groepe verdeel word, naamlik belastinggevolge wat direk betrekking het op die finansiering self, soos subsidies en rente op lenings, asook die onderskeie moontlike belastinggevolge wat met die finansiering van hulpbronne soos byvoorbeeld masjinerie en lewende hawe verband hou.

3.4.2.1 *Belastinggevolge vir die opkomende boer wat direk op finansiering betrekking het*

- Subsidies

Wanneer 'n subsidie 'n persoon by wyse van 'n toekenning toeval vir grondbewaringswerke soos in artikel 17A(1) bedoel, of vir die aangaan van onkoste vir die ontwikkeling of verbetering van die boerdery, soos beskryf in paragrafe 12(1)(a) tot 12(1)(i) van die Eerste Bylae, sal hierdie subsidie by 'n boer se bruto-inkomste ingesluit word.¹³⁵ Die subsidie word belas in die jaar waarin dit ontvang word, ongeag wanneer die aftrekking van die kapitale ontwikkelingskoste aangegaan ingevolge paragraaf 12 gemaak word (Stiglingh et al, 2019:859).

- Aftrekbare rente

Wanneer 'n belastingpligtige finansiering vir besigheidsdoeleindes verkry, word die rente daarop betaal as aftrekking ingevolge artikel 24J(2) toegelaat. Die vereiste is bloot dat die lening in die voortbrenging van inkomste in die boerderybedryf

¹³⁵ Paragraaf (l) van die definisie van "bruto-inkomste" in artikel 1 van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

aangegaan is.¹³⁶ Dit is egter belangrik om daarop te let dat die aftrekking nie toelaatbaar sal wees indien die lening aangegaan word ten einde aandele te koop nie. Die rede hiervoor is dat onkoste aangegaan ten opsigte van enige bedrae wat nie deel van “inkomste”, soos omskryf in artikel 1, uitmaak nie, nie vir ’n aftrekking kwalifiseer nie.¹³⁷ In die geval van aandele, word dit nie toegelaat nie omdat die inkomste wat uit die aandele ontvang word, naamlik dividende, vrygestel is van belasting.¹³⁸ Dit beteken dus dat ’n opkomende boer wat kapitaal leen ten einde aandele in ’n maatskappy wat boerderybedrywighede beoefen, te bekom, nie die rente sal kan aftrek nie wat as ’n leemte beskou kan word.

3.4.2.2 *Belastinggevolge vir die opkomende boer wat met finansiering van hulpbronne verband hou*

- Lewende hawe as hulpbron

Daar word in paragraaf 8 van die Eerste Bylae bepaal dat die aankoop van lewende hawe ingevolge artikel 11(a) as ’n aftrekking beskou word en dus van belasbare inkomste afgetrek mag word, onderhewig aan die omheiningsbepaling.¹³⁹ Hierdie bepaling verhoed dat die aftrekking van aankope ’n vasgestelde verlies veroorsaak indien dit inkomste sou oorskry, deur dit te beperk tot inkomste plus eindvoorraad minus beginvoorraad (Stiglingh et al, 2016:689; Haupt, 2017:769). Indien daar ’n deel van die aankope-aftrekking is wat onbenut bly, mag dit na die volgende jaar oorgedra word en dan as ’n onkoste geëis word.¹⁴⁰ Dit geld egter net vir lewende hawe wat nog met jaareinde in voorraad is. As die boer dus kan bewys dat die lewende hawe, wat deur die omheiningsbepaling beperk word, nie meer deur hom besit word nie of verkoop is, sal die bepaling nie geld nie.¹⁴¹

Lewende hawe en produkte, wat met jaareinde nog nie van die hand gesit is nie, word met die aanvang sowel as die einde van ’n jaar by ’n boer se opgawe in

¹³⁶ Artikel 24J(2) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹³⁷ Artikel 23(f) van die Wet op Inkomstebelasting No. 58 van 1962.

¹³⁸ Artikel 10(1)(k) van die Wet op Inkomstebelasting No. 58 van 1962.

¹³⁹ Die omheiningsbepaling word in paragraaf 8 van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962 vervat.

¹⁴⁰ Paragraaf 8(2) van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹⁴¹ Paragraaf 8(3)(a) van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

berekening gebring.¹⁴² Lewende hawe of produkte wat op jaareinde nie van die hand gesit is nie, en dus as eindvoorraad beskou word, word dan as geagte inkomste ingesluit, terwyl die beginvoorraad aan die begin van die jaar afgetrek moet word.¹⁴³ In die geval van diefstal of sterftes, word daardie lewende hawe egter nie by die eindvoorraad van 'n boer ingesluit nie (Stiglingh et al, 2016:687). Die begin- en eindvoorraad, wat wel deel van die belastingopgawe uitmaak, moet teen sekere waardes hanteer word.

Die waarde van die lewende hawe op jaareinde word bepaal deur die standaardwaardes wat deur die wet vasgestel word, te gebruik.¹⁴⁴ Die boer kan egter ook self die standaardwaarde van sy lewende hawe vasstel, mits dit nie met meer as 20% van die standaardwaarde soos in die wet bepaal, verskil nie.¹⁴⁵ Indien laasgenoemde opsie uitgeoefen word, mag die boer nie op 'n latere stadium die waarde aanpas nie.¹⁴⁶ Hierdie bepaling geld in alle gevalle, tensy die waarde van 'n insolvente boedel vasgestel moet word.¹⁴⁷ Produkte voorhande word nie teen standaardwaardes waardeur soos in die geval van lewende hawe nie, maar word teen die minste van kosprys of markwaarde gewaardeer.¹⁴⁸ Slegs die voorraad wat gereed is om van die hand gesit te word, word as deel van die eindvoorraad geag (Stiglingh et al, 2016:686).

Wanneer die boer egter tot sterwe kom, word hy deur die lae standaardwaardes van die lewende hawe benadeel. Die rede hiervoor is dat lewende hawe met afsterwe geag beskik oor te word teen markwaarde.¹⁴⁹

- Ander hulpbronne

'n Boer kan volgens artikel 11 van die wet soos enige ander belastingpligtige uitgewes, wat in die voortbrenging van inkomste aangegaan is, van sy belasbare

¹⁴² Paragraaf 2 van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹⁴³ Paragraaf 3(1) van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹⁴⁴ Paragraaf 5(1) van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹⁴⁵ Paragraaf 6(2) van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹⁴⁶ Paragraaf 7 van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹⁴⁷ Paragraaf 6 van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹⁴⁸ Paragraaf 9 van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹⁴⁹ Artikel 9HA(1) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

inkomste aftrek.¹⁵⁰ Hierdie bepaling sal egter slegs beskikbaar wees indien geen aftrekking toelaatbaar ingevolge die Eerste Bylae is nie. Aftrekbare uitgawes word egter nie tot 'n sekere lys beperk nie. Elke geval sal afsonderlik as aftrekbaar al dan nie, beoordeel word (Musviba, 2014).

Voorbeelde van aftrekbare uitgawes sluit in:

- lone en rantsoene vir plaaswerkers;
- saad, plante en bome;
- voer en kunsmis;
- veeartskoste;
- eiendomsbelasting;
- verpakkingsmateriaal soos wolsakke en binddraad;
- rente op lenings en bankoortrekkings op lenings wat vir boerderydoeleindes aangegaan is; en
- reiskoste wat vir boerderydoeleindes aangegaan is.

(Stiglingh et al, 2016:692).

- Masjinerie en toerusting as hulpbron

Artikel 12B bied ook verdere kapitale aftrekkings op enige masjinerie, gereedskap, werktuie of verbeteringe hierop beskikbaar aan enige belastingpligtige, wat boere dus insluit. Die vereistes sluit in dat:

- Die belastingpligtige die eienaar is;
- Die bate vir die eerste keer deur die persoon in gebruik geneem is; en
- Die bate vir in geheel of hoofsaaklik vir boerderydoeleindes gebruik word.¹⁵¹

Hier word elke uitgawe op meriete beoordeel en dit is nie beperk tot sekere vasgestelde uitgawes nie (Musviba, 2014). Die voordeel word egter deels omgekeer wanneer die bate verkoop word en die verhalingsbepaling van krag is. Artikel 8(4) bevat 'n verhalingsbepaling vir wanneer 'n bate, wat ingevolge artikel 12B afgeskryf is, verkoop word. Die artikel 8(4)(a)-bepaling behels dat die aftrekkings, wat in vorige jare geëis is, in die jaar van vervreemding by belasbare inkomste ingesluit

¹⁵⁰ Artikel 11 van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹⁵¹ Artikel 12B(1) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

word.¹⁵² Dieselfde geld met verkoop van bates wat ingevolge enige artikel tussen artikels 11 en 20 van die wet afgetrek is (Haupt, 2017:775). Die belasting van die verhaling kan uitgestel word met onvrywillige beskikkings soos grondonteiening.¹⁵³

Die aftrekking word bereken deur 50% van die kosprys van die bate in die eerste jaar af te trek, 30% in die tweede jaar, en 20% in die derde jaar.¹⁵⁴ Dit mag nie vir 'n gedeelte van die jaar toegedeel word nie. Die koste waarop die aftrekking bereken word, is die minste van die kosprys of die som van die billike waarde en installasiekoste.¹⁵⁵ Die aftrekking word egter verhoed in geval van die volgende:

- As die bate verhuur word, tensy die instandhouding deur die verhuurder gedra word en die eienaarskap nie oorgaan na die huurder nie; of wanneer die huurder bedrae daarvolgens sal ontvang wat deel sal vorm van inkomste en die tydperk van die ooreenkoms ten minste vyf jaar of die nuttige lewensduur van die bate is;
- As die bate deur 'n maatskappy gebruik word en vroeër in dieselfde jaar deur 'n ander maatskappy in gebruik geneem is, albei maatskappye hoofsaaklik deur dieselfde persone bestuur word en 'n artikel 12B-aftrekking reeds aan die eerste maatskappy toegestaan is;
- As die bate in die vorige jaar van aanslag verkoop is;
- As die bate reeds 'n aftrekking ingevolge artikel 12E ontvang het;
- Die eienaarskap by die verkoper bly ten opsigte van 'n bate verkoop ingevolge 'n paaientkredietooreenkoms soos omskryf in artikel 1 van die Wet op Belasting op Toegevoegde Waarde (Wet no. 89 van 1991).¹⁵⁶

Artikel 11(e) is nog 'n artikel wat deur boere benut kan word, maar ook aan alle belastingpligtiges beskikbaar is. Hierdie artikel kan ingespan word om die koste van boerderybates, wat nie ingevolge artikel 12B of enige ander artikel afgeskryf kon word nie, af te trek (Haupt, 2017:775). Geboue of ander strukture kwalifiseer nie vir hierdie aftrekking nie (Arendse, 2009). Die vereistes om vir hierdie bepaling te kwalifiseer, is dat:

¹⁵² Artikel 8(4)(a) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹⁵³ Artikel 8(4)(e)–(eE) en paragraaf 65 van die Agtste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹⁵⁴ Artikel 12B(2) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹⁵⁵ Artikel 12B(3) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹⁵⁶ Artikel 12B(4) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

- Die belastingpligtige die eienaar van die bate moet wees, of dit ingevolge 'n afbetalingsverkoopsooreenkoms verkry het; en
- Die bate in die beoefening van die belastingpligtige se bedryf gebruik moet word.¹⁵⁷

Die aftrekking word bereken op die verminderde saldo-metode. 'n Belastingpligtige mag kies dat die reguitlyn-metode gebruik word (SARS, 2012).¹⁵⁸ Die waarde van die bate word geag die koste van verkryging van die bate plus installasie- en verskuiwingskoste, maar uitgesluit finansieringskoste, te wees.¹⁵⁹ Die aftrekking kan pro rata toegedeel word indien die bate vir 'n tydperk, wat minder as 'n jaar is, gebruik is, asook volgens persentasie besigheidsgebruik (Arendse, 2009). Indien 'n bate R7 000 of minder gekos het, kan dit ten volle in die eerste jaar afgeskryf word.¹⁶⁰

- Kapitale verbeterings as hulpbron

Enige kapitale verbeterings wat die opkomende boer aanbring, kan ingevolge paragraaf 12 van die Eerste Bylae geëis word. Dié bepaling van die Eerste Bylae behels 'n aftrekking vir kapitale ontwikkelingskoste. Dit sluit die oprigting van of verbeterings aan kapitale bates in, byvoorbeeld die bou van 'n dam of die aankoop van besproeiingstoerusting. Sien 'n volledige bespreking onder paragraaf 3.4.1.5.

- BTW met die verkryging van hulpbronne en bedryfskapitaal

Indien die opkomende boer enige lewende hawe, masjinerie of toerusting aankoop, sal die BTW wat teen 15% gehef is, teruggeëis kan word mits hy vir BTW geregistreer is en 'n geldige BTW-faktuur ontvang het.¹⁶¹ 'n Uitsondering is dat bogenoemde items ook teen nulkoers belas sal word, indien dit as deel van 'n lopende saak-transaksie¹⁶² verkry is (soos bespreek in paragraaf 3.4.1.4). Indien die transaksie nie as lopende saak kwalifiseer nie, beteken dit dat die opkomende boer aanvanklik die 15% BTW, wat by die prys van die goedere gevoeg word, ook sal

¹⁵⁷ Artikel 11(e) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹⁵⁸ Bindende Algemene Beslissing (Inkomstebelasting) No. 7.

¹⁵⁹ Artikel 11(e)(v) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹⁶⁰ Bindende Algemene Beslissing (Inkomstebelasting) No. 7.

¹⁶¹ Artikel 16(2) van die Wet op Belasting op Toegevoegde Waarde No. 89 van 1991.

¹⁶² Artikel 18A van die Wet op Belasting op Toegevoegde Waarde No. 89 van 1991.

moet finansier. Nulkoerslewering stel 'n persoon in staat om steeds inset-BTW te kan eis op uitgawes aangegaan om inkomste te kan voortbring (Stiglingh et al, 2019:1027), al word uitset-BTW teen 0% gehef. Daar is ook ander nulkoerslewering waarvoor boere kan kwalifiseer. Die lewering van sekere items wat vir landbou-, veeboerdery- en ander boerderydoeleindes gebruik word, is ook onderhewig aan nulkoers. Dit sluit byvoorbeeld saad, voer en bemesting in.¹⁶³

3.4.3 *Beskikbaarheid van markte*

'n Gebrek aan markte kan veroorsaak dat 'n opkomende boer nie slaag nie. Wanneer 'n mentor leiding rakende markte en tegniese vaardighede aan 'n opkomende boer verskaf, word laasgenoemde in staat gestel om op gelyke voet met ander boere mee te ding. Daar is egter ook bykomende faktore wat 'n rol in die beskikbaarheid van markte speel en 'n boer kan ontmoedig. Een hiervan is uitvoerbelasting.

Uitvoerbelasting is 'n belasting wat gehef word op enige produk wat na 'n ander land uitgevoer word. Dit kan op verskeie maniere gehef word:

- Ad valorem-belasting, waar dit as 'n persentasie van die waarde van die produk bereken word; of
- 'n Vaste bedrag, wat per eenheid van die produk gehef word; of
- Progressiewe belasting, waar die koers toeneem soos die waarde toeneem.

Alle vorme van uitvoerbelasting word as 'n beperking op uitvoere gesien (Piermartini, 2004:3). Hierdie belasting word veral in ontwikkelende lande gebruik, waarvan Suid-Afrika een is (Piermartini, 2004:2).

Landbouprodusente in Suid-Afrika voer 'n wye verskeidenheid produkte uit. Dit sluit onder andere wol, neute, sitrus, graan, suiker, duiwe en wyn in (Export.gov, 2017). Dit blyk dat daar tans geen maatreëls by die Wêreldhandelsorganisasie bestaan in verband met die heffing van uitvoerbelasting nie. Suid-Afrika hef tans uitvoerbelasting op ongepooleerde diamante en sommige landboukundige produkte

¹⁶³ Artikel 11(1)(g) van die Wet op Belasting op Toegevoegde Waarde No. 89 van 1991.

(Sandrey, 2014:11). Hy verduidelik dat 'n toename in uitvoerbelasting 'n afname in uitvoere deur produsente, sowel as 'n skuif van invoerland deur die aankopers tot gevolg het. Tog word daar ook gegronde redes vir uitvoerbelasting aangevoer.

Argumente vir uitvoerbelasting sluit die versekering van voedselsekerheid, sowel as 'n soort subsidie vir verbruikers in, omdat die plaaslike prys nou laer as die prys op internasionale markte is. Dis belangrik om te verstaan dat uitvoerbelasting verskeie gevolge vir verskeie partye het.

Die beperking van uitvoere in 'n mark waarin 'n uitvoerland 'n groot marktaandeel het, kan die prys van die produk internasionaal verhoog (Sandrey, 2014:7). Hoër uitvoerbelasting beperk dus uitvoere en gevolglik ontstaan 'n internasionale vraag na die produk. Terselfdertyd beteken dit dat die prys van die produk plaaslik daal, omdat die aanbod groter is (Piermartini, 2004:5). 'n Studie deur Bouet en Laborde (2010) bevind dat uitvoerbelasting tot die herverdeling van inkomste vanaf die produsent na die verbruiker en die regering lei. Sodoende word die welstand van 'n land se verbruikers verbeter ten koste van die produsent (Suranovic, 2004; Piermartini, 2004:5). Hierdie is beslis 'n leemte in Suid-Afrika se belastingstruktuur, aangesien die welvaart vanaf die produsent na die regering versprei word. Inkomste wat die produsent sou toeval, word nou die regering se inkomste. Die produsent word benadeel en moet gevolglik meer produseer om vir die verminderde inkomste, wat veroorsaak word deur die heffing van uitvoerbelasting, te vergoed. Hierdie is beslis 'n leemte wat opkomende boere wat vir die eerste keer in hierdie mark moet kompeteer, sal benadeel.

3.4.4 *Tegniese vaardighede en opleiding*

Dit blyk duidelik dat 'n opkomende boer opleiding benodig om al die nodige vaardighede aan te leer ten einde 'n suksesvolle boer te wees. Daar is 'n magdom opleidingsprogramme vir opkomende boere in beide die openbare en privaatsektor, maar die Eerste Bylae bevat geen bepalinge rakende opleidingsonkoste nie en tans is daar geen ander bepalinge wat 'n belastingvoordeel daarvoor bied nie.

3.4.4.1 *Aftrekking van opleidingskoste ingevolge Inkomstebelastingwet verbied*

Die koste van 'n opleidingsprogram is ingevolge artikel 11(a) nie aftrekbaar nie. Dié artikel behels dat onkoste aftrekbaar is wanneer dit werklik by die voortbrenging van

inkomste aangegaan is, solank die onkoste nie van 'n kapitale aard is nie.¹⁶⁴ In *C: SARS v BP Southern Africa (Pty) Ltd* (69 SATC 79) is bevind dat geld wat bestee word om 'n inkomstegenerende struktuur te skep as kapitale onkoste beskou word, omdat dit aangegaan word om toekomstige wins te verdien. Opleidingsonkoste word ook aangegaan ten einde toekomstige wins te verdien en word dus as kapitaal van aard beskou. Gevolglik kwalifiseer opleiding nie vir die aftrekking nie, aangesien dit kapitaal van aard is. Dit word dus as 'n leemte beskou dat onkoste vir die opleiding van opkomende boere nie ingevolge artikel 11(a) aftrekbaar is nie en dat daar geen ander spesifieke aftrekking daarvoor geskep is nie.

3.4.4.2 *Studiebeurse vrygestel van inkomstebelasting in die werknemer se hande (artikel 10(1)(q) van die Inkomstebelastingwet)*

Die belastingwet bevat 'n spesiale vergunning waarvolgens die uitbetaling van studiebeurse, uit hoofde van die werkgewer-werknemer-verhouding van normale inkomstebelasting, in die hande van die werknemer vrygestel is. Studiebeurse is vrygestel mits dit aan die volgende vereistes voldoen:

- Dis 'n bona fide-studiebeurs;
- Dit moet die persoon in staat stel om te studeer; en
- Die persoon moet by 'n erkende opvoedkundige of navorsingsinrigting studeer.¹⁶⁵

Voorts word daar onderskeid tussen 'n nie-werknemer, werknemer en familieledede van werknemers getref. Vir nie-werknemers is studiebeurse wat op grond van meriete (akademies of andersins) toegeken word vrygestel.¹⁶⁶ Wanneer 'n beurs aan 'n werknemer toegestaan word, is dit vrygestel mits die werknemer die beurs sal terugbetaal indien die studie nie voltooi word nie. In die geval waar studiebeurse aan familieledede van werknemers toegestaan word, is dit beperk vrygestel. Indien die werknemer se besoldiging vir 'n jaar R600 000 oorskry, is dit glad nie vrygestel nie. Dit word beskou as redelik, omdat die gemiddelde salaris vir 'n jaar in Suid-Afrika tans as ongeveer R242 000 per jaar bereken word (Trading economics, 2018). In 'n

¹⁶⁴ Artikel 11(a) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹⁶⁵ Artikel 10(1)(q) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹⁶⁶ Artikel 10(1)(q)(i) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

geval waar die vergoeding nie R400 000 oorskry nie, word die vrystelling steeds as volg beperk:

- R20 000 vir Graad R tot 12;¹⁶⁷
- R20 000 vir 'n kwalifikasie op NQF-vlakke 1 tot 4;¹⁶⁸ en
- R60 000 vir 'n kwalifikasie op NQF-vlakke 5 tot 10.¹⁶⁹

Hierdie bepaling kan verligting bied aan 'n opkomende boer, indien hy ook 'n werknemer is en 'n beurs ontvang om te studeer.

3.4.5 *Postskikkingondersteuning en mentorskap*

Aangesien die postskikkingondersteuning en voorligtingsdienste wat deur die regering gebied word ver tekort skiet, moet daar na alternatiewe oplossings gesoek word om in dié behoefte te voorsien. Die rol wat mentors in die suksesvolle vestiging van nuwelingboere kan speel, word telkens benadruk. Daar heers reeds 'n gees van bereidwilligheid onder boere (Cronjé, 2015b). Opkomende boere kan baie baat by die teenwoordigheid van 'n mentor in hul boerdery. 'n Paar moontlikhede bestaan om sulke “vennootskappe” te struktureer.

Die eerste opsie is dat 'n bestaande maatskappy, waarin 'n bestaande boer boerderybedrywighede beoefen, aandele aan 'n opkomende boer uitreik. Gevolglik sal 'n bestaande boer saam met 'n opkomende boer in hierdie maatskappy boer en voltyds beskikbaar wees om as mentor op te tree. Die alternatief, waar 'n nuwe maatskappy gestig word sodat beide die bestaande en opkomende boer daarin aandele hou, behoort 'n meer algemene opsie te wees. Die rede waarom hierdie opsie meer byval behoort te vind, is omdat die aanspreeklikhede en geskiedenis van enige vorige entiteit met 'n nuwe entiteit beëindig word, wat ook dui op 'n nuwe begin vir beide die bestaande en opkomende boer. Bykomend tot die kennis en vaardighede wat die mentor na die vennootskap bring, word die vaste bates en handelsvoorraad wat vir boerderydoeleindes gebruik word ook vanaf sy boerdery na die nuwe maatskappy oorgedra.

¹⁶⁷ Artikel 10(1)(q)(ii)(A)(AA) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹⁶⁸ Artikel 10(1)(q)(ii)(A)(BB) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹⁶⁹ Artikel 10(1)(q)(ii)(B) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

3.4.5.1 *Belastinggevolge waar bates vanaf 'n bestaande boerdery oorgedra word na 'n maatskappy waarin beide bestaande en opkomende boere aandele besit*

In 'n geval waar 'n nuwe maatskappy gestig word deur 'n bestaande boer en 'n opkomende boer, kan die bestaande boer al die boerderybates vanaf sy persoonlike naam na die maatskappy oordra ten einde die boerderybedrywighede binne die maatskappy as entiteitsvorm voort te sit. So 'n transaksie behels 'n paar belastinggevolge om in ag te neem.

Ingevolge die algemene aftrekkingsformule wat normaalweg gebruik word om uitgawes vir inkomstebelastingdoeleindes af te trek, sal geen aftrekking deur die maatskappy vir die lewende hawe geëis kan word indien aandele in ruil vir lewende hawe uitgereik word nie. In *CSARS v Labat Africa Ltd* (2011) JOL 27986 (SCA) word die vraag gevra of die uitreiking van aandele as “onkoste” beskou kan word. Daar is na die gewone definisie van onkoste gekyk, wat lui dat dit die besteding van fondse, of die uitbetaling en verbruik daarvan behels. Vir doeleindes van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962, kan dit die “opgee” van 'n bate ook insluit. Dus behoort die onkoste 'n vermindering, of minstens 'n beweging, van die bates van die persoon wat die onkoste aangaan, tot gevolg te hê. 'n Maatskappy, wat dus aandele aan 'n bestaande boer in ruil vir lewende hawe uitreik, kan nie die uitreiking van die aandele as 'n onkoste ingevolge artikel 11(a) aftrek nie. Artikel 40CA bied tans 'n uitkoms.

Artikel 40CA (verkryging van bates in ruil vir aandele of skuld uitgereik) geld in gevalle waar 'n bate verkry word in ruil vir aandele wat deur 'n maatskappy uitgereik word. Die maatskappy word geag die bate te verkry teen 'n bedrag gelykstaande aan die markwaarde van die aandele onmiddellik ná die verkryging.¹⁷⁰ Waar aandele dus aan die opkomende boer vir byvoorbeeld dienste gelewer uitgereik word, kan dit nie as 'n aftrekking kwalifiseer nie, aangesien hierdie bepaling slegs geld waar bates in ruil vir aandele gegee word. Vanweë die feit dat dit moeilik is om dienste objektief te waardeer, is dit te verstane dat die bepaling slegs vir bates geld.

¹⁷⁰ Artikel 40CA(a) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

Indien die boer aandele in 'n maatskappy ontvang waarvan die waarde nie ooreenstem met die waarde van sy bates wat hy aan die maatskappy oordra nie, maak die bestaande boer 'n skenking. Die skenking van bates aan 'n ander persoon het skenkingsbelasting tot gevolg.¹⁷¹ Die bestaande boer sal dus as skenker onderhewig wees aan skenkingsbelasting van óf 20%, óf 25% van die markwaarde van die bate geskenk.¹⁷² Hierdie is 'n leemte in die huidige wetgewing wat ondervang kan word deur 'n skenkingsbelastingvrystelling.

Indien die bestaande boer lewende hawe of ander voorraad aan die maatskappy oordra, sal daar 'n inkomstebelastingverpligting vir die boer ontstaan. Verder sal 'n KWB-verpligting ontstaan, omdat die vervreemding van die bates (lewende hawe en masjinerie) vanaf die boer aan die maatskappy “beskikkings” verteenwoordig.¹⁷³ Verligting kan moontlik gebied word deur die toepassing van artikels 42 tot 77 (ook bekend as die korporatiewe reëls) in die Inkomstebelastingwet. Die artikels maak voorsiening vir die uitstel van belasting in die geval van sekere transaksies. Hierdie transaksies sluit onder meer in:

- bates wat ingeruil word vir aandele (artikel 42);
- samesmeltingstransaksies (artikel 44);
- intragroeptransaksies (artikel 45);
- ontbondelingstransaksies (artikel 46); en
- likwidasie en deregistrasie van 'n maatskappy (artikel 47).

Die doel van hierdie artikels is die verskaffing van belastingverligting vir transaksies wat binne groepmaatskappye plaasvind. Gevolglik ontstaan geen inkomste- of KWB-verpligtinge vir die maatskappy nie. Ook ander belastingverpligtinge, soos BTW of oordragkoste, word vrygestel indien artikels 42 tot 47 geld (Marcus & Solomon, 2009). Artikels 42 is die mees algemene herstrukturering metode wat gebruik word om swart ekonomiese bemagtigingstransaksies te struktureer (Beukes, 2010) en kan dus ook oorweeg word in die geval van grondhervormingstransaksies.

¹⁷¹ Artikel 54 van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹⁷² Artikel 64 van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹⁷³ Paragraaf 11(a) van die Agtste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

Artikel 42, wat bate-inruiling vir aandele as teenvergoeding reguleer, kan moontlik verligting bied in 'n geval waar 'n boer kapitale bates en handelsvoorraad na 'n maatskappy wil oordra. Hierdie artikel voorsien oorrolverligting in 'n geval waar 'n natuurlike persoon, maatskappy, beslote korporasie of 'n spesiale trust 'n bate aan 'n maatskappy van die hand sit, en aandele in die betrokke maatskappy daarvoor as vergoeding ontvang (Suid-Afrikaanse Instituut vir Geoktrooieerde Rekenmeesters, 2016). Dit is belangrik om daarop te let dat 'n gewone trust nie hierby ingesluit is nie. Gevolglik sal 'n trust wat bates van die hand sit aan 'n maatskappy, nie vir oorrolverligting kwalifiseer nie. Een van die vereistes van artikel 42 is dat die aard van die bate behou moet word ná oordrag; indien dit voorheen as handelsvoorraad hanteer is, moet dit ook in die maatskappy as handelsvoorraad beskou word. Dieselfde geld vir bates van 'n kapitale aard. Voorts moet die persoon, wat die aandele verkry, ná die transaksie 'n "kwalifiserende belang" in die maatskappy hou, en die bate se waarde op datum van transaksie moet die oorspronklike basiskoste oorskry. Hierdie artikel laat die oordrag van die oorspronklike basiskoste van die bate na die aandele toe. Indien die aandele van die hand gesit sou word (op 'n dag nie minder as 18 maande vanaf transaksiedatum nie), sou KWB met hierdie basiskoste wel ter sprake wees.¹⁷⁴ Artikel 8(25) van die BTW-wet is in 2005 bekendgestel en het ten doel om 'n uitsluiting van BTW daar te stel, mits die transaksie ingevolge artikels 42, 44, 45 of 47 van die Inkomstebelastingwet plaasvind (Badenhorst, 2009). In so 'n geval sal die transaksie nie as 'n lewering geag word nie. Gevolglik beteken dit dat 'n persoon, wat 'n bate van die hand sit in ruil vir aandele in 'n maatskappy, van BTW-gevolge uitgesluit word. Alhoewel artikels 42 tot 47 as bepalinge rakende groeptransaksies beskou word, is artikel 42 ook beskikbaar aan persone wat hul besighede na 'n maatskappy wil oordra.

In gevalle waar die bate as vergoeding nie 'n armlengte-vergoeding is nie, is daar belastingbepalinge om in ag te neem. Artikel 24BA is 'n teenvermydingsartikel en bepaal dat in gevalle waar die markwaarde van die bate onmiddellik voor die beskikking die markwaarde van die aandele onmiddellik ná die uitreiking oorskry, die oorskot as 'n kapitaalwinst vir die maatskappy geag word ten opsigte van die beskikking oor aandele. Die oorskot moet ook van die aandele se basiskoste

¹⁷⁴ Artikels 42-47 van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

afgetrek word indien die aandele as kapitale bate verkry is.¹⁷⁵ Sou die aandele as handelsvoorraad verkry word, moet die oorskot afgetrek word van die bedrag wat ingevolge artikels 11(a), 22(1) of 22(2) in berekening gebring sou word.¹⁷⁶ Indien die markwaarde van die aandele onmiddellik ná die uitreiking meer is as die markwaarde van die bate onmiddellik voor die beskikking, moet die oorskot as 'n dividend geag word wat 'n uitkering van 'n bate in spesie is en deur die maatskappy op die dag van die uitkering betaal is.¹⁷⁷ Die artikel is nie van toepassing indien die maatskappy en die persoon deel van dieselfde groep maatskappye direk ná verkryging van die bate is nie,¹⁷⁸ die persoon al die aandele onmiddellik ná verkryging hou nie,¹⁷⁹ of paragraaf 38 van die Agtste Bylae van toepassing is nie¹⁸⁰. Dit is duidelik dat die negatiewe belastinggevolge van hierdie artikel tot 'n groot mate die belastingverligting wat artikel 42 bied, teëwerk. Dié teenvermydingsartikel kan dus beskou word as 'n tekortkoming in huidige wetgewing, maar is ooglopend ingestel om die risiko van belastingskemas rondom artikel 42 uit te skakel. Geen aanpassing aan artikel 24BA kan dus aanbeveel word nie.

3.4.5.2 *'n Belastingvriendelike entiteit waarin beide bestaande en opkomende boere aandele besit*

Ten einde suksesvolle vennootskappe tussen bestaande boere en opkomende boere te vestig, is 'n belastingvriendelike entiteitsvorm nodig waarin hierdie partye kan saamwerk. Een so 'n moontlikheid is om 'n maatskappy wat as KSK belas word, as entiteitsvorm te gebruik. KSKs is in 2001 ingebring om belastingverligting aan maatskappye in die kleinsakesektor te bied.¹⁸¹ 'n Ander moontlikheid is om, soortgelyk aan die KSK, 'n nuwe tipe spesiale belastingpligtige in te bring wat spesifieke belastingverligting aan grondhervormingsvennootskappe bied.

¹⁷⁵ Paragraaf 20 van die Agtste Bylae & artikel 24BA(3)(a)(ii)(aa) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹⁷⁶ Artikel 24BA(3)(a)(ii)(bb) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹⁷⁷ Artikel 24BA(3)(b) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹⁷⁸ Artikel 24BA(4)(a)(i) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹⁷⁹ Artikel 24BA(4)(a)(ii) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹⁸⁰ Artikel 24BA(4)(b) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹⁸¹ Artikel 12E van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962 is ingevolge artikel 12 van Inkomstewysigingswet No. 19 van 2001 ingebring.

- Indien die entiteit as 'n kleinsakekorporasie (KSK) kan kwalifiseer

Ten einde as 'n kleinsakekorporasie te kwalifiseer, moet 'n maatskappy aan sekere vereistes voldoen:

- Die entiteit moet 'n beslote korporasie, privaatmaatskappy of koöperasie wees.¹⁸²
- Alle aandeelhouders van die entiteit moet vir die volledige jaar natuurlike persone wees ('n lid van 'n koöperasie word as 'n aandeelhouer beskou)¹⁸³.
- Vir 'n jaar van aanslag mag die entiteit se bruto-inkomste nie R20 000 000 oorskry nie.¹⁸⁴
- Die entiteit se aandeelhouders mag nie gedurende enige stadium deur die jaar 'n belang in enige ander maatskappy besit nie.¹⁸⁵
- Die entiteit mag nie 'n "persoonlike diensverskaffer", soos in die Vierde Bylae omskryf, wees nie.¹⁸⁶
- Nie meer as 20% van die totale bedrag ontvang of toegeval aan 'n maatskappy mag gesamentlik uit beleggingsinkomste en inkomste uit die lewering van 'n persoonlike diens verkry word nie.¹⁸⁷

Dit is uiters voordelig vir 'n maatskappy om as KSK te kwalifiseer, omdat KSKs voordelige belastingbehandeling ontvang. Dit sluit onder meer 'n 100% slytasietoelaag vir kwalifiserende vervaardigingsbates,¹⁸⁸ 'n keuse tussen die slytasietoelae in artikel 11(e) en artikel 12E(1A) vir alle kwalifiserende bates,¹⁸⁹ en 'n

¹⁸² Artikel 12E(4)(a) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962

¹⁸³ Artikel 12E(4)(a) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹⁸⁴ Artikel 12E(4)(a)(i) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹⁸⁵ Artikel 12E(4)(a)(ii) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹⁸⁶ Artikel 12E(4)(a)(iv) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹⁸⁷ Artikel 12E(4)(a)(ii) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹⁸⁸ Artikel 12E(1) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962. Die onmiddellike 100% slytasietoelaag vir kwalifiserende vervaardigingsbates (artikel 12E(1)). Indien 'n KSK installasie en masjinerie deur 'n paaientkredietooreenkoms besit of verkry, dit vir die eerste keer ná 1 April 2001 direk in die vervaardigingsproses gebruik, en dit vir bedryfsdoeleindes aanwend, word 100% van die koste van die bate as aftrekking toegelaat. Hierdie bepaling is egter nie vir boerdery- en mynbou-aktiwiteite beskikbaar nie.

¹⁸⁹ Artikel 12E(1A) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962. Artikel 12E(1A) is beskikbaar vir nie-vervaardigingsbates wat nie vir artikel 12E(1) kwalifiseer nie, verkry is ná 1 April 2005 en ook vir aftrekkings ingevolge artikels 11(e), 12B of 12C kwalifiseer. Die belastingpligtige kan dan 'n keuse uitoefen tussen die vermindering ingevolge artikel 11(e), of ingevolge artikel 12E(1A), wat bepaal dat die bate 50% in die eerste, 30% in die tweede, en 20% in die derde jaar afgeskryf kan word.

vrystelling van bedrae ontvang vanaf 'n kleinsakefinansieringsentiteit,¹⁹⁰ in. Veral in 'n geval waar een van die aandeelhouders 'n opkomende boer is, kan die KSK-bepalings 'n groot rol speel om hom in sy finansiële vooruitgang by te staan. Dit is egter 'n tekortkoming dat persone, wat 'n belang in ander maatskappye besit, onder andere koöperasies, nie aandeelhouders van 'n KSK kan wees nie. Daar bestaan wel 'n vrystelling vir aandeelhouding kleiner as 5% in sekere koöperasies¹⁹¹ maar die meeste landboukoöperasies is uitgesluit van hierdie vrystelling. Boere besit gewoonlik aandele in landboukoöperasies. Dit veroorsaak dat maatskappye, waarin bestaande en opkomende boere saam boer, nie as KSK kan kwalifiseer nie en gevolglik nie van die voordelige bepaling sal kan gebruik maak nie. Hierdie word beskou as 'n leemte in bestaande KSK-wetgewing.

- *'n Entiteit spesifiek ontwerp vir grondhervormingsprojekte se behoeftes*

Daar is 'n gaping vir 'n entiteit wat spesifiek ontwerp is vir begunstigdes van grondhervorming tesame met ander rolspelers. So 'n entiteit kan ontwerp word om al die probleme wat opkomende boere in die gesig staar, te hanteer. Op hierdie wyse kan alle dienste wat aan opkomende boere gelewer moet word, sowel as mentorskap, raad en bystand, tot een plek beperk word ten einde opkomende boere te ondersteun. Voorstelle vir dienste wat so 'n grondhervormingsentiteit aan opkomende boere kan lewer, sluit in:

- opleiding teen billike pryse;
- die daarstelling van markte (in die vorm van byvoorbeeld nulkoers BTW-lewerings);
- masjinerie en toerusting teen billike pryse;
- saad en kunsmis teen billike pryse;
- finansiering teen 'n lae rentekoers.

¹⁹⁰ Artikels 10(1)(zK), 30C en 230 van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962. So 'n ontvangs word vrygestel van inkomstebelasting. 'n Kleinsakefinansieringsentiteit is 'n entiteit wat ingevolge artikel 30C deur die Kommissaris goedgekeur word. Die hoofdoel van dié entiteit moet wees om befondsing te verskaf aan mikrobesehede en kleinsakekorporasies. Indien 'n KSK 'n bedrag ontvang vanaf die kleinsakefinansieringsentiteit om 'n bate te verkry, word dié bedrag vir belastingdoeleindes afgetrek van die koste (asook basiskoste) van die bate

¹⁹¹ Artikel 12E(4)(a)(ii)(dd) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

Voorts kan wetgewing aangepas word om vir opkomende boere, wat van dié entiteit gebruik maak, voordelige belastingbepalings te bied. Dit kan potensieel die proses van grondhervorming vereenvoudig.

3.5 *Gevolgtrekking*

In die vorige hoofstuk is die faktore, wat suksesvolle grondhervorming kniehalter, geïdentifiseer. Die doel van hierdie hoofstuk was om ondersoek in te stel na huidige belastingmaatreëls wat moontlik hierdie faktore kan aanspreek. Ten einde te verseker dat alle toepaslike wetsbepalings oorweeg word, is verskillende benaderings gevolg. Wetgewing wat spesifiek op boerderybelasting betrekking het is eerstens oorweeg. Daarna is wetgewing wat reeds spesifiek vir grondhervorming voorsiening maak ondersoek. Laastens is algemene belastingmaatreëls, wat betrekking het op die faktore wat in die vorige hoofstuk geïdentifiseer is, oorweeg. Dít is gedoen ten einde moontlike leemtes in huidige wetgewing te bepaal.

Die bepalinge rakende boerderybelasting word in die Eerste Bylae tot die Inkomstebelastingwet vervat. Die bepalinge van die Eerste Bylae maak eerstens voorsiening daarvoor dat die belastingkoers van boere oor 'n aantal jare gelyk gemaak word om voorsiening daarvoor te maak dat boere eweredig belas word al is boerdery-inkomste as gevolg van die klimaat dikwels wisselvallig. Daar is ook sekere spesiale bepalinge wat verligting bied ten tye van droogte. Dit is 'n leemte dat meeste van hierdie verligtingsmaatreëls in die Eerste Bylae slegs van toepassing is op natuurlike persone en nie op maatskappye wat kwalifiseer as KSKs nie. Anders as maatskappye (wat op 'n vaste koers belas word) word KSKs ook soos natuurlike persone teen 'n gelykskaal belas. KSKs in die boerderybedryf kan gevolglik baat by die gelykmaking van belastingkoerse en ander droogtevoordele wat die Eerste Bylae bied, veral omdat die realiteite van ekstreme klimaatstoestande 'n al groter uitdaging word. Ongelukkig kan opkomende boere en bestaande boere wat saam in 'n KSK 'n boerderybedryf beoefen, tans nie van hierdie belastingverligtingsmaatreëls gebruik maak nie. Verder is dit opmerklik dat die Eerste Bylae, met die uitsondering van paragraaf 20, geensins voorsiening vir grondhervorming maak nie.

Die bepalings van die Eerste Bylae is nie al wetgewing wat 'n rol in die vestiging van opkomende boere sal speel nie. Sekere wetsartikels het spesifiek op grondhervorming betrekking. Dit is egter duidelik dat huidige wetgewing, wat spesifiek op grondhervorming betrekking het, fokus op die beskikbaarheid van grond en dat geeneen van die ander faktore aangespreek word nie. Hierdie is dus op sigself 'n leemte, aangesien opkomende boere, wat slegs grond ontvang, nie suksesvol kan boer nie. Hulle benodig ook toerusting, lewende hawe en ander basiese hulpbronne. Die volgende belastingwetgewing, wat spesifiek op grondhervorming of -onteiening betrekking het, is geïdentifiseer:

- Vrystelling van skenkingsbelasting op die skenking van grond vir grondhervormingsdoeleindes (artikel 56(1)(o) van die Inkomstebelastingwet).
- Nulkoerslewerings vir BTW-doeleindes waar vaste eiendom ingevolge die grondhervormingsprogram gelewer word (artikels 11(1)(s) en (t) van die Wet op BTW).
- Inkomstebelastingverligting by die staking van boerdery met die verkoop van grond aan die staat (paragraaf 20 van die Eerste Bylae).
- KWB-verligting met die ontvangs van 'n toekenning ingevolge die Wet op die Restitusie van Grondregte en Hoofstuk 6 van die NOP (paragraaf 64A van die Agtste Bylae).
- KWB-verligting by die skenking van grond ten opsigte van Hoofstuk 6 van die NOP (paragraaf 64D van die Agtste Bylae).
- Oorrolverligting vir die belasting van die verhaling en die kapitaalwins met onvrywillige beskikkings (artikel 8(4)(e)–(eE) en paragraaf 65 van die Agtste Bylae).
- Belastingvergunning vir openbare weldaadsorganisasies wat grondhervorming bevorder (paragraaf 3(e) in Deel I van die Negende Bylae)
- Belastingvergunning vir skenking van onroerende eiendom aan 'n OWO (paragraaf 5(e) in Deel II van die Negende Bylae) .
- Hereregteverligting waar grond ingevolge 'n grondhervormingsprojek verkry word (artikels 9(1)(n) en (o) van Wet op Hereregte No. 40 van 1949).

Bogenoemde wetgewing is spesifiek van toepassing op grondhervorming, maar daar is tekortkominge wat reggestel behoort te word ten einde die wetsartikels se volle potensiaal te benut. Daar is onder andere bevind dat huidige spesifieke wetgewing nie konsekwent is nie, omdat die wetsartikels na verskillende grondhervormingswette of –beleide verwys. Dit skep onsekerheid as wetgewing nie konsekwent na 'n spesifieke grondhervormingsprogram of –wet verwys nie. Hierdie is beslis 'n groot leemte in huidige wetgewing wat spesifiek op grondhervorming betrekking het.

Die skenkingsbelastingvrystelling bepaal dat die volle eiendomsreg aan die begunstigde oorgedra moet word ten einde vir dié vrystelling te kwalifiseer wat 'n moontlike leemte kan wees indien 'n boer slegs die vruggebruik wil oordra. Daar is verder geen duidelike riglyne wat bestaande boere kan gebruik om by die betrokke Minister aansoek te kan doen sodat die boer vir 'n bepaalde projek kan kwalifiseer om 'n vrygestelde skenking te maak nie.

Dit blyk verder dat die volgende spesifieke vrystellings of aftrekkings nie sal geld indien 'n bestaande boer grond wil skenk aan 'n spesifieke opkomende boer of moontlik aan 'n regsentiteit waarin die boer en sy plaaswerkers aandeel hou nie:

- Vrystelling van skenkingsbelasting (artikel 56(1)(o) van die Inkomstebelastingwet).
- KWB-vrystelling by die skenking van grond (paragraaf 64D van die Agtste Bylae).
- Artikel 18A skenking vir openbare weldaadsorganisasies wat grondhervorming bevorder (paragraaf 5(e) in Deel II van die Negende Bylae).
- Hereregteverligting waar grond ingevolge 'n grondhervormingsprojek verkry word (artikels 9(1)(n) en (o) van Wet op Hereregte No. 40 van 1949).

Die enigste grondhervormingsbepaling in die Eerste Bylae wat inkomstebelastingverligting bied is paragraaf 20 wat verligting bied ten opsigte van abnormale inkomste by die staking van boerdery met die verkoop van grond aan die staat. Ingevolge hierdie verligting sal abnormale inkomste van 'n natuurlike persoon teen 18% belas word. Dit blyk 'n leemte te wees dat hierdie vergunning nie ook aan

maatskappye, wat tans teen 'n veel hoër koers van 28% belas word, beskikbaar is nie. Die verligting is ook nie beskikbaar aan 'n KSK wat teen 'n glyskaal belas word nie. Verder blyk dit dat belasbare *kapitaalwinst* met die verkoop van eiendom met grondonteiening nie onder die reikwydte van paragraaf 20 val nie, wat 'n groot leemte in hierdie verligtingsmaatreël is.

'n Leemte in paragraaf 65 van die Agtste Bylae wat oorrolverligting bied aan boere wie se grond onteien word, is die streng vereistes waaraan daar voldoen moet word. Die relatief kort tydperk van 12 maande na die onteieningsdatum waarin vervangingseiendom gekoop moet word, asook die feit dat die vervangingsgrond vir 'n bedrag meer as of gelyk aan die vergoedingsbedrag aangekoop moet word, kan problematies wees.

In hierdie hoofstuk is daar ook gekyk na algemene belastingmaatreëls om vas te stel hoe bestaande wetgewing die grondhervormingsfaktore, soos in hoofstuk 3 geïdentifiseer, aanspreek. Die volgende verdere leemtes is per faktor geïdentifiseer:

- *Beskikbaarheid van grond:* 'n Opkomende boer wat 'n begunstigde is van 'n grondhervormingsprojek sal vir die SOB verantwoordelik wees indien 'n bestaande boer aandele in die maatskappy, waarin hy sy boerdery bedryf, aan die begunstigde oordra. Daar is tans geen verligting indien die oordrag ingevolge 'n grondhervormingsproses geskied nie, wat beslis 'n verdere leemte ten opsigte van hierdie faktor uitmaak.
- *Beskikbaarheid van finansiering:* Die aftrekking van rente op 'n lening word nie toegelaat indien die lening aangegaan word ten einde aandele te koop nie. Indien 'n opkomende boer dus geld geleen kry om aandele in 'n maatskappy wat boerderybedrywighede beoefen te bekom, sal hy geen aftrekking vir inkomstebelastingdoeleindes ten opsigte van die rente kry nie.
- *Beskikbaarheid van markte:* Die heffing van uitvoerbelasting op landbouprodukte is 'n tekortkoming in Suid-Afrika se belastingstelsel wat

opkomende boere wat vir die eerste keer in hierdie mark moet kompeteer, sal benadeel.

- *Tegniese vaardighede en opleiding:* Die feit dat die koste van 'n opkomende boer om opleiding en vaardighede te verkry nie aftrekbaar is ingevolge die algemene aftrekkingsformule nie, word as 'n tekortkoming in die inkomstebelastingwet beskou.
- *Postskikkingondersteuning en mentorskap:* Indien die bestaande boer aandele in 'n maatskappy (met beide bestaande en opkomende boere as aandeelhouders) ontvang in ruil vir sy bates, en die waarde nie ooreenstem met die waarde van sy bates wat hy aan die maatskappy oorgedra het nie, maak die bestaande boer 'n skenking met skenkingsbelastinggevolge. Die huidige skenkingsbelastingvrystelling ten opsigte van grondhervorming is te eng en maak nie vir 'n skenkingsbelastingvrystelling in so 'n geval voorsiening nie.

Verder besit meeste bestaande boere aandele in landboukoöperasies. Dit veroorsaak dat maatskappye, waarin bestaande en opkomende boere saam boer, nie as KSK kan kwalifiseer nie en gevolglik nie van die belastingverligting wat KSKs bied kan gebruik maak nie. Hierdie word beskou as 'n leemte in bestaande KSK-wetgewing. Daar is ook 'n gaping vir 'n belastingvriendelike bestel wat spesifiek ontwerp is vir groter grondhervormingsprojekte vir begunstigdes tesame met ander rolspelers.

Buiten vir algemene leemtes, soos dat huidige wetgewing nie konsekwent na 'n spesifieke grondhervormingsprogram of –wet verwys nie, kan die leemtes wat in spesifieke wetgewing bestaan per faktor opgesom word. Die opsomming in Tabel 5 hanteer eerstens die belastingwetgewing wat opkomende boere raak, en daarna belastingwetgewing wat bestaande boere raak. Die tabel dui aan waar aanpassings gemaak kan word wat potensieel die faktore wat grondhervorming beïnvloed, kan bevorder.

Tabel 5: Opsomming van belastingwetgewing wat faktore aanspreek

Opkomende boere			
Faktor	Spesifieke wetgewing	Bestaande wetgewing wat verligting bied	Aanpassing nodig
Beskikbaarheid van grond	<u>Hereregte</u>	A 9(1)(n) en 9(1)(o) (Wet op Hereregte)	Ja
	<u>Grondbelasting</u>	A 17(g) (Wet op Munisipale Eiendomsheffings)	Nee
	<u>Sekuriteite-oordragbelasting</u>	Geen	Ja
Beskikbaarheid van finansiering / hulpbronne	<u>Inkomstebelasting Subsidies</u>	Geen	Nee
	<i>Waardasie en aankoop van lewende hawe</i>	Geen	Nee
	<i>Boerdery-uitgawes, masjinerie en toerusting</i>	A 11(a) (Inkomstebelastingwet)	Nee
		A 12B (Inkomstebelastingwet)	Nee
		A 11(e) (Inkomstebelastingwet)	Nee
	<i>Kapitale verbeterings</i>	Par 12 (Eerste Bylae)	Nee
	<i>Aftrekbare rente</i>	A 24J(2)	Ja
Beskikbaarheid van markte	<u>Uitvoerbelasting</u>	Geen	Ja
Tegniese vaardighede en opleiding	<u>Inkomstebelasting</u>		
	<i>Ontvang van beurse</i>	Artikel 10(1)(q)	Nee
	<i>Aftrekking van tegniese opleiding</i>	Artikel 11(a)	Ja
Postskikking-ondersteuning en mentorskap	<u>Inkomstebelasting</u>	Nuwe artikel	Ja

Bestaande boere			
Faktor	Spesifieke wetgewing	Bestaande wetgewing wat verligting bied	Aanpassing nodig
Beskikbaarheid van grond	<u>BTW</u>	A 11(1)(s) en 11(1)(t) indien verkoop aan staat of begunstigde	Nee
	<u>Inkomstebelasting</u> <i>Abnormale inkomste</i>	Par 20 (Eerste Bylae) indien onteining	Ja
	<i>A 8(4)(a)–verhaling</i>	A 8(4)(e)–(eE) indien onvrywillige beskikking	Ja
	<i>A 8(22)-verhaling</i>	Artikel 22(8)(C) indien geskenk aan OWO	Nee
	<i>Skenkingsaftrekking</i>	A 18A	Ja
	<i>A 9HA – geagte beskikking</i>	Geen	Nee
	<u>KWB</u>	Par 64D (Agtste Bylae) indien skenking	Ja
		Par 65 (Agtste Bylae) indien onvrywillige beskikking	Ja
	<u>Boedelbelasting</u>	A 4(h) (Boedelbelastingwet) indien bemaak aan OWO	Nee
	<u>Skenkingsbelasting</u>	A 56(1)(o) indien geskenk aan staat of begunstigde	Ja
Tegniese vaardighede en opleiding	<u>Inkomstebelasting</u> <i>Aftrekking van tegniese opleiding van opkomende boere</i>	Artikel 11(a)	Ja
Postskikking-ondersteuning en mentorskap	<u>Skenkingsbelasting</u>	Geen	Ja
	<u>KWB</u>	Artikel 42 (Inkomstebelastingwet)	Nee
	<u>BTW</u>	Artikel 8(25) (BTW-wet), indien bates oorgedra word ingevolge artikels 42-47 van die Inkomstebelastingwet	Nee
	<u>Inkomstebelasting</u>	Artikel 12E	Ja

In hierdie hoofstuk is bevind dat daar belastingwetgewing bestaan wat die faktore wat die sukses van grondhervorming belemmer, direk of indirek kan aanspreek. Die leemtes van betrokke wetgewing is bestudeer, en daar kan dus in die volgende hoofstuk aanbevelings gemaak word oor moontlike wysigings aan bestaande wetgewing, ten einde hierdie faktore te kan aanspreek.

HOOFSTUK 4

Aanbevelings rakende moontlike wysigings aan belastingwetgewing ten opsigte van grondhervorming

4.1 *Inleiding*

In die vorige hoofstuk is bestaande belastingwetgewing ondersoek ten einde vas te stel in watter mate huidige wetgewing die faktore, wat grondhervorming raak, bevorder. Leemtes in hierdie wetgewing is bestudeer, sodat aanbevelings vir moontlike wysigings gemaak kan word. Daar is vasgestel dat daar reeds spesifieke belastingverligtingsmaatreëls met betrekking tot grondhervorming is, maar dat dit in sommige gevalle tekort skiet. Dit is ook duidelik dat daar bepalinge in die Eerste Bylae is, wat spesifiek met boerderybelasting handel, wat aangepas kan word om tred met veranderende tye te hou en sodoende grondhervorming en die behoeftes van beide opkomende en bestaande boere te bevorder. In hierdie hoofstuk gaan daar gekyk word na moontlike wysigings aan bestaande belastingwetgewing en aanbevelings sal gevolglik gemaak word. Dit het ten doel om opkomende, sowel as bestaande boere, by te staan om die sukses van grondhervorming te bevorder. Verder kan sekere van die faktore, wat tans die sukses van die grondhervormingsproses in Suid-Afrika beperk, moontlik aangespreek word deur belastingaansporingsmaatreëls aan te beveel. Hierdie hoofstuk poog dus om geleenthede vir wetswysigings wat belastingverligting bied, sowel as belastingaansporing te identifiseer ten einde aanbevelings te maak.

4.2 *Die doel van belastingaansporing en die rol van die Suid-Afrikaanse regering daarin*

Beleidmakers het twee opsies beskikbaar wanneer hulle die ekonomie wil beïnvloed: monetêre beleid en fiskale beleid (Horton & El Ganainy, 2012). Terwyl monetêre beleid meer met die aanbod van geld in die ekonomie te make het, behels die fiskale beleid die gebruik van bestedingsvlakke en belastingbeleid om die ekonomie te beheer (Brooks, 2012). Belastingbeleid as instrument word dikwels in die vorm van belastingaansporing. 'n Belastingaansporing word beskryf as:

- 'n aanbod om minder belasting te betaal,

- aan persone wat iets doen wat die Suid-Afrikaanse regering probeer aanmoedig.

(Financial Times Lexicon, n.d.)

Die Suider-Afrikaanse Ontwikkelingsgemeenskap (SAOG) beskryf belastingaansporing ook as “fiskale maatreëls wat gebruik word om plaaslike of internasionale belegging na sekere ekonomiese aktiwiteite of gebiede in die land te lok” (Suider-Afrikaanse Ontwikkelingsgemeenskap, 2004). Nadat ’n regering dus ’n gebied van ekonomiese aktiwiteit wat hulle wil aanmoedig of ontmoedig, geïdentifiseer het, kan toepaslike belastingaansporings gekies word (PricewaterhouseCoopers, 2010:3). Daar word tussen twee soorte belastingaansporings onderskei: ’n algemene belastingaansporing en ’n selektiewe belastingaansporing. ’n Algemene belastingaansporing sal op alle belastingbetalers van toepassing wees, terwyl ’n selektiewe belastingaansporing net ’n sekere groep teiken (Calitz, Wallace & Burrows, 2013:6). As daar na aansporings gekyk word met die oog op grondhervorming, sal dit uit die aard van die saak slegs op ’n selektiewe groep belastingbetalers van toepassing wees.

’n Voorbeeld van ’n selektiewe belastingaansporing is artikel 12I van die Inkomstebelastingwet wat “bykomende beleggings- en opleidingstoelae met betrekking tot industriële beleidsprojekte” bied. Ander voorbeelde van belastingaansporings in Suid-Afrika, wat nie spesifieke bedrywe teiken nie, sluit in:

- Artikel 18A-skenkings¹⁹²
Hierdie artikel het ten doel om skenkings aan liefdadigheid aan te moedig. Indien ’n skenking aan ’n artikel 18A-goedgekeurde instansie gemaak word, kan dit van belasbare inkomste afgetrek word.
- Belastingaansporing vir die indiensneming van jeugdiges
Die Belastingaansporing vir Indiensneming (“Employment Tax Incentive”) (ETI) word gebruik om werkgewers aan te moedig om werk aan jong persone te verskaf. Indien dié werknemers tussen 18 en 29 jaar oud is en minder as R6 000 per maand verdien, kan die werkgewer vir hierdie aansporing in aanmerking kom (Gouws & Rohhamlal, 2017).

¹⁹² Artikel 18A van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

- Artikel 12H¹⁹³ – leerlingkontrakte

Die doel van hierdie artikel is om werkgewers aan te moedig om persone in diens op te lei en sodoende vaardigheidsontwikkeling en werkskepping te verbeter (South African Revenue Service, 2008).

Dit is dus nie onmoontlik om belastingbeleid in te span om vordering in die grondhervormingsproses te bewerkstellig nie. Die belangrikheid van suksesvolle grondhervorming is reeds in die voorafgaande hoofstukke bespreek. Belastingaansporings blyk 'n oplossing te wees wanneer dit aan Chen (2015:3) se definisie gemeet word, naamlik dat die Suid-Afrikaanse regering 'n groep belastingbetalers as so krities belangrik tot die nasionale of streekseconomie beskou, dat hulle belastingverligting verdien. Hy meen voorts dat belastingaansporings wel op korttermyn die belastingbasis aftakel, maar dat dit ten doel het om uiteindelik groei in die bruto binnelandse produk (BBP) van die land mee te bring en gevolglik die belastingbasis te vergroot.

In Suid-Afrika is belastingwetgewing onlangs deur die Davis-belastingkomitee ontleed om die noodsaaklikheid vir aansporings vas te stel. In die verslag getiteld “Macro analysis of the tax system and inclusive growth in South Africa”, beskryf die komitee sy mandaat as “'n sterk fokus op die rol van die belastingstelsel in die ondersteuning van inklusiewe groei, indiensneming, ontwikkeling, gelykheid en fiskale volhoubaarheid in Suid-Afrika, asook die strukturering daarvan om hierdie doelwitte te bereik” (2016:2). Die strukturering van belastingwetgewing is egter nie so eenvoudig nie en word as volg in die verslag verduidelik:

The role of the tax system cannot be divorced from the broader fiscal and macro-economic policy or from more general conceptualisation of the role of the state itself within a particular political system. Increases in the size of Government and the complexity of its functions have over time had far reaching consequences for the tax system. Far from being merely a mechanical, technical exercise in economic analysis, tax policy is inherently political and ideologically contested, moulded by the dynamic interplay

¹⁹³ Artikel 12H van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

between political values and culture (e.g. the degree of tolerance of inequality or the legitimacy of government) by both economic and political institutions and by socio-economic interest groups. Different views of the role of the state, vis-à-vis markets, range from minimalist (mostly associated with free-market or even libertarian views) to interventionist (more associated with social democratic systems and 'command' economies), from the 'welfare state' to the contemporary South African discourse as an aspirant 'democratic developmental state' as articulated in the New Growth Path and the National Development Plan 2030 (NDP).

(Davis Tax Committee, 2016:2)

Daar moet dus met omsigtigheid omgegaan word waar belastingwetgewing ter sprake is. Enige besluite hieromtrent kan gemeet word aan die doelwitte van 'n belastingstelsel:

- Generering van inkomste ten einde staatsbesteding te befonds.
- Herverspreiding van hulpbronne met die doel om sosiale doelwitte te bereik, en nasiebou en sosiale samehorigheid te bevorder, soos byvoorbeeld besteding aan armes.
- Markmislukings kan reggestel word deur byvoorbeeld 'n belasting op produksie of verbruik te plaas, soos in die geval van die bekamping van besoedeling of die verbruik van skadelike produkte.
- Ekonomiese beleidsdoelwitte kan deur die gebruik van belasting en belastingaansporings bereik word.
- Die belastingstelsel kan gedragsspatrone beïnvloed deur sekere aktiwiteite aan te moedig en ander te ontmoedig, byvoorbeeld belasting op sigarette en alkohol.
- Internasionale mededingendheid is belangrik, maar moet nie ten koste van ander faktore, soos innovasie en produktiwiteit, nagestreef word nie.

(Davis Tax Committee, 2016:5)

Indien aansporings vir grondhervorming ondersoek word, sal dit dus die bereiking van sosiale, sowel as ekonomiese beleidsdoelwitte behels. President Cyril Ramaphosa het dit duidelik gemaak dat grondonteiening sonder vergoeding slegs sal geskied indien dit nie voedselsekerheid in Suid-Afrika in gedrang bring nie

(Phakathi, 2018). Dit is sulke aspekte wat dit 'n uitdaging maak om belastingwetgewing te ontwerp. Die uitdaging is om sosiale en ekonomiese doelwitte te bereik terwyl die negatiewe impak van nuwe regulasies die minimum negatiewe gevolge vir die welsyn van belastingbetalers inhou. Dis egter belangrik om te onthou dat, in die geval van belastingaansporings vir grondhervorming, die hervormende impak van die stelsel in geheel gemeet en beoordeel moet word. Dit beteken dat die belastingaansporing nie noodwendig op sy eie beoordeel hoef te word nie. Elke belasting hoef byvoorbeeld nie progressief te wees nie (Mirrlees et al, 2011). Dit beteken dat die impak oor die hele stelsel die doel moet bereik en elke belasting nie op sigself 'n doel hoef te bereik nie. Dit is moontlik die invalshoek wat gebruik moet word indien daar na moontlike aansporings gekyk word ten einde grondhervorming te bevorder.

Dit blyk dus duidelik dat daar twee maniere is waarop belastingbeleid ingespan kan word om grondhervorming te bevorder. Eerstens kan belastingverligting gebied word waar huidige wetgewing in die pad van grondhervorming staan en as't ware 'n struikelblok in die grondhervormingsproses vorm. Tweedens kan belastingaansporingsmaatreëls, deur middel van spesifiek insentiewe, deur die regering ingestel word om belastingpligtiges te motiveer om deel te neem aan grondhervormingsprojekte. Beide beleidsmaatreëls behoort grondhervorming te bevorder. Die fokus in hierdie studie val egter op belastingverligting en die leemtes in die vorige hoofstuk bepaal waar die huidige belastingstelsel nie die faktore met betrekking tot grondhervorming bevorder nie, word in detail in hierdie hoofstuk ontleed.

4.3 *Geleenthede vir aanpassings aan bestaande wetgewing*

Die faktore wat tans die sukses van die grondhervormingsproses in Suid-Afrika beïnvloed, kan moontlik oorbrug word deur wetswysigings en belastingverligting aan te beveel waar daar leemtes in die huidige wetgewing is. Eerstens, word 'n paar algemene aanbevelings rondom grondhervormingswetgewing gemaak, waarna daar aanbevelings met betrekking tot elke faktor wat grondhervorming beïnvloed, gemaak word. Moontlike aansporingsmaatreëls word ook oorweeg.

4.3.1 *Algemene aanbevelings met betrekking tot aanpassings aan bestaande wetgewing om grondhervorming te bevorder*

Tans is bestaande wetgewing wat spesifiek na grondhervorming verwys nie konsekwent nie, aangesien daar na verskillende grondhervormingswette en -beleide verwys word. Die vrystelling van skenkingsbelasting vir grondhervormingsdoeleindes¹⁹⁴ fokus op die 1997-Witskrif wat steeds nie as wet gefinaliseer is nie, asook na Hoofstuk 6 van die Nasionale Ontwikkelingsplan: Visie 2030 wat in 2012 deur die Nasionale Beplanningskommissie van die Presidensie van die RSA vrygestel is. Die BTW¹⁹⁵ - en hereregteverligting¹⁹⁶ verwys na die Wet op die Beskikbaarstelling van Grond en Bystand No. 126 van 1993 en artikel 42E van die Wet op die Restitusie van Grondregte No. 22 van 1994. Die inkomstebelastingverligting in die Eerste Bylae,¹⁹⁷ wat op die staking van boerdery met die verkoop van grond aan die staat betrekking het, verwys na die Onteieningswet No. 63 van 1975, terwyl die KWB-verligting in paragraaf 64A van die Agtste Bylae weer na die Wet op die Restitusie van Grondregte en Hoofstuk 6 van die NOP verwys. Die KWB-verligting in paragraaf 64D van die Agtste Bylae verwys ook na Hoofstuk 6 van die NOP. En laastens verwys die Negende Bylae vir belastingvrystellingsinstansies¹⁹⁸ na amptelike grondhervormingsprogramme in die algemeen, sonder om na 'n spesifieke grondhervormingsprogram of 'n wet te verwys. Hierdie inkonsekwentheid rondom die verskeie wette (Onteieningswet No. 63 van 1975, Wet op die Beskikbaarstelling van Grond en Bystand No. 126 van 1993, en die Wet op die Restitusie van Grondregte No. 22 van 1994), program of witskrif wat telkens betrekking het, is 'n groot leemte in die spesifieke maatreëls van die huidige belastingwet wat beslis gewysig sal moet word om sekerheid te skep.

Die aanbeveling word gemaak dat daar in die betrokke wette (Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962, Wet op Belasting op Toegevoegde Waarde No. 89 van 1991, en die Wet op Hereregte No. 40 van 1949) na 'n eenvormige plan verwys word, wat gereeld opgedateer kan word om al die wyses waarop grondhervorming kan

¹⁹⁴ Artikel 56(1)(o) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹⁹⁵ Artikels 11(1)(s) & (t) van die Wet op Belasting op Toegevoegde Waarde No. 89 van 1991.

¹⁹⁶ Artikels 9(1)(n) & (o) van die Wet op Hereregte No. 40 van 1949.

¹⁹⁷ Paragraaf 20 van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

¹⁹⁸ Paragraaf 3(e) van Deel I van die Negende Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962 en Paragraaf 5(e) van Deel II van die Negende Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

geskied, te beskryf. Die uitvoering van die grondhervormingsproses kan daarby baat om ook 'n vereenvoudigde, eenvormige aansoekproses daar te stel, wat dit vir beide begunstigdes en potensiële rolspelers meer gebruikersvriendelik maak. Tans is die gebruik van, en verwysings na, verskeie wette en beleide verwarrend en dit kan potensiële vordering in die grondhervormingsproses ontmoedig.

Nog 'n aanbeveling is dat die Suid-Afrikaanse Inkomstediens (bekend as die South African Revenue Service (SARS)) 'n gids saamstel wat al die potensiële belastinggevolge van grondhervorming, asook die beskikbare verligtingsmaatreëls, uiteensit. Meeste van die boere, veral die opkomende boere wat nog nie bekend is met belastinggevolge van boerderytransaksies nie, kan hierby baat.

Voorts word aanbeveel dat die bewoording van die wet opgedateer moet word om korrek na die Departement van Landelike Ontwikkeling en Grondhervorming te verwys wat alreeds in 2009 die Departement van Grondsake vervang het. Daar word steeds na die "Departement van Grondsake" in belastingwetgewing verwys.

'n Verdere algemene aanbeveling is dat die bepaling rakende boerderybelasting wat in die Eerste Bylae tot die Inkomstebelastingwet vervat word, uitgebrei word na KSKs. 'n Opkomende boer wat in 'n KSK boer, sowel as opkomende boere wat saam met bestaande boere saam in 'n KSK boer, kan baat by die gelykmaking van belastingkoerse en ander droogtevoordele wat die Eerste Bylae bied.

4.3.2 *Aanbevelings met betrekking tot die beskikbaarstelling van grond*

Dit is duidelik dat meeste van die bestaande belastingverligtingsmaatreëls wat spesifiek na grondhervorming verwys aandag aan hierdie faktor, die beskikbaarstelling van grond, skenk. Nogtans word aanbeveel dat die negatiewe belastinggevolge van grondoordragte beperk word ten einde die beskikbaarstelling van grond te bevorder. Die volgende wysigings met betrekking tot die beskikbaarstelling van grond word dus aanbeveel.

4.3.2.1 *Aanbeveling vir die wysiging van die skenkingsbelastingvrystelling met betrekking tot skenking van grond (artikel 56(1)(o) van die Inkomstebelastingwet)*

Tans word skenkers van onroerende eiendom vrygestel van skenkingsbelasting, indien dit ingevolge 'n grondhervormingsproses, soos omskryf in die 1997-Witskrif, geskied.¹⁹⁹ Ingevolge hierdie eerste vrystellingsopsie moet die “Minister van Grondsake” (tans die Minister van Landelike Ontwikkeling en Grondhervorming) die spesifieke projek goedkeur.²⁰⁰ Die wet vereis verder dat die onroerende eiendom *in geheel* aan die begunstigde oorgedra moet word,²⁰¹ wat dus gevalle, waar 'n persoon dus 'n beperkte reg (byvoorbeeld vruggebruik) aan 'n begunstigde skenk, uitskakel. Verder blyk dit dat waar grond aan 'n maatskappy geskenk word waarin opkomende boere saam met bestaande boere aandeelhouders is, geen skenkingsverligting ontvang nie. Die aanbeveling word gemaak dat die vrystelling uitgebrei word na beperkte regte in grond en dat skenking van grond aan grondhervormingsmaatskappye vrystelling geniet tot die mate wat opkomende boere (begunstigdes) aandeel daarin hou.

Die tweede vrystellingsopsie verwys na gevalle waar onroerende eiendom geskenk word ingevolge 'n spesifieke projek, wat op bedinge en voorwaardes wat die Minister van Grondsake of 'n persoon deur hom aangewys, in oorleg met die Kommissaris voorskryf, en deur dié Minister of aangewysde persoon goedgekeur word.²⁰² Daar is egter geen riglyne aangaande hierdie projekte nie en dit is onduidelik of die vrystelling in sy huidige vorm 'n persoon, wat onroerende eiendom aan 'n opkomende boer van sy keuse wil skenk, insluit. Dit sal byvoorbeeld in 'n geval wees waar 'n bestaande boer onroerende eiendom aan een van sy jarelange werkers teen geen vergoeding wil oordra, of waar hy 'n opkomende boer identifiseer aan wie hy sy grond wil skenk. Die aanbeveling word gemaak dat die proses duideliker uiteengesit moet word en dat die prosesse, waarvolgens grondhervorming moet geskied ten einde vir belastingverligting te kwalifiseer, beter omskryf word. Dit sal die proses van grondhervorming bespoedig en oordrag bevorder.

¹⁹⁹ Artikel 56(1)(o)(i) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

²⁰⁰ Artikel 56(1)(o)(i) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

²⁰¹ Artikel 56(1)(o)(i) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

²⁰² Artikel 56(1)(o)(ii) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

4.3.2.2 *Aanbeveling vir die wysiging van inkomstebelastingverligting met betrekking tot die staking van boerdery (paragraaf 20 van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet)*

Die wet beskou tans slegs die toevalling uit die verkoop van lewende hawe en 'n plantasie as “abnormale inkomste”.²⁰³ In die vorige hoofstuk is bevind dat die kapitaalwins, wat uit dié transaksie ontstaan, nie onder die reikwydte van paragraaf 20 val nie en die verkoper dus steeds vir KWB aanspreeklik sal wees. Daar word dus aanbeveel dat kapitaalwins by die beskrywing van “abnormale inkomste” in paragraaf 20(2)(b) gevoeg word om sodoende persone aan te moedig om hul grond vir grondhervormingsdoeleindes aan die staat te verkoop. Gevolglik sal die belasbare deel van die kapitaalwins, wat by belasbare inkomste ingesluit word,²⁰⁴ teen die laagste belastingkoers van 18% belas word en nie teen die persoon se marginale belastingkoers nie. Daar word verder aanbeveel dat hierdie verligtingsmaatreël uitgebrei word na maatskappye en KSKs sodat bestaande boere wat in hierdie entiteite hulle bedrywighede beoefen ook van dié verligting, of 'n alternatiewe vorm van die verligting, gebruik kan maak.

4.3.2.3 *Aanbeveling vir die wysiging van KWB-verligting vir die skenking van grond ten opsigte van Hoofstuk 6 van die NOP (paragraaf 64D van die Agtste Bylae van die Inkomstebelastingwet)*

Wanneer 'n persoon 'n skenking maak, ontstaan 'n KWB-aanspreeklikheid, omdat dit as 'n beskikking geag word.²⁰⁵ Dit beteken dus dat 'n persoon, wat grond aan 'n opkomende boer wil skenk, onder normale omstandighede 'n KWB-verpligting sal oploop. Die paragraaf stel die skenker in staat om enige kapitaalwins of –verlies wat as gevolg hiervan ontstaan, te verontagsaam, indien dit ingevolge die betrokke wetgewing geskied. Dit is tans onseker of 'n skenker, wat onroerende eiendom aan die opkomende boer van sy keuse skenk, vir die vrystelling sal kwalifiseer. Dit blyk egter nie die geval te wees nie, omdat so 'n skenking nie ingevolge die wet op die Restitusie van Grondregte sal geskied nie.

²⁰³ Paragraaf 20(2)(b) van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

²⁰⁴ Bepaal ingevolge artikel 26A van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

²⁰⁵ Paragraaf 11(1)(a) van die Agtste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

Die aanbeveling word dus weer gemaak dat die proses duideliker uiteengesit moet word en dat die prosesse, waarvolgens grondhervorming moet geskied ten einde vir belastingverligting te kwalifiseer, beter omskryf word. Dit sal die proses van grondhervorming bespoedig en oordrag bevorder.

4.3.2.4 Aanbeveling vir die wysiging van die oorrolverligting vir belasting op die verhaling en kapitaalwins met onvrywillige beskikkings (artikel 8(4)(e)–(eE) en paragraaf 65 van die Agtste Bylae)

Die bepalinge geld in gevalle waar verhaling en kapitaalwins spruit uit onvrywillige beskikkings. Onteining van grond kan dus ook hiervoor kwalifiseer. Die streng vereistes waaraan tans voldoen moet word om vir paragraaf 65 te kwalifiseer, kan egter veroorsaak dat 'n boer nie kwalifiseer vir die oorrolverligting indien sy grond onteien word nie.

Die aanbeveling word dus gemaak dat die vereistes van die paragraaf hersien word, ten einde voorsiening te maak vir boere wie se grond onteien word. Daar moet spesifiek gekyk word na die vereiste dat 'n bedrag gelyk aan of meer as die ontvangste uit die beskikking aan die vervangingsbate(s) spandeer word, omdat dit onprakties is vanweë verskillende grondgroottes en die prys van die grond. In baie gevalle moet die boer ook nog 'n verbandlening op die onteiene grond afbetaal. Nog 'n vereiste waarna gekyk moet word, is dat die kontrak vir die vervangingsbate(s) binne 12 maande na die oorspronklike beskikking aangegaan moet word. Die tydstip van die aankoop van grond hang van verskeie faktore, soos die beskikbaarheid van grond, af. 'n Verslapping van die vereistes van hierdie oorrolbepaling word dus aanbeveel waar grond onteien word. Daar bestaan dus ruimte vir verbetering ten einde die bepaling effektief in te span vir bestaande boere wie se grond onteien word.

4.3.2.5 *Aanbeveling vir die wysiging van die omstandighede van die artikel 18A vir die skenking van onroerende eiendom aan 'n OWO wat grondhervorming bevorder (paragraaf 5(e) in Deel II van die Negende Bylae)*

Wanneer 'n bestaande boer 'n skenking maak aan 'n OWO wat grondhervorming bevorder,²⁰⁶ kan die boer vir die artikel 18A-aftrekking kwalifiseer. Dit is tans onseker of 'n skenker, wat onroerende eiendom aan die opkomende boer van sy keuse skenk, vir die aftrekking sal kwalifiseer. Dit maak sin dat dit nie die geval behoort te wees nie, aangesien so 'n skenking tot belastingvermydingskemas kan lei. Bestaande wetgewing verwys na amptelike grondhervormingsprogramme in die algemeen, sonder om na 'n spesifieke grondhervormingsprogram of 'n wet te verwys. Die aanbeveling word dus weer gemaak dat die proses duideliker uiteengesit moet word en dat die prosesse, waarvolgens grondhervorming moet geskied ten einde vir belastingverligting te kwalifiseer, beter omskryf word sodat groter duidelikheid verkry kan word.

4.3.2.6 *Aanbeveling vir die wysiging van die hereregteverligting (artikel 9(1)(n) en (o) van die Wet op Hereregte)*

Die artikel maak voorsiening daarvoor dat sekere eiendom uitgesluit word van die heffing van hereregte indien die eiendom deur die staat,²⁰⁷ of 'n begunstigde met geldelike hulp van die staat²⁰⁸ aangekoop word. Dit blyk egter dat eiendom wat deur 'n boer aan 'n begunstigde van sy keuse, of 'n regsentiteit waarin die boer en sy plaaswerkers aandeel hou, oorgedra word, nie uitgesluit kan word van die heffing van hereregte nie, aangesien dit nie aan die nodige vereistes voldoen nie.

Die aanbeveling word weereens gemaak dat die proses duideliker uiteengesit moet word en dat die prosesse waarvolgens grondhervorming moet geskied ten einde vir belastingverligting te kwalifiseer, beter omskryf word. Dit sal die proses van grondhervorming bespoedig en oordrag bevorder.

²⁰⁶ Paragraaf 11(1)(a) van die Agtste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

²⁰⁷ Artikel 9(1)(n) van die Wet op Hereregte No. 40 van 1949.

²⁰⁸ Artikel 9(1)(o) van die Wet op Hereregte No. 40 van 1949.

4.3.2.7 *Aanbeveling vir die wysiging van SOB-vrystelling (artikel 8(1) van die Wet op Oordrag van Sekuriteite)*

'n Opkomende boer, wat aandele in 'n maatskappy ontvang wat boerderybedrywighede beoefen, sal aanspreeklik wees vir SOB op die waarde van die aandele wat hy ontvang.²⁰⁹ In meeste gevalle, sal 'n opkomende boer nie beskik oor fondse om so 'n belasting te betaal nie. Die aanbeveling word gemaak om artikel 8(1) aan te pas ten einde 'n opkomende boer, wat aandele in so 'n maatskappy ontvang, van SOB vry te stel.

4.3.3 *Beskikbaarheid van finansiering*

Geeneen van die bestaande belastingverligtingsmaatreëls wat spesifiek na grondhervorming verwys gee aandag aan hierdie faktor nie. Die volgende wysiging met betrekking tot die beskikbaarstelling van finansiering word aanbeveel.

4.3.3.1 *Aanbeveling vir die instelling van 'n nuwe artikel met betrekking tot rente op lenings aangegaan vir grondhervormingsdoeleindes*

Tans is die rente wat op 'n lening betaal word om aandele te verkry nie aftrekbaar nie, omdat die inkomste wat daaruit voortkom, vrygestel is.²¹⁰ Dit beteken dat die rente betaal nie aangegaan is by die “voortbrenging van inkomste”²¹¹ nie en daarom nie aftrekbaar is nie. Die aanbeveling word gemaak dat rente betaal op 'n lening om aandele te bekom, wat verkry word in 'n maatskappy wat 'n boerdery bedryf, vir opkomende boere aftrekbaar moet wees. Dit kan gedoen word deur 'n nuwe artikel in te stel wat 'n opkomende boer toelaat om die rente aangegaan op 'n lening om aandele in 'n boerderymaatskappy te bekom, af te trek. So 'n artikel sal op artikel 24O geskoei word wat 'n vergunning maak vir die aftrekking van rente indien dit aangegaan is vir die doeleindes van die verkryging van ekwiteitsaandele in 'n bedryfsmaatskappy²¹² wat boerderybedrywighede beoefen. Ingevolge artikel 24O word die vereiste van “voortbrenging van inkomste” geïgnoreer. Die vereistes van so 'n nuwe artikel behoort egter te wees dat die aandele ingevolge 'n spesifieke grondhervormingsproses verkry moet word. Die proses waarvolgens

²⁰⁹ Artikel 2(1) van die Wet op die Oordrag van Sekuriteite No. 25 van 2007.

²¹⁰ Artikel 23(f) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

²¹¹ Artikel 11(a) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

²¹² Artikel 24O van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

grondhervorming moet geskied ten einde vir belastingverligting te kwalifiseer, sal egter duidelik omskryf moet word.

4.3.4 *Beskikbaarheid van markte*

Geeneen van die bestaande belastingverligtingsmaatreëls wat spesifiek na grondhervorming verwys gee aandag aan hierdie faktor nie. Die volgende wysiging met betrekking tot die beskikbaarheid van markte word aanbeveel.

4.3.4.1 *Aanbeveling vir die wysiging van uitvoerbelastingbepalings*

Daar is in die vorige hoofstuk bevind dat uitvoerbelasting uiteindelik die produsent benadeel. Die aanbeveling word gemaak dat opkomende boere, wat landboukundige produkte uitvoer, van uitvoerbelasting vrygestel moet word ten einde 'n omgewing te skep waarin 'n opkomende boer kan gedy.

4.3.5 *Tegniese vaardighede en opleiding*

Geeneen van die bestaande belastingverligtingsmaatreëls wat spesifiek na grondhervorming verwys gee aandag aan hierdie faktor nie. Die volgende wysiging met betrekking tot tegniese vaardighede en opleiding word aanbeveel.

4.3.5.1 *Aanbeveling vir die instelling van 'n nuwe artikel ten opsigte van die aftrekbaarheid van opleidingsonkoste*

Tans is opleidingskoste nie aftrekbaar ingevolge artikel 11(a) nie, omdat dit as kapitaal van aard beskou word. Die aanbeveling word gemaak dat opleidingskoste vir opkomende boere, wat deur 'n opkomende boer, 'n bestaande boer, of 'n maatskappy waarin die opkomende boer aandele besit, betaal word, aftrekbaar moet wees ten einde opleiding aan te moedig en sodoende opkomende boere beter vir hulle taak toe te rus. Dit sal die opkomende boer, bestaande boer, of die maatskappy, waarin opkomende boere aandeelhouders is, in staat stel om die opleiding vir belastingdoeleindes af te trek. Dit kan gedoen word deur 'n spesiale aftrekkingsbepaling daar te stel wat spesifiek van toepassing is op opleidingsonkoste wat aangegaan is om opkomende boere op te lei. Alternatiewelik kan 'n spesifieke toelae as aftrekking, soortgelyk aan artikel 12H,²¹³ ingebring word om

²¹³ Artikel 12H van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

boerderymaatskappye aan te moedig om persone in diens op te lei en sodoende vaardigheidsontwikkeling en werkskepping te verbeter.

4.3.6 *Postskikkingondersteuning en mentorskap*

Geeneen van die bestaande belastingverligtingsmaatreëls wat spesifiek na grondhervorming verwys gee aandag aan hierdie faktor nie. Die volgende wysigings met betrekking tot postskikkingsondersteuning en mentorskap word aanbeveel.

4.3.6.1 *Aanbeveling vir die wysiging van skenkingsbelastingverligting waar bates vanaf bestaande boerdery na maatskappy oorgedra word (artikel 56(1)(o) van die Inkomstebelastingwet)*

Indien 'n maatskappy wat grondhervorming bevorder 'n bate vanaf 'n bestaande boer verkry in ruil vir aandele wat deur die maatskappy uitgereik word, word dit geag dat die maatskappy die bate verkry het teen 'n bedrag gelykstaande aan die markwaarde van die aandele onmiddellik ná die verkryging.²¹⁴ Die bestaande boer sal aanspreeklik wees vir skenkingsbelasting op die bedrag waarmee die bates, wat aan die maatskappy oorgedra word, die waarde van aandele verkry oorskry.²¹⁵ Die aanbeveling word gemaak dat artikel 56(1)(o) uitgebrei word om ook die skenking van bates aan 'n maatskappy, wat boerdery ingevolge 'n grondhervormingsproses bedryf, vry te stel van skenkingsbelasting tot die mate wat dit die waarde van die aandele oorskry. So 'n wysiging sal die bestaande boer aanmoedig om bates aan maatskappye te skenk en sodoende sal dit die proses van grondhervorming bevorder.

4.3.6.2 *Aanbeveling vir die wysiging van belastingvergunning ten opsigte van KSK (artikel 12E(4)(a)(ii) van die Inkomstebelastingwet)*

Ten einde by te dra tot suksesvolle samewerking tussen bestaande boere en opkomende boere, kan belastingvriendelike maatskappye (wat voordelige belastingbehandeling aan die betrokke partye bied), wat as KSKs belas word, gestig word. As daar egter na die vereistes van 'n KSK gekyk word, is dit duidelik dat 'n persoon, wat aandele in 'n KSK hou, nie op enige tydstip gedurende die jaar van

²¹⁴ Artikel 40CA(a) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

²¹⁵ Sien bespreking in Paragraaf 3.4.5.1 van Hoofstuk 3 van hierdie Tesis.

aanslag enige belang in 'n ander maatskappy mag besit nie.²¹⁶ Daar bestaan wel 'n vrystelling vir aandeelhouing kleiner as 5% in sekere koöperasies,²¹⁷ maar die meeste landboukoöperasies is uitgesluit van hierdie vrystelling. Boere besit gewoonlik aandele in landboukoöperasies. Die aanbeveling word gemaak dat die subartikel gewysig word, sodat dit die vrystelling ook geld vir landboukoöperasies. Die maatskappy kan dus steeds as KSK kwalifiseer ongeag die feit dat een van die boere 'n belang in 'n landboukoöperasie hou. KSK's hou voordelige belastingbepalings vir 'n maatskappy in en so 'n wysiging sal bestaande boere aanmoedig om deel van so 'n projek te wees. So 'n wysiging behoort dus tot die bevordering van die grondhervormingsproses te lei.

4.3.6.3 *Aanbeveling vir die toevoeging van 'n entiteit spesifiek vir grondhervormingsbehoefte geskoei op artikel 12I van die Inkomstebelastingwet*

Ten einde suksesvolle vennootskappe tussen bestaande boere, opkomende boere en ander rolspelers te vestig, is die daarstel van 'n omgewing waarin opkomende boere belastingvoordele ontvang, nodig vir groter grondhervormingsprojekte. Artikel 12I bied so 'n belastingvriendelike bestel aan die vervaardigingsektor.²¹⁸ Dié artikel het ten doel om belegging in die vervaardigingsektor, sowel as opleiding om produktiwiteit en vaardighede te verbeter, teweeg te bring (Departement van Handel en Nywerheid, n.d.) en kan as model dien vir 'n soortgelyke artikel vir grondhervormingsprojekte.

Die aftrekking ingevolge artikel 12I word toegestaan bo en behalwe enige ander toelaatbare aftrekking.²¹⁹ Dit is beskikbaar vir die aankoop van vervaardigingsbates²²⁰ en vir opleiding deur die werkgewer aan die werknemer verskaf.²²¹

²¹⁶ Artikel 12E(4)(a)(ii) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

²¹⁷ Artikel 12E(4)(a)(ii)(dd) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

²¹⁸ Dié artikel is aanvanklik daargestel om die hoofdoelwitte van die Nasionale Nywerheidsaksieplan te ondersteun ten einde Suid-Afrika se bedryfsuitset te diversifiseer, 'n kennisgebaseerde ekonomie te ondersteun en arbeidsintensiewe nywerhede te kweek (SARS, 2018a:3).

²¹⁹ Artikel 12I(2) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.

²²⁰ Die aftrekking vir die vervaardigingsbates word as volg bereken:

- 55% van die kosprys van 'n nuwe en ongebruikte vervaardigingsbate wat in 'n nywerheidsbeleidprojek gebruik word met voorkeurstatus; of 35% in die geval van dieselfde bates, maar in 'n projek wat nie voorkeurstatus geniet nie; of

Ten einde vir artikel 12I te kwalifiseer moet daar aan sekere vereistes voldoen word en die projek moet voor sekere spertye ingedien word²²². Daar word ook onderskeid getref tussen nuwe projekte en bestaande projekte²²³. Ten einde as 'n nywerheidsbeleidprojek erken te word, moet dit aan die definisie ingevolge artikel 12I(7) voldoen, asook deur die Minister van Handel en Nywerheid goedgekeur word. Die minister sal so 'n projek goedkeur mits dit die volgende in die Nywerheidsaksieplan sal meebring:

- Die mate waartoe die projek tot die opgradering van nywerhede binne Suid-Afrika sal bydra deur innoverende prosesse en die gebruik van nuwe tegnologie wat verbeterde energie-doeltreffendheid en skoner produksietegnologie tot gevolg het;
- Die mate waartoe die projek algemene besigheidskakels sal verskaf;
- Die mate waartoe die projek goedere en dienste vanaf klein-, medium- en mikrobeseighede sal verkry;
- Die mate waartoe die projek tot direkte indiensneming in Suid-Afrika sal bydra; en
- In die geval van 'n groenveldprojek moet dit binne 'n nywerheidsontwikkelingsone geleë wees.

-
- 100% van die kosprys van 'n nuwe en ongebruikte vervaardigingsbate gebruik in 'n nywerheidsbeleidprojek met voorkeurstatus en wat binne 'n nywerheidsontwikkelingsone geleë is, of 75% in die geval van dieselfde bates, maar in 'n projek wat nie voorkeurstatus geniet nie.

Die kosprys van 'n bate is die minste van die kosprys wat werklik aangegaan is of die markwaarde. Daar bestaan egter sekere minimum vereistes.

(Artikel 12I(2) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.)

²²¹ Vir die bykomende opleidingstoelaag is die vereiste dat die opleiding aangegaan is in die bevordering van die nywerheidsbeleidprojek wat deur die betrokke maatskappy uitgevoer word. Die aftrekking mag egter nie R36 000 per werknemer oorskry nie. Weereens bestaan daar sekere minimum vereistes.

(Artikel 12I(4) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.)

²²² Die Minister van Handel en Nywerheid keur nie enige nywerheidsbeleidprojek goed waar die totale potensiële beleggings- en opleidingstoelae R20 miljard oorskry nie. (Artikel 12I(9) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.) Alle aansoeke vir die toelaag moes reeds teen 31 Desember 2017 deur die minister ontvang gewees het. (Artikel 12I(7)(d) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.)

²²³ Daar word onderskeid getref tussen "groenveldprojekte", wat nuwe projekte behels, en bruinveldprojekte, wat na die verbetering en opdatering van bestaande projekte verwys. Ten einde vir die aftrekking te kwalifiseer, moet die waarde van die vervaardigingsbates in die geval van 'n groenveldprojek R50 miljoen oorskry. Vir 'n bruinveldprojek om te kwalifiseer, moet die bates die hoogste van die volgende oorskry:

- 25% van die bates wat voorheen in die projek gebruik is (beperk tot R50 miljoen); of
- R30 miljoen.

(Artikel 12I(1) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.)

Ten einde vir die aftrekking te kwalifiseer, moet die waarde van die vervaardigingsbates in die geval van 'n groenveldprojek R50 miljoen oorskry. (Artikel 12I(7)(a)(i)(aa) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.)

Vir 'n bruinveldprojek om te kwalifiseer, moet die bates die hoogste van die volgende oorskry:

- 25% van die bates wat voorheen in die projek gebruik is (beperk tot R50 miljoen); of
- R30 miljoen

(Artikel 12I(7)(a)(i)(bb) van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962.)

As daar na die bogenoemde vereistes gekyk word, is dit duidelik dat die doelwitte van die Nywerheidsbeleidspogram grootliks met die doelwitte van grondhervorming ooreenstem. In ag genome dat hierdie artikel in werking gestel is ten einde 'n voordeel vir die ekonomie in te hou, kan dit ook ingespan word om behoeftes ten opsigte van grondhervorming te vervul.

Die aanbeveling word dus gemaak om 'n bepaling tot die wet te voeg, gebaseer op artikel 121, om grondhervormingsbehoefte te hanteer. Die nuwe artikel kan dan 'n bykomende aftrekking bied vir 'n opkomende boer se belegging in boerderybates en opleiding wat hopelik op die langtermyn sal lei tot groei, indiensneming en fiskale volhoubaarheid in die ekonomie.

4.4 *Gevolgtrekking*

Die doel van hierdie hoofstuk was om aanbevelings te maak rakende die moontlike aanpassings aan belastingwetgewing ten einde betrokkenheid by grondhervorming aan te moedig. Dit blyk egter duidelik dat daar met omsigtigheid omgegaan moet word wanneer belastingwetgewing en -aansporingsmaatreëls ter sprake is. 'n Belastingstelsel het verskeie doelwitte. In Suid-Afrika is belastingwetgewing onlangs deur die Davis-belastingkomitee ontleed en dit is duidelik dat belastingverligtingsmaatreëls in Suid-Afrika inklusiewe groei, indiensneming, ontwikkeling, gelykheid en fiskale volhoubaarheid, asook die strukturering daarvan, moet ondersteun. As aansporings ontwikkel word om grondhervorming te bevorder, moet dit onder hierdie doelwitte van die bevordering van ekonomiese beleid val. Dis egter belangrik om te onthou dat, in die geval van belastingaansporings vir grondhervorming, die hervormende impak van die stelsel in geheel gemeet en beoordeel moet word, en nie noodwendig die spesifieke belastingaansporing op sy eie nie. Dit is belangrik om in gedagte te hou dat elke belasting op sigself nie aan die doelwitte hoef te voldoen nie, maar dat die effek op die belastingstelsel in geheel beskou moet word om die resultaat te evalueer. Gevolglik moet daar ook dan na alle wetsartikels gekyk word wat betrekking het, of potensieel betrekking kan hê, op grondhervorming.

Gevolglik kan grondhervorming op twee maniere bevorder word. Eerstens deur belastingverligting te bied waar huidige wetgewing in die pad van grondhervorming

staan. Tweedens deur belastingaansporingsmaatreëls, deur middel van spesifieke insentiewe, in te bring ten einde belastingpligtiges te motiveer om deel te neem aan grondhervormingsprojekte. Beide beleidsmaatreëls behoort grondhervorming te bevorder, maar die fokus in hierdie studie val op belastingverligting. Ná die bestudering van al die betrokke belastingwetgewing, word die aanbevelings ten opsigte van belastingverligting in hierdie hoofstuk gemaak, in Tabel 6 uiteengesit. 'n Spesifieke aansporingsmaatreël, soortgelyk aan dié beskikbaar vir nywerheidsprojekte, word ook aanbeveel.

Tabel 6: Opsomming van aanbevelings vir wetswysigings

Wetsartikel	Onderwerp	Moontlike bepalinge wat aangepas kan word	Aanbevelings
Alle bepalinge met betrekking tot grondhervorming	Verwysing na verskillende wette en beleide m.b.t. grondhervorming in wetgewing	Alle bepalinge wat verwys na die grondhervormingsproses.	Dat daar na een eenvormige grondhervormingsplan of -wet verwys word om verwarring uit te skakel. SARS behoort 'n gids uit te reik waarin die belastinggevolge t.o.v. grondhervorming uiteengesit word. Die voordele van die Eerste Bylae behoort uitgebrei te word na KSKs.
Artikel 56(1)(o) (Inkomste-belastingwet)	Vrystelling van skenkingsbelasting	Vrystelling van skenkingsbelasting.	Dat die vrystelling uitgebrei word na beperkte regte in grond. Dat die prosesse, waarvolgens grondhervorming moet geskied ten einde vir die vrystelling te kwalifiseer, beter omskryf word. Dat skenkings aan maatskappye met opkomende boere as aandeelhouders ook vir die vrystelling kwalifiseer tot die mate wat opkomende boere (begunstigdes) aandele daarin hou.
Par 20(2)(b) (Eerste Bylae) (Inkomste-belastingwet)	Onteiening deur staat	Definisie van "abnormale inkomste".	Dat kapitaalwins wat ontstaan vanweë onteiening in by die definisie van "abnormale inkomste" ingesluit word. Dat oorweging daaraan geskenk word om soortgelyke verligting aan maatskappye en KSKs te bied.
Par 64D (Agtste Bylae) (Inkomste-belastingwet)	Kapitaalwinsbelasting	Vrystelling van KWB op skenking van onroerende eiendom ingevolge die Wet op die Restitusie van Grondregte en Hoofstuk 6 van die NOP.	Dat die prosesse, waarvolgens grondhervorming moet geskied ten einde vir die kapitaalwinsuitsluiting te kwalifiseer, beter omskryf word.
Artikel 8(4)(e – eA) asook par 65 (Agtste Bylae) (Inkomste-belastingwet)	Oorrolverligting vir belasting van verhaling en kapitaalwins met onwillige beskikking	Indien daar onvrywillig beskik word oor 'n bate, kan 'n persoon oorrolverligting kies vir die verhaling en kapitaalwins mits daar aan verskeie vereistes voldoen word.	Spesifieke verwysing na grondhervorming behoort ingebring te word; en Die streng vereistes ten einde vir oorrolverligting te kwalifiseer, moet hersien word om die omstandighede van boere wie se grond onteien is, in ag te neem.
Paragraaf 5(e) (Negende Bylae) (Inkomste-	Kwalifisering as OWO	Indien 'n persoon eiendom skenk aan 'n OWO, kan die persoon kwalifiseer vir 'n a	Duidelikheid moet gebied word oor of 'n boer wat aan 'n opkomende boer van sy keuse skenk, vir a 18A

belastingwet)		18A-aftrekking.	sal kwalifiseer.
Artikel 9(1) (Wet op Hereregte)	Vrystelling van hereregte	Vrystelling van hereregte op transaksies waar die staat 'n eiendom koop, of 'n begunstigde toelae vanaf die staat ontvang.	Dat die prosesse, waarvolgens grondhervorming moet geskied ten einde vir die vrystelling te kwalifiseer, beter omskryf word
Artikel 8(1) (Wet op Oordrag van Sekuriteite)	Vrystelling van belasting op oordrag van sekuriteite	Wanneer aandele oorgedra word van een regspersoon na 'n ander, word SOB teen 0.25% van die markwaarde van die aandele gehef.	Dat 'n vrystelling ingebring word sodat 'n opkomende boer, wat aandele in 'n maatskappy ontvang waarin 'n boerdery bedryf word, van SOB vrygestel word.
Spesifieke aftrekkings-artikel vir die aftrekking van rente (Inkomste-belastingwet)	Aftrekbaarheid van rente	Rente op 'n lening wat aangegaan is om aandele te verkoop, word verbied.	Dat 'n nuwe artikel ingebring word vir die aftrekking van rente op 'n lening wat aangegaan word om aandele in 'n maatskappy, waarin 'n boerdery vir grondhervormings-doeleindes bedryf word, te verkry.
Uitvoer-belasting	Heffing van uitvoerbelasting	Produsente is onderhewig aan uitvoerbelasting op sommige landboukundige produkte wat uitgevoer word.	Opkomende boere moet vrygestel word van uitvoerbelasting.
Spesifieke aftrekkings-artikel vir opleidingskoste (Inkomste-belastingwet)	Aftrekbaarheid van opleidingskoste	Opleidingskoste is nie aftrekbaar nie, want dit is kapitaal van aard.	Instelling van nuwe artikel wat die aftrekking van opleidingskoste vir opkomende boere toelaat.
Artikel 12E(4)(a)(ii) (Inkomste-belastingwet)	Kleinsake-korporasies	'n Maatskappy kan nie as KSK kwalifiseer as een van die aandeelhouders 'n belang in een of meer landboukoöperasies het nie.	Hierdie vereiste moet vrygestel word ten opsigte van landboukoöperasies sodat opkomende en bestaande boere as lede van 'n KSK kan kwalifiseer.
Spesifieke aftrekkings-artikel vir grondhervormingsprojekte (Inkomste-belastingwet)	Aftrekkings t.o.v. nywerheids-beleidprojekte	Indien belegging in vervaardigingsbates en opleiding aan vereistes uiteengesit in artikel 12I voldoen, kwalifiseer dit vir 'n bykomende aftrekking vir albei.	'n Nuwe wetsartikel wat op artikel 12I gebaseer is, moet ingevoeg word om 'n bykomende aftrekking aan opkomende boere te bied wat boerderybates aankoop en opleidingskoste aangaan.

Bogenoemde aanbevelings kan 'n enorme rol speel in die bevordering van die grondhervormingsproses in Suid-Afrika. Opkomende boere benodig aansporing om hulle vordering te ondersteun, terwyl bestaande boere aanmoediging kort ten einde by die proses betrokke te raak. Die voorgestelde wetswysigings en

aansporingsmaatreël kan potensieel tot die sukses van die grondhervormingsproses bydra, wat op die langtermyn ook kan lei tot groei, indiensneming en fiskale volhoubaarheid in die ekonomie van die land. In die volgende hoofstuk word die bevindinge van die studie, wat wetswysigings aanbeveel, saamgevat.

HOOFSTUK 5

Gevolgtrekking en bevindings

5.1 *Inleiding*

Die studie het ten doel gehad om die rol wat belastingverligting potensieel in die grondhervormingsproses kan speel, te ondersoek. Sedert die begin van die huidige demokratiese bestel in 1994, is grondhervorming vooropgestel vanweë die belangrike rol wat dit in die opheffing van voorheen benadeelde persone kan speel. Sedertdien is verskeie programme van stapel gestuur om grondhervorming te bevorder. Dit blyk egter dat daar faktore bestaan wat in die pad van suksesvolle grondhervorming in Suid-Afrika staan. Die vraag ontstaan dus watter faktore die sukses van grondhervorming verhoed, sodat aandag aan hierdie faktore geskenk kan word. Belastingverligting kan moontlik 'n bydrae lewer tot die bevordering van hierdie faktore en dit het nodig geword om die rol wat belastingwetgewing potensieel in die bevordering van grondhervorming kan speel, te bepaal.

5.2 *Bereiking van die studie se doelwitte*

Die hoofdoel van hierdie studie is om die rol wat belastingmaatreëls in die grondhervormingsproses speel, te ondersoek. Die hoofdoelwit van die studie is ondersteun deur die volgende sekondêre doelwitte, wat in die onderskeie hoofstukke bespreek is.

5.2.1 Om die ontwikkeling en stand van die grondhervormingsproses in Suid-Afrika te ondersoek ten einde die faktore te identifiseer wat afhandeling van die grondhervormingsproses in Suid-Afrika terughou.

In Hoofstuk 2 is vasgestel dat grondhervorming tans nie 'n sukses is nie. Terwyl daar 'n magdom faktore is wat 'n rol in die mislukking van grondhervorming speel, is daar deur middel van 'n literatuurstudie vasgestel dat hierdie mislukking grootliks aan vyf spesifieke faktore te wyte is. Beskikbaarheid van grond, finansiering, markte, tegniese vaardighede en opleiding, en postskikkingondersteuning en mentorskap is geïdentifiseer as die faktore wat die suksesvolle implementering van grondhervorming terughou.

5.2.1.1 *Beskikbaarheid van grond*

Dit blyk dat die beskikbaarheid van grond 'n groot faktor is wat opkomende boere verhinder om sukses te behaal. Die proses is tans vraaggedrewe, eerder as aanbodgedrewe. Gevolglik is grondhervorming 'n stadige proses. Daar bestaan ook in sommige gevalle 'n behoefte aan meer grond by opkomende boere wat reeds gevestig is. Meer grond beteken hoër produksie en uiteindelik 'n groter inkomste. Die beskikbaarheid van grond is tans 'n groot struikelblok in die pad van opkomende boere.

5.2.1.2 *Beskikbaarheid van finansiering*

Ten einde 'n suksesvolle kommersiële boerdery op die been te bring, benodig opkomende boere finansiering. Alle insette wat 'n boerdery benodig, is van kapitaal afhanklik. Daarsonder kan 'n boer nie hulpbronne soos lewende hawe, masjinerie, toerusting en saad bekom nie. Die risiko wat tans aan kredietverskaffing vir opkomende boere gekoppel word, maak dat alle instansies nie ewe gretig is om so 'n lening uit te reik nie. Die besit van grond is ook 'n bepalende faktor in die verskaffing van finansiering wat dui op die belangrikheid van die verkryging van titelaktes deur opkomende boere.

5.2.1.3 *Beskikbaarheid van markte*

Toegang tot markte is belangrik vir enige boer om sukses te behaal. Dit is egter nie altyd opkomende boere beskore nie. Aspekte soos die afstand na markte, vervoer na markte, en die gehalte en hoeveelheid produkte wat gelewer word, speel alles 'n rol. Inligting aangaande markte is 'n verdere beperking vir opkomende boere, omdat hulle dikwels nie die kennis of vaardighede beskik om markte reg te vertolk nie. Alvorens opkomende boere nie hul produkte suksesvol op die regte markte, in gunstige omstandighede, van die hand kan sit nie, kan hulle nie kommersieel slaag nie.

5.2.1.4 *Tegniese vaardighede en opleiding*

'n Boer moet oor 'n wye verskeidenheid vaardighede en kennis beskik om 'n suksesvolle boerdery te bedryf. Ten einde die regte besluite oor lewende hawe of produkte te neem, moet 'n boer genoegsame kennis oor die onderwerp hê. Daar is ook ander belangrike vaardighede wat soms agterweë bly. Dit sluit onder meer

vaardighede in ten opsigte van finansiële rekordhouding, verslagdoening, opstel van begrotings en doelwitstelling. Boonop moet 'n boer ook oor bestuursvaardighede beskik, omdat 'n boerdery uiteindelik 'n sakeonderneming is wat bedryf moet word. Tans bestaan daar 'n groot behoefte vir tegniese vaardighede en opleiding onder opkomende boere.

5.2.1.5 *Postskikkingsondersteuning en mentorskap*

Vele studies beklemtoon die enorme wyse waarop die Suid-Afrikaanse regering gefaal het om postskikkingsondersteuning aan opkomende boere te verskaf. Dit blyk dat hierdie faktor die grootste rol in die mislukking van grondhervorming speel. In baie gevalle, is die voorligtingspersoneel, wat tans deel van die staat se ondersteuningsprogram vorm, nie voldoende toegerus met die nodige kennis en vaardighede om opkomende boere by te staan nie. Dit blyk duidelik dat bestaande boere potensieel 'n groot rol in die oordrag van die nodige kennis en vaardighede kan, en ook wil speel. Mentorskap is 'n manier waarop persone, wat oor die nodige vermoë beskik, leiding in alle opsigte aan opkomende boere kan verskaf. Daar is 'n behoefte by bestaande boere, wat wil aanhou boer, om betrokke te raak deur 'n maatskappy te stig waarin 'n opkomende boer ook aandeel hou, of om 'n bestaande maatskappy se aandeel aan 'n opkomende boer uit te reik. Dan is daar ook 'n behoefte onder boere aan 'n belastingvriendelike entiteit waarin opkomende boere en bestaande boere saam aandeel kan hou en waarbinne die nodige oordrag van kennis en vaardighede kan plaasvind.

5.2.2.1 Om bestaande belastingwetgewing te ondersoek ten einde vas te stel of bestaande belastingwetgewing die faktore bevorder wat die suksesvolle afhandeling van die grondhervormingsproses terughou en om leemtes, waar van toepassing, te identifiseer.

5.2.2.2 Om voorstelle te maak sodat moontlike leemtes in bestaande belastingwetgewing gevul kan word ten einde die faktore, wat die suksesvolle afhandeling van die grondhervormingsproses terughou, te bevorder asook om belastingaansporingsmaatreëls voor te stel.

Die tweede en derde sekondêre navorsingsdoelwitte se bevindings word saamgevoeg. Die fokus van hierdie studie was op belastingverligting ten opsigte

van huidige maatreëls wat grondhervorming terughou. Oorweging is ook geskenk aan spesifieke belastingaansporingsmaatreëls wat 'n bydrae tot die suksesvolle afhandeling van die grondhervormingsproses in Suid-Afrika kan maak. Huidige belastingwetgewing ten opsigte van grondhervorming is in Hoofstuk 3 bestudeer ten einde vas te stel of daar bepalings is wat die faktore, soos geïdentifiseer, kan oorbrug. Dit blyk dat die bestaande verligtingsmaatreëls hoofsaaklik op die beskikbaarheid van grond fokus, terwyl daar 'n leemte in die wet ten opsigte van die hantering van die ander vier faktore bestaan. Die volgende wetgewing, wat belastingverligting tydens grondhervorming bied, is tans in die wet vervat:

1. Vrystelling van skenkingsbelasting op die skenking van grond vir grondhervormingsdoeleindes (artikel 56(1)(o) van die Inkomstebelastingwet)

Hierdie artikel stel 'n vrystelling van skenkingsbelasting daar indien die skenking gemaak word aan 'n begunstigde wat ingevolge die 1997-Witskrif op toelae of dienste geregtig is. Die vrystelling sal ook beskikbaar wees as die skenking bestaan uit onroerende eiendom wat verkry is ingevolge 'n projek wat deur die Minister van Grondsake (tans die Minister van Landelike Ontwikkeling en Grondhervorming), of 'n persoon deur hom aangewys, goedgekeur is. Dit is onduidelik of 'n skenking aan 'n opkomende boer van 'n bestaande boer se keuse, ook hiervoor sal kwalifiseer.

2. BTW-verligting by die lewering van vaste eiendom ingevolge die grondhervormingsproses (artikels 11(1)(s) en (t) van die Wet op BTW No. 89 van 1991)

Die vergunning bepaal dat, indien grond aan die Minister van Grondsake (tans die Minister van Landelike Ontwikkeling en Grondhervorming) verkoop word, die transaksie teen nulkoers kan geskied. 'n Tweede vergunning sal ook beskikbaar wees indien die begunstigde die grond aankoop met 'n subsidie of toelaag wat ingevolge die Wet op die Beskikbaarstelling van Grond en Bystand No. 126 van 1993 ontvang is.

3. Inkomstebelastingverligting ten opsigte van abnormale inkomste by die staking van boerdery met die verkoop van grond aan die staat (paragraaf 20 van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962)

Hierdie paragraaf maak voorsiening vir inkomste wat nie normaalweg sou toegeval het indien die staat nie die boer se grond verkry het nie. Dit behels dat die abnormale inkomste teen 'n koers van 18% belas word. Dit is onduidelik of kapitaalwins wat ontstaan uit so 'n transaksie ook as “abnormale inkomste” kwalifiseer. Met die instelling van KWB in 2001 is daar geen wysiging gebring aan paragraaf 20 van die Eerste Bylae nie, dus blyk dit dat kapitaalwins nie onder die reikwydte van die paragraaf val nie.

4. *KWB-verligting by die ontvangs van 'n toekenning ingevolge die Wet op die Restitusie van Grondregte en Hoofstuk 6 van die NOP (paragraaf 64A van die Agtste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962)*

Die bepaling behels dat enige kapitaalwins of –verlies wat ontstaan wanneer 'n persoon van sy eis op grond afstand doen in ruil vir vergoeding, verontagsaam mag word, mits dit ingevolge die Wet op die Restitusie van Grondregte of Hoofstuk 6 van die NOP geskied.

5. *KWB-verligting by die skenking van grond ten opsigte van Hoofstuk 6 van die NOP (paragraaf 64D van die Agtste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962)*

Hierdie bepaling behels dat enige kapitaalwins of –verlies wat spruit uit die skenking van grond ingevolge Hoofstuk 6 van die NOP, verontagsaam mag word.

6. *Oorrolverligting vir belasting op die verhaling en kapitaalwins met onvrywillige beskikkings (artikel 8(4)(e)–(eE) en paragraaf 65 van die Agtste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962)*

Waar daar onvrywillig oor 'n bate beskik word, kan 'n persoon die keuse uitoefen om die inkomste- en KWB uit te stel, mits daar aan sekere vereistes voldoen word. Onteining kan beskou word as 'n onvrywillige beskikking. Die vereistes maak dit egter moeilik vir 'n boer, wie se grond onteien is, om vir die bepaling te kwalifiseer.

7. *Belastingvergunning vir OWO's wat grondhervorming bevorder (paragraaf 3(e) in Deel I van die Negende Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962)*

Instansies wat grondhervorming bevorder soos uiteengesit in Deel I van die Negende Bylae, kan as OWO kwalifiseer.

8. *Belastingvergunning vir skenking van onroerende eiendom aan 'n OWO (artikel 18A en paragraaf 5(e) van Deel II van die Negende Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962)*

Indien 'n instansie aan die maatreëls, soos uiteengesit in Deel II van die Negende Bylae, voldoen, kan die instansie kwalifiseer vir artikel 18A-status. Enige persoon wat 'n skenking aan 'n artikel 18A-status instansie maak, kan 'n belastingaftrekking daarvoor kry. Dit is egter onduidelik onder watter omstandighede 'n boer 'n aftrekking sal kry indien 'n skenking aan 'n opkomende boer gemaak word.

9. *Hereregteverligting, waar grond ingevolge 'n grondhervormingsprojek verkry word (artikels 9(1)(n) en (o) van Wet op Hereregte No. 40 van 1949)*

Hereregte sal nie gehef word op 'n transaksie indien die eiendom aan 'n begunstigde oorgedra word nadat die staat die grond gekoop het ingevolge die Wet op die Beskikbaarstelling van Grond en Bystand No. 126 van 1993, of die Wet op die Restitusie van Grondregte No. 22 van 1994, of die staat die fondse gedeeltelik of ten volle ingevolge die Wet op die Beskikbaarstelling van Grond en Bystand No. 126 van 1993 aan die begunstigde voorsien het nie. Hier bestaan ook onduidelikheid oor of 'n bestaande boer wat grond aan 'n opkomende boer skenk, vir hierdie vergunning sal kwalifiseer.

Daar is in hoofstuk 4 bevind dat daar wel leemtes in huidige belastingwetgewing bestaan. Na aanleiding van die leemtes word wysigings aan belastingwetgewing dus voorgestel. Deur hierdie wysigings te implementeer kan struikelblokke in die grondhervormingsproses vir beide bestaande boere en opkomende boere verwyder word, wat as aanspooring behoort te dien. Dit kan tot die suksesvolle deurvoer van grondhervorming bydra. Maatreëls om grondhervorming te bevorder val onder die doelwitte van die bevordering van ekonomiese beleid van die Suid-Afrikaanse regering. Hierdie doelwitte sluit inklusiewe groei, indiensneming, ontwikkeling, gelykheid en fiskale volhoubaarheid, in.

In die studie is bevind dat verskeie bepalinge in wetgewing die faktore wat die sukses van grondhervorming beperk, direk kan aanspreek. Die eerste van hierdie

faktore is die beskikbaarheid van grond. Die volgende aanbevelings word gemaak rondom belastingwetgewing wat hierdie faktor direk aanspreek:

1. Die wysiging van die skenkingsbelastingvrystelling in artikel 56(1)(o) van die Inkomstebelastingwet ten einde die skenking van beperkte regte, en die skenking aan 'n maatskappy waarin 'n opkomende boer aandeel besit, in te sluit. Nog 'n aanbeveling wat gemaak word, is dat die proses duideliker uiteengesit word, sodat die hantering van gevalle soos wanneer 'n bestaande boer grond wil skenk aan 'n jarelange plaaswerker of 'n opkomende boer van sy keuse, hierby ingesluit word.
2. Die wysiging van paragraaf 20(2)(b) van die Eerste Bylae van die Inkomstebelastingwet wat "abnormale inkomste" omskryf. Die aanbeveling het ten doel om die kapitaalwins wat ontstaan uit onteiening deur die staat, ook by die omskrywing van "abnormale inkomste" in te sluit. Gevolglik sal die belasbare gedeelte van die kapitaalwins teen 18% belas word, en nie teen die belastingbetaler se marginale belastingkoers nie. Voorts word aanbeveel dat die bepaling uitgebrei word om ook maatskappye en KSKs in te sluit, sodat boerderye wat in dié ondernemingsvorme bedryf word, ook vir hierdie bepaling kan kwalifiseer.
3. Die wysiging van die KWB-vrystelling in paragraaf 64D van die Agtste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962, om duidelikheid te bied of oor 'n bestaande boer wat 'n skenking maak aan 'n opkomende boer van sy keuse, ook vir die vrystelling sal kwalifiseer.
4. Die wysiging van die vereistes vir oorrolverligting in paragraaf 65 van die Agtste Bylae van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962, ten einde die vereistes vir oorrolverligting te hersien in gevalle waar grond onteien word. Die rede hiervoor is dat dit vir 'n boer moeilik is om aan al die vereistes te voldoen, soos bv. die vervanging van die bate binne 12 maande, wanneer die verkryging van 'n nuwe plaas ter sprake is.
5. Die wysiging van artikel 18A van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962, ten einde duidelikheid te bied oor die aftrekbaarheid van 'n skenking deur 'n boer aan 'n OWO wat grondhervormingsdoeleindes bevorder.
6. Die wysiging van die hereregteverligting vervat in artikel 9(1)(n) en (o), ten einde duidelikheid te bied oor of die skenking van eiendom deur 'n boer aan 'n opkomende boer van sy keuse hiervoor sal kwalifiseer.

7. Die wysiging van die SOB-vrystelling in artikel 8(1) van die Wet op Oordrag van Sekuriteite, ten einde 'n opkomende boer wat aandele ontvang in 'n maatskappy waarin boerderybedrywighede beoefen word, van SOB vry te stel.

Die aanbevelings vir wetswysigings ten einde die beskikbaarheid van finansiering aan te spreek, behels die daarstelling van 'n nuwe wetsartikel wat geskoei word op artikel 24O, ten einde rente betaal op 'n lening om aandele te bekom in 'n maatskappy wat boerderybedrywighede beoefen, toe te laat as aftrekking. 'n Vereiste van die nuwe artikel sal wees dat die aandele ingevolge 'n spesifieke grondhervormingsproses verkry moes gewees het. Ten einde die beskikbaarheid van markte aan te spreek, word wysiging van uitvoerbelastingbepalings om opkomende boere vry te stel van uitvoerbelasting, wat eintlik die produsent benadeel, aanbeveel.

Wetswysigings wat aanbeveel word om tegniese vaardighede en opleiding van opkomende boere aan te spreek, behels die daarstelling van 'n nuwe artikel wat die aftrekking van opleidingskoste aangegaan om opkomende boere op te lei, toe te laat. Vir die aanspreek van postskikkingondersteuning en mentorskap, word aanbeveel dat die skenkingsbelastingvrystelling in artikel 56(1)(o) uitgebrei word om die skenking van bates aan 'n maatskappy, wat boerdery ingevolge 'n grondhervormingsproses bedryf, in ruil vir aandele, vry te stel van skenkingsbelasting tot die mate wat dit die waarde van die aandele oorskry.

Voorts word aanbeveel dat die vereistes ten einde as 'n KSK te kwalifiseer in artikel 12E(4)(a)(ii) gewysig word, sodat belange in landboukoöperasies hierby uitgesluit word. Dit sal tot gevolg hê dat die vereiste dat 'n direkteur van 'n KSK nie belange in 'n ander maatskappy mag hou nie, nie 'n boer diskwalifiseer om direkteur van 'n KSK te wees nie.

Daar word ook aanbeveel om aansporingstoelaes spesifiek vir grondhervormingsprojekte daar te stel, wat geskoei is op artikel 12I van die Inkomstebelastingwet No. 58 van 1962. Dié artikel is daargestel om die hoofdoelwitte van die Nasionale Nywerheidsaksieplan te ondersteun. 'n Addisionele

aftrekking, sowel as aftrekkings vir die aankoop van vervaardigingsbates en vir opleiding deur die werkgewer aan die werknemer verskaf, word toegelaat. Ten einde hiervoor te kwalifiseer, moet 'n projek aan sekere vereistes voldoen en deur die Minister goedgekeur word. 'n Soortgelyke artikel kan daargestel word ten einde grondhervormingsprojekte te bevorder.

Die aanbevelings sal in onderstaande tabel saamgevat word.

TABEL 7: Opsomming van aanbevelings vir wetswysigings i.t.v. faktore

Die maatreëls wat in hierdie studie aanbeveel word, word in Tabel 7 opgesom. Tabel 7 hanteer eerstens die belastingwetswysigings wat bestaande boere raak en daarna belastingwetswysigings wat opkomende raak. Die tabel dui aan, per faktor, waar tekortkominge in bestaande wetgewing bestaan, asook die aanpassings wat gemaak kan word om die faktore wat grondhervorming beïnvloed te bevorder en sodoende moontlik tot die sukses van grondhervorming by te dra. 'n Nuwe insentief, soortgelyk aan artikel 12I, word ook aanbeveel as aansporingsmaatreël ten einde grondhervormingsprojekte te bevorder.

Bestaande boere				
Faktor	Spesifieke wetgewing	Bestaande wetgewing wat verligting bied	Aanpas-sing nodig?	Aanbevelings
Beskikbaarheid van grond	<u>BTW-wet:</u> <i>Nulkoersleowering of nie-leowering</i>	A 11(1)(s) en a 11(1)(t) indien bestaande boer verkoop aan die staat of begunstigde.	Ja	• Eenvorme verwysing na grondhervormingswetgewing. ²²⁴
		A 8(25) indien bates oorgedra word ingevolge artikels 42-47 van die Inkomstebelastingwet	Nee	• Nvt
	<u>Inkomstebelasting-wet:</u> <i>Abnormale inkomste</i>	Par 20 (Eerste Bylae) beskou inkomste a.g.v. onteiening as abnormale inkomste.	Ja	• Eenvorme verwysing na grondhervormingswetgewing; • Kapitaalwins wat ontstaan vanweë onteiening behoort by die definisie van “abnormale inkomste” ingesluit te word; en • Soortgelyke verligting behoort na maatskappye en KSKs uitgebrei te word.
	<i>Skenkingsaftrekking</i>	‘n Artikel 18A-skenking van grond aan ‘n OWO wat grondhervorming bevorder kan aftrekbaar wees vir belasting.	Ja	• Eenvorme verwysing na grondhervormingswetgewing; en • Die prosesse, waarvolgens grondhervorming moet geskied ten einde vir die aftrekking te kwalifiseer, behoort beter omskryf word.
	<i>KWB en verhalings</i>	Par 64D (Agtste Bylae) bepaal dat kapitaalwins met oordrag van grond uitgesluit word in die geval van onteiening.	Ja	• Eenvorme verwysing na grondhervormingswetgewing; en • Die prosesse, waarvolgens grondhervorming moet geskied ten einde vir die kapitaalwinsuitsluiting te kwalifiseer, behoort beter omskryf word.
		Paragraaf 65 (Agtste Bylae) en artikel 8(4)(e)–(eE) bied oorrolverligting tydens enige onvrywillige beskikking van bates.	Ja	• Spesifieke verwysing na grondhervormingswetgewing behoort ingebring te word; en • Die streng vereistes ten einde vir paragraaf 65 te kwalifiseer, behoort verslap te word vir boere wie se grond onteien is.
		Artikel 22(8)(C) indien geskenk aan OWO	Nee	• Nvt
		Artikel 42 – bates in ruil vir aandele in maatskappye	Nee	• Nvt
	<i>Skenkingsbelasting</i>	A 56(1)(o) indien grond geskenk word aan die staat of ‘n begunstigde.	Ja	• Eenvorme verwysing na grondhervormingswetgewing; • Die vrystelling behoort uitgebrei te word na beperkte regte; • Die prosesse, waarvolgens grondhervorming moet geskied ten einde vir die vrystelling te kwalifiseer, behoort beter omskryf word; en • Skenkings aan maatskappye met opkomende boere as aandeelhouders behoort ook vrygestel te word tot die mate wat opkomende boere aandele daarin hou.

Bestaande boere				
Faktor	Spesifieke wetgewing	Bestaande wetgewing wat verligting bied	Aanpassing nodig	Aanbeveling
Beskikbaarheid van grond (vervolg)	<u>Boedelbelasting-wet:</u>	A 4(h) (Boedelbelastingwet) bemaak aan OWO	Ja	Eenvorme verwysing na grondhervormingswetgewing.
Beskikbaarheid van finansiering	Geen	Nvt	Nvt	Nvt
Beskikbaarheid van markte	Geen	Nvt	Nvt	Nvt
Tegniese vaardighede en opleiding	<u>Inkomstebelasting-wet:</u> <i>Opleidingskoste</i>	Artikel 11(a) bied geen verligting en 'n nuwe artikel is nodig Nuwe artikel	Ja	Instelling van 'n nuwe artikel wat die koste van opleiding aan opkomende boere as aftrekking toelaat.
Postskikking-ondersteuning en mentorskap	<u>Skenkingsbelasting</u>	Geen	Ja	Artikel 56(1)(o) behoort gewysig te word sodat skenkings aan maatskappye met opkomende boere as aandeelhouders ook vir die vrystelling kwalifiseer tot die mate wat opkomende boere (begunstigdes) aandeel daarin hou.
	<u>Inkomstebelasting</u>	KSKs ingevolge a 12E	Ja	Die vereiste van a 12E(4)(a)(ii) behoort vrygestel word ten opsigte van landboukoöperasies sodat boere met aandeel in landboukoöperasies ook as lede van 'n KSK kan kwalifiseer.

Opkomende boere				
Faktor	Spesifieke wetgewing	Bestaande wetgewing wat verligting bied	Aanpassing nodig	Aanbeveling
Beskikbaarheid van grond	<u>Hereregte</u>	A 9(1)(n) en 9(1)(o) (Wet op Hereregte)	Ja	- Eenvorme verwysing na grondhervormingswetgewing; - Dat die prosesse, waarvolgens grondhervorming moet geskied ten einde vir die vrystelling te kwalifiseer, beter omskryf word.
	<u>Grondbelasting</u>	A 17(g) (Wet op Munisipale Eiendomsheffings)	Nee	Nvt
	<u>Sekuriteite-oordragbelasting</u>	Geen	Ja	'n Opkomende boer, wat aandele in 'n maatskappy ontvang waarin 'n boerdery bedryf word, behoort van SOB vrygestel word
Beskikbaarheid van finansiering / hulpbronne	<u>Inkomstebelasting Subsidies</u>	Geen	Nee	Nvt
	<i>Waardasie en aankoop van lewende hawe</i>	Geen	Nee	Nvt
	<i>Masjinerie en toerusting</i>	A 11(a) (Inkomstebelastingwet) A 12B (Inkomstebelastingwet) A 11(e) (Inkomstebelastingwet)	Nee Nee Nee	- Nvt - Nvt - Nvt
	<i>Kapitale verbeterings</i>	Par 12 (Eerste Bylae)	Nee	Nvt
	<i>Aftrekbare rente</i>	A 24J(2) Nuwe artikel	Ja	Instelling van 'n nuwe artikel wat die aftrekking van rente op 'n lening, wat aangegaan word om aandele in 'n maatskappy te verkry waarin 'n boerdery bedryf word, toelaat
	<u>BTW</u>	A 18A (BTW-wet)	Nee	Nvt
Beskikbaarheid van markte	<u>Uitvoerbelasting</u>	Geen	Ja	Opkomende boere behoort van uitvoerbelasting vrygestel word.
Tegniese vaardighede en opleiding	<u>Inkomstebelasting Ontvang van beurse</u>	Artikel 10(1)(q)	Nee	Nvt
	<i>Aftrekking van tegniese opleiding</i>	Nuwe artikel	Ja	Instelling van nuwe artikel wat die aftrekking van opleidingsonkoste vir opkomende boere toelaat
Postskikking-ondersteuning en mentorskap	<u>Inkomstebelasting</u> Toelae vir groter grondhervormingsprojekte	Nuwe artikel (geskoei op artikel 12I)	Ja	'n Nuwe wetsartikel, wat op artikel 12I gebaseer is, behoort ingevoeg word om 'n bykomende aftrekkings aan opkomende boere te bied wat deel vorm van groter grondhervormingsprojekte

5.3 *Finale gevolgtrekking en bydraes*

Die doel van hierdie studie was om te bepaal of belastingverligting potensieel 'n rol te speel het in die grondhervormingsproses. Faktore wat tans die proses kniehalter, is geïdentifiseer ten einde vas te stel hoe belastingverligting ingespan kan word om dié faktore aan te spreek. Deur die bestudering van belastingwetgewing is bevind dat huidige wetgewing slegs op die beskikbaarheid van grond fokus. Nie een van die ander faktore, naamlik beskikbaarheid van markte, finansiering, tegniese vaardighede en opleiding, en postskikkingondersteuning en mentorskap, word ondersoek nie. Daar is 'n leemte in huidige belastingwetgewing ten opsigte van die oorbrugging van hierdie striemende faktore. Selfs wat betref huidige belastingwetgewing wat fokus op die beskikbaarheid van grond, bestaan daar ruimte vir verbetering. Die bevinding is gevolglik gemaak dat daar wel geleenthede vir aanpassings aan belastingwetgewing bestaan, ten einde die grondhervormingsproses te bevorder.

5.4 *Aanbevelings*

Na aanleiding van die tekortkominge in bestaande belastingwetgewing om sekere faktore in die grondhervormingsproses aan te spreek, is aanbevelings gemaak (sien Tabel 7). Hierdie aanbevelings behels die wysiging van bestaande belastingwetgewing ten opsigte van grondhervorming, en algemene belastingwetgewing, sowel as die instelling van nuwe wetgewing waar leemtes bestaan. Hierdie aanbevelings het ten doel om struikelblokke in die proses van grondhervorming uit die weg te ruim, en grondhervorming te bevorder binne die raamwerk van die Suid-Afrikaanse regering se ekonomiese beleid.

Daar word verder aanbeveel dat huidige wetgewing duideliker en meer eenvormig behoort te verwys na die grondhervormingsproses. Deur 'n eenvormige beleid waarna die wet kan verwys daar te stel, word verwarring oor die verskillende wette en beleide waarna tans in die onderskeie bepalinge verwys word, uitgeskakel. 'n Verdere algemene aanbeveling is dat die belastingverligtingsmaatreëls rakende die gelykmaking van belastingkoerse en ander droogtevoordele wat in die Eerste Bylae tot die Inkomstebelastingwet vervat word, uitgebrei word na KSKs sodat opkomende boere wat alleen in KSKs boer, sowel as dié wat saam met bestaande boere in 'n KSK boer, ook hierdie belastingverligtingmaatreëls kan benut.

Laastens word aanbeveel dat SARS 'n gids saamstel wat al die potensiële belastinggevolge van grondhervorming uiteensit sodat alle rolspelers duidelikheid daaroor het, maar veral die boere wat nie noodwendig bekend is met die belastinggevolge van hierdie tipe transaksies nie.

5.5 *Geleenthede vir verdere navorsing*

Dit blyk uit hierdie studie dat daar twee maniere is waarop belastingbeleid ingespan kan word om grondhervorming te bevorder. Belastingverligting kan, eerstens, gebied word waar huidige wetgewing in die pad van grondhervorming staan, en tweedens kan belastingaansporingsmaatreëls ingestel word om belastingpligtiges te motiveer om deel te neem aan grondhervormingsprojekte. Die fokus in hierdie studie het egter geval op belastingverligting waar die huidige belastingstelsel nie die faktore met betrekking tot grondhervorming bevorder nie. Alhoewel daar oorsigtelik verwys is na spesifieke aansporingsmaatreëls wat ingestel kan word om belastingpligtiges te motiveer om aan grondhervormingsprojekte deel te neem, is dit nie in diepte ondersoek nie en bied dus ruimte vir verdere navorsing.

Die studie het dus die potensiële rol van *belastingverligting* as aansporingsmaatreël in die grondhervormingsproses ondersoek en, waar nodig, aanbevelings gemaak. Die studie het geensins ten doel gehad om die fyner besonderhede van belastingwysigings en die moontlike implikasies op ander belastingbepalings uiteen te sit nie. Verdere navorsing wat die fyner besonderhede ten opsigte van die implementering en werking van belastingverligtingsmaatreëls ten opsigte van grondhervorming ondersoek, word aanbeveel.

5.6 *Gevolgtrekking*

Flowing from the undeniable fact that land is not only a political factor but a economic one, it remains valid that land redistribution as an act of land reform remains a correct programme to introduce and implement. However there is overwhelming evidence that suggests that its implementation lacks a well thought implementation plan.

(Mfuywa, 2012:61)

Die erns en noodsaaklikheid van grondhervorming, sowel as die bedreiging wat dit vir die Suid-Afrikaanse ekonomie en voedselsekerheid inhou indien dit steeds in die toekoms sou misluk, blyk duidelik uit hierdie studie. Moontlike belastingverligting, soos in die studie geïdentifiseer, kan 'n bydrae tot die grondhervormingsproses lewer. Dit het die potensiaal om deel van die oplossing te wees in hierdie geweldige ingewikkelde kwessie en sodoende tot die sukses van grondhervorming in Suid-Afrika by te dra.

LYS VAN VERWYSINGS

AgriSA. 2011. *AgriSA comments on Green Paper on land reform*. Persverklaring uitgereik op 1 September 2011. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://www.forestry.co.za/agrisa-comments-on-green-paper-on-land-reform/> [Verkry op 2017-02-28]

Africa Research Institute. 2013. *Briefing note 1301: Waiting for the green revolution: land reform in South Africa*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://www.africaresearchinstitute.org/newsite/wp-content/uploads/2013/05/BN1301-South-Africa-Land-Reform1.pdf> [Verkry op 2014-01-08]

Alexander, M. 2017. *The National Development Plan: A vision for 2030*. Brand South Africa. [Aanlyn] Beskikbaar by: <https://www.brandsouthafrica.com/governance/ndp/the-national-development-plan-a-vision-for-2030> [Verkry op 2018-10-02]

Anseeuw, W. & Mathebula, N. 2008. Evaluating land reform's contribution to South Africa's pro-poor growth pattern. Aangebied by die "TIPS Annual Forum 2008", Kaapstad, 29-31 Oktober 2008:13.

Arendse, J. 2009. *Wear and tear allowance*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://www.mdacc.co.za/Wear&TearAllowances.pdf> [Verkry op 2008-08-05]

Atuahene, B. 2011. South Africa's land reform crisis. *Foreign Affairs*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <https://www.foreignaffairs.com/articles/africa/2011-06-16/south-africas-land-reform-crisis> [Verkry op 2018-08-05]

Babbie, E. & Mouton, J. 2009. *The practice of social research*. Kaapstad, Suid-Afrika: Oxford University Press.

Badenhorst, G. 2009. VAT on company reorganisations. *Tax Ensignt*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <https://www.ensafrica.com/newsletter/briefs/taxMar09reorg.html> [Verkry op 2018-03-24]

Bagheri, A. & Saadati, M. 2015. Exploring the effectiveness of chain referral methods in sampling hidden populations. *Indian Journal of Science and Technology*. 8(30): 1-8.

Bailey, D. 2007. *Land reform in South Africa: A qualitative analysis of the Land Redistribution for Agricultural Development programme using experiences from a case study in Natal*. M-tesis. Universiteit van Kwazulu-Natal. [Aanlyn] Beskikbaar by: <https://researchspace.ukzn.ac.za/xmlui/handle/10413/3330> [Verkry op 2017-02-28]

Baloyi, J.K. 2010. *An analysis of constraints facing smallholder farmer in the Agribusiness value chain: A case study of farmers in the Limpopo Province*. M-tesis. Universiteit van Pretoria.

Bank, L.J. & Hart, T.G.B. 2017. How land reform and rural development can help reduce poverty in South Africa. *The conversation*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <https://theconversation.com/how-land-reform-and-rural-development-can-help-reduce-poverty-in-south-africa-84146> [Verkry op 2019-03-26]

Beinart, W. 2001. *Twentieth Century South Africa*. 2de uitgawe. Oxford: Oxford University Press.

Beinart, W. & Delius, P. 2013. 1913 Land Act: A longer history of dispossession. *Mail&Guardian*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://mq.co.za/article/2013-06-14-00-1913-land-act-a-longer-history-of-dispossession> [Verkry op 2014-04-14]

Beinart, W. & Delius, P. 2014. The Historical Context and Legacy of the Natives Land Act of 1913. *Journal of South African Studies*. 40(4):667-688. [Aanlyn] Beskikbaar by:

<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03057070.2014.930623?src=recsys&journalCode=cjss20> [Verkry op 2017-05-15]

Bendile, D. 2018. Mbeki questions ANC's motive for expropriation without compensation. *Mail & Guardian*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <https://mg.co.za/article/2018-09-25-mbeki-questions-ancs-motive-for-expropriation-without-compensation> [Verkry op 2018-08-28]

Bester, J.C. 2011. *Land reform in South Africa: a contemporary analysis*. M-tesis. Noordwes Universiteit. [Aanlyn] Beskikbaar by: https://dspace.nwu.ac.za/bitstream/handle/10394/8089/Bester_JC.pdf?sequence=2 [Verkry op 2017-02-28]

Beukes, C.K. 2010. *The South African tax implications of black economic empowerment transactions*. M-tesis. Universiteit van Kwazulu-Natal. [Aanlyn] Beskikbaar by: https://researchspace.ukzn.ac.za/xmlui/bitstream/handle/10413/10435/Beukes_Chanelle_Kim_%5B20_%5D.pdf?sequence=1&isAllowed=y [Verkry op 2018-07-02]

Bhorat, H. & Kahn, R. 2006. *Poverty and well-being in post-apartheid South Africa*. Kaapstad, Suid-Afrika: HSRC Press.

Biernacki, P. & Waldorf, D. 1981. Snowball sampling: Problems and techniques of chain referral sampling. *Sociological Methods & Research*. 10(2): 141-163. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/004912418101000205>. [Verkry op 2018-09-29]

Binswanger-Mkhize, H.P. 2014. From failure to success in South African land reform. *African Journal of Agricultural and Resource Economics*, 9(4):253-269.

Blom, J. 2017. How land reform failure 'puts SA at risk'. *Business Live*. [Aanlyn] beskikbaar by: <https://www.businesslive.co.za/bd/national/2017-10-19-how-land-reform-failure-puts-sa-at-risk/> [Verkry op 2018-05-16]

Bolnick, B. 2004. *Technical report: Effectiveness and economic impact of tax incentives in the SADC region*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <https://www.nathaninc.com/effectiveness-and-economic-impact-of-tax-incentives-in-the-sadc-region/> [Verkry op 2018-08-05]

Bosman, F. 2007. *Land reform: a contextual analysis*. The FW de Klerk Foundation. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://www.fwdeklerk.org/index.php/en/publications> [Verkry op 2018-08-05]

Bosman, L. 2005. Grond alleen bemagtig nie die boere. *Rapport*, 19 Maart:27.

Bouet, A. & Laborde, D. 2010. *The economics of export taxation: a theoretical and CGE approach contribution*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://www.oecd.org/tad/ntm/43965958.pdf> [Verkry op 2017-02-05]

Brooks, C. 2012. What is fiscal policy? *Business News Daily*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://www.businessnewsdaily.com/3484-fiscal-policy.html> [Verkry op 2017-05-13]

Calitz, E., Wallace, S. & Burrows, L. 2013. *The impact of tax incentives to stimulate investment in South Africa*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <https://ideas.repec.org/p/sza/wpaper/wpapers195.html> [Verkry op 2017-05-27]

Chen, D. 2015. The framework for assessing tax incentives: A cost benefit analysis approach. *Paper for workshop on tax incentives and base protection*, New York, 23-24 April 2015. [Aanlyn] Beskikbaar by: http://www.un.org/esa/ffd/wp-content/uploads/2015/04/2015TIBP_PaperChen.pdf [Verkry op 2017-05-15]

Childress, M., Hansen, P., Solomon, D. & Van den Brink, R. 2007. *Taxing agricultural land: A policy instrument for land use intensification, local development and land market reform*. Verslag aangebied by WBI/SADC Workshop on land redistribution, 10 Julie 2007.

Chimhowu, A.O. 2006. *Tinkering on the fringers? Redistributive land reforms and chronic poverty in Southern Africa. Working Paper 58.* Manchester, England: Chronic Poverty Research Centre, Universiteit van Manchester. [Aanlyn]

Beskikbaar by:

http://www.chronicpoverty.org/uploads/publication_files/WP58_Chimhowu.pdf

[Verkry op 2018-08-05]

Chynoweth, P. 2008. Legal research in the built environment: A methodological framework. In: International Conference on Building Education and Research (CIB W89 BEAR), Heritance Kandalama, Sri Lanka, 11 - 15 Februarie. [Aanlyn]

Beskikbaar by: http://usir.salford.ac.uk/12467/1/legal_research.pdf [Verkry op 2018-09-38]

Cieplak, P. 2013. South Africa: Land reform debates heat up again, 100 years after the Natives Land Act. *Vumelana Advisory Fund.* [Aanlyn] Besikbaar by:

http://www.vumelana.org.za/news_centre/south-africa-land-reform-debates-heat-up-again-100-years-after-the-natives-land-act/ [Verkry op 2018-07-02]

Coltart, D. 2008. *A decade of suffering in Zimbabwe: Economic collapse and political repression under Robert Mugabe.* Centre for Global Liberty & Prosperity. [Aanlyn] Besikbaar by:

http://www.genocidewatch.org/images/Zimbabwe_24_Mar_08_A_Decade_of_Suffering_in_Zimbabwe_Economic_Collapse_and_Political_Repression_Under_Robert_Mugabe.pdf [Verkry op 2017-05-15]

Corrigan, T. 2018. Land expropriation without compensation: Implications of a seismic shift. *Biznews.* [Aanlyn] Besikbaar by:

<https://www.biznews.com/undictated/2018/01/05/land-expropriation-without-compensation/> [Verkry op 2018-01-09]

Cousins, B. & Scoones, I. 2009. *Contested paradigms of “viability” in redistributive land reform: perspectives from Southern Africa.* [Aanlyn] Besikbaar by:

<http://www.ids.ac.uk/publication/contested-paradigms-of-viability-in-redistributive-land-reform-perspectives-from-southern-africa> [Verkry op 2015-07-08].

Cousins, B. 2016. *Land reform in South Africa is sinking. Can it be saved?*

[Aanlyn] Beskikbaar by:

https://www.nelsonmandela.org/uploads/files/Land_law_and_leadership_-_paper_2.pdf [Verkry op 2017-05-07]

Cousins, B. 2018. Can land reform help reduce poverty and inequality? *Project rise*

by news24. Beskikbaar by: <https://projectrise.news24.com/can-land-reform-help-reduce-poverty-inequality/> [verkry op 2019-03-25]

Cronjé, F. 2015a. Farmers' rights must be defended. *Mail&Guardian*. [Aanlyn]

Beskikbaar by: <http://mg.co.za/article/2015-10-15-farmers-rights-must-be-defended> [Verkry op 2016-05-10]

Cronjé, F. 2015b. Property rights: Boere need to make a plan – IRR. *Politicsweb*.

[Aanlyn] Beskikbaar by: <http://www.politicsweb.co.za/news-and-analysis/property-rights-boere-must-make-a-plan--irr> [Verkry op 2017-01-25]

Crosby, A. 2016. Wat behels die nuwe onteieningswet? *Graan SA*. [Aanlyn]

Beskikbaar by: <https://www.grainsa.co.za/wat-behels-die-nuwe-onteienswet> [Verkry op 2019-03-26]

CSARS v BP Southern Africa (Pty) Ltd (2007) (69 SATC 79).

CSARS v Labat Africa Ltd (2011) JOL 27986 (SCA).

Davids, I., Theron, F., & Maphunye, K.J. 2005. *Participatory development in South Africa: a development management perspective*. Pretoria, Suid-Afrika: Van Schaik Uitgewers.

Davis, R. 2013. Hundred years on, the Natives Land Act's legacy is with us still.

Daily Maverick. [Aanlyn] Beskikbaar by:

<https://www.dailymaverick.co.za/article/2013-06-19-hundred-years-on-the-natives-land-acts-legacy-is-with-us-still/> [Verkry op 2018-10-24]

Davis, G. 2017. ANC to amend Constitution to allow for land expropriation without compensation. *EWN*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://ewn.co.za/2017/12/21/anc-to-amend-constitution-to-allow-for-land-expropriation-without-compensation> [Verkry op 2018-01-10]

Davis Tax Committee. 2016. *Macro Analysis of the tax system and inclusive growth in South Africa*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://www.taxcom.org.za/docs/20160421%20DTC%20Macro%20Analysis%20Final%20Report%20-%20Full%20Report.pdf> [Verkry op 2018-07-21]

De Beer, S.M. 2001. *Rural settlement models for land reform in South Africa*. M-thesis. Noordwes Universiteit.

De Beer, S., Pieters, F. & Venter, J. 2016. *Tax relief for farmers during a natural disaster*. Honneurs-skripsie. Universiteit van die Vrystaat.

De Vos, P. 2013. Willing buyer, willing seller works... If you have a lifetime to wait. *Daily Maverick*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <https://www.dailymaverick.co.za/opinionista/2013-06-13-willing-buyer-willing-seller-works-if-you-have-a-lifetime-to-wait/#.WLaVRm-GPIU> [Verkry op 2017-03-01]

D'Haese, M. & Mdula, R. 1998. *The effects of disempowerment: On-farm problems related to restricted access to resources, support services and rights*. Bladsye 83-90 in *The agricultural democratisation of South Africa*. J. Kirsten, J van Zyl and N. Vink, (red.) Africa Institute for Policy Analysis and Economic Integration, Francolin Publishers.

Dodson, A. 2013. The Natives Land Act of 1913 and its legacy. *Advocate*, April:29-32.

Du Plessis, E. 2018. Staat kan nie net grond vat. *Volksblad*, 14 Augustus:9.

Du Plessis, H. 2007. Aid for farmer training. *Ubisi Mail*, September:4-5.

Du Plessis, W.J. 2011. African indigenous land rights in a private ownership paradigm, *PER*, 14(7):46

Du Toit, A. 2014. Op-Ed: Land reform – cloud cuckoo land or calculus of power? *Daily Maverick*, 11 Augustus. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://www.dailymaverick.co.za/article/2014-08-11-op-ed-land-reform-cloud-cuckoo-land-or-calculus-of-power/#.UG--2ccTug> [Verkry op 2014-08-18]

Du Toit, C. 2016. Income tax in South Africa: The first 100 years. 1914-2014. (Hattingh, J., Roeleveld, J. & West, C.) Juta.

eNCA. 2014. EFF policies threaten ANC's support base. eNCA. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://www.enca.com/elections-2014-south-africa/eff-policies-threaten-ancs-support-base> [Verkry op 2014-07-24]

Erasmus, D. 2013. Land reform a complete failure – Vink. *Farmer's Weekly*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://www.farmersweekly.co.za/news.aspx?id=40197&h=Land-reform-a-complete-failure-%E2%80%93-Vink> [Verkry op 2014-01-24]

Essop, P. 2018. 'Grond sonder hulp `n Ferrari sonder petrol'. *Beeld*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <https://www.pressreader.com/south-africa/beeld/20180630/281672550684739> [Verkry op 2018-07-10]

Export.gov. 2017. *South Africa – Agricultural Sector*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <https://www.export.gov/article?id=South-Africa-agricultural-equipment> [Verkry op 2018-10-04]

Faugier, J. & Sargeant, M. 1997. Sampling hard to reach populations. *Journal of Advanced Nursing*. 26(4): 790-797.

Fielding, N. 2004. Getting the most from archived qualitative data: Epistemological, practical and professional obstacles. *International Journal of Social Research Methodology*. 7(1): 97-104.

Financial Times Lexicon. Datum onbekend. *Definition of tax incentive*. [Aanlyn]
Beskikbaar by: <http://lexicon.ft.com/Term?term=tax-incentive> [Verkry op 2017-05-27]

Fremy, J. 2000. Ten years of training for agricultural extension in Sub-Saharan Africa (1987-1998). Aangebied tydens die "Proceedings of 34th Conference, South African Society for Agricultural Extension".

Genis, A. 2008. Grondhervorming slaag nie. *Landbouweekblad*. [Aanlyn]
Beskikbaar by:
<http://m24lbarg01.naspers.com/argief/berigte/landbouweekblad/2008/10/10/LB/12/01.html> [Verkry op 2018-08-05]

Gerber, J. 2018. National Assembly adopts motion on land expropriation without compensation. *News24*. [Aanlyn] Beskikbaar by:
<https://www.news24.com/SouthAfrica/News/breaking-national-assembly-adopts-motion-on-land-expropriation-without-compensation-20180227> [Verkry op 2018-03-25]

Gouws, B. & Rohhamlal, N. 2017. *Extension of Employment Tax Incentive*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <https://www.sablog.kpmg.co.za/2016/10/extension-employment-tax-incentive/> [Verkry op 2017-05-24]

Greyling, A. 2016. Verskille en ooreenkomste tussen die Onteieningswet van 1975 en die nuwe Wetsontwerp van 2015. *Afrisake*. [Aanlyn] Beskikbaar by:
<https://www.afisake.co.za/verskille-en-ooreenkomste-tussen-die-onteieningswet-van-1975-en-die-nuwe-wetsontwerp-van-2015/> [Verkry op 2018-07-05]

Groenewald, J.A. 2004. Conditions for successful land reform in Africa. *SAJEMS*, 7:673-682.

Hall, R. 2004. A Political Economy of Land Reform in South Africa. *Review of African Political Economy*, 100(31):213-227.

Hall, R. & Kepe, T. 2016. *Land Redistribution in South Africa*. [Aanlyn] Beskikbaar by:

https://www.parliament.gov.za/storage/app/media/Pages/2017/october/High_Level_Panel/Commissioned_Report_land/Commissioned_Report_on_Land_Redistribution_Kepe_and_Hall.pdf [Verkry op 2018-08-05]

Hans, B. 2017. Take back stolen land, says deputy minister. *IOL News*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://www.iol.co.za/news/politics/take-back-stolen-land-says-deputy-minister-7754986> [Verkry op 2017-05-07]

Haupt, P. 2017. *Notes on South African Income Tax*. Hedron.

Herman, P. 2017. If you see a beautiful piece of land, take it – Malema. *News24*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <https://www.news24.com/SouthAfrica/News/if-you-see-a-beautiful-piece-of-land-take-it-malema-20170228> [Verkry op 2018-01-10]

Hlomendlini, H. & Makgolane, P., 2017. Land expropriation without compensation: Possible impact on the South African agricultural economy. *BizCommunity*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://www.bizcommunity.com/Article/196/358/165375.html> [Verkry op 2018-01-10]

Horton, M. & El-Ganainy, A. 2012. *Fiscal policy: Taking and giving away*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/basics/fiscpol.htm> [Verkry op 2017-05-24]

Hunter, Q. & Shoba, S. 2017. ANC tones down Zuma's radical land reform rhetoric. *Business Live*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <https://www.businesslive.co.za/rdm/politics/2017-03-13-anc-tones-down-zumas-radical-land-reform-rhetoric/> [Verkry op 2018-07-31]

Institute for Poverty, Land and Agrarian Studies (PLAAS). 2016. *Diagnostic report on land reform in South Africa*. [Aanlyn] Beskikbaar by: https://www.parliament.gov.za/storage/app/media/Pages/2017/october/High_Level_Panel/Commissioned_Report_land/Commissioned_Report_on_Land_Redistribution_Kepe_and_Hall.pdf

[Panel/Commissioned Report land/Diagnostic Report on Land Reform in South Africa.pdf](#) [Verkry op 2018-09-30]

Isaacs, L. 2017. ANC's decision on land expropriation without compensation a radical move. *EWN*. [Aanlyn] Beskikbaar by <http://ewn.co.za/2017/12/21/anc-s-decision-on-land-expropriation-without-compensation-a-radical-move> [Verkry op 2018-01-09]

Jacobs, P. 2003. *Evaluating land and agrarian reform in South Africa. An occasional Paper series: Support for agricultural development*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://www.plaas.org.za/sites/default/files/publications-pdf/ELARSA%2004.pdf> [Verkry op 2018-08-11]

Jeffery, A. 2016. Creeping land nationalisation no poverty solution. *Fin24*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://www.fin24.com/BizNews/anthea-jeffery-creeping-land-nationalisation-no-poverty-solution-20160301> [Verkry op 2016-04-02]

Jordaan, A.J. & Jooste, A. 2003. Strategies for the support of successful land reform: a case study of Qwa-Qwa emerging commercial farmers. *South African Journal for Agricultural Extension*, 32:1-14.

Jordaan, J.W. & Grobler, H.J.F. 2011. Farmer support and extension to land reform farms in the Central Karoo – Part 2: A baseline assessment of farm-level economic viability. *South African Journal for Agricultural Extension*, 39:45-54.

Joubert, J.J. 2016. State-owned entities in huge trouble. *Sowetan Live*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <https://www.sowetanlive.co.za/news/2016-10-26-state-owned-entities-in-huge-trouble/> [Verkry op 2018-07-31]

Kahn, N. 2007. Land and Agrarian Reform in South Africa. *Policy issues & actors*, 20(12).

Khapayi, M. 2013. *Commercialisation of emerging farmers in the Eastern Cape Province: Identification of limiting factors that inhibit the progression from*

subsistence to commercial farming. M-tesis. Nelson Mandela Metropolitaanse Universiteit.

Khapayi, M. & Celliers, P.R. 2016. Factors limiting and preventing emerging farmers to progress to commercial agricultural farming in the King William's Town area of the Eastern Cape Province, South Africa. *South African Journal of Agricultural Extension*, 44(1):25-41.

Kloppers, H.J. & Pienaar, G.J. 2014. The historical context of land reform in South Africa and early policies. *PER*, 17(2):677-707. [Aanlyn] Beskikbaar by: http://www.scielo.org.za/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1727-37812014000200004 [Verkry op 2016-05-11]

Koranteng, K.Y. 2010. *Contract farming model of financing smallholder farmers in South Africa: The case of the IDC-Kat River citrus development scheme*. M-tesis. Universiteit van Stellenbosch.

Krinninger, T. 2015. *Zimbabwe's fast track land reform shows little benefit 15 years on*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <https://www.dw.com/en/zimbabwes-fast-track-land-reform-shows-little-benefit-15-years-on/a-18461592> [Verkry op 2018-08-03]

Lahiff, E. Datum onbekend. *Redistributive land reform and poverty reduction in South Africa*. [Aanlyn] Beskikbaar by: https://www.plaas.org.za/sites/default/files/publications-pdf/South_Africa_Lahiff.pdf [Verkry op 2018-08-05]

Lahiff, E. & Rugege, S. 2002. A Critical assessment of Land Redistribution Policy in the Light of the Grootboom Judgment. *Law, Democracy and Development*, 2(3): 295.

Lahiff, E. 2007. *Land redistribution in South Africa: Progress to date*. Verslag aangebied by "Land Redistribution: Towards a common vision, regional course, Southern Africa", 9-13 Julie 2007. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://www.sarpn.org/documents/d0002695/> [Verkry op 2014-08-05]

Lahiff, E. & Hall, R. 2004. *PLAAS submission to the Portfolio Committee on Agriculture and Land Affairs*. Kaapstad: Programme for Land and Agrarian Studies: Universiteit van die Wes-Kaap.

Lahiff, E. 2008. *Research Report 38: Land reform in South Africa: A status report 2008*. [Aanlyn] Beskikbaar by: http://www.plaas.org.za/sites/default/files/publications-pdf/RR38_0.pdf [Verkry op 2018-03-08]

Lahiff, E. & Li, G. 2012. *Land Redistribution in South Africa: a critical review*. [Aanlyn] Beskikbaar by: http://www.vumelana.org.za/e-library/wp-content/uploads/2015/03/2012_Land-Redistribution-in-South-Africa-_A-Critical-Review.pdf [Verkry op 2018-08-05]

Landbank. 2011. *Land Bank Research Report: Addressing challenges of financing emerging farmers*. Pretoria: Landbank.

Lincoln, Y.S. & Guba, E.G. 1985. *Naturalistic Inquiry*. Beverly Hills, Verenigde State van Amerika: Sage Publications.

Lubambo, P.T. 2011. *An appraisal of post-transfer production trends of selected land reform projects in the North West Province, South Africa*. M-tesis. Universiteit van Pretoria.

Makinana, A. 2017. Land reform: Zuma moves for expropriation with no compensation. *City Press*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://citypress.news24.com/News/land-reform-zuma-moves-for-expropriation-with-no-compensation-20170331> [Verkry op 2017-05-07]

Makinana, A. 2018. Citizens will decide on land grabs. *News24*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <https://www.news24.com/SouthAfrica/News/citizens-will-decide-on-land-grabs-20180311-2> [Verkry op 2018-03-19]

Mamdani, M. 2008. Lessons of Zimbabwe. *London Review of books*, 30(23):17-21. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://www.lrb.co.uk/v30/n23/mahmood-mamdani/lessons-of-zimbabwe> [Verkry op 2015-08-24]

Manenzhe, T.J. 2007. *Post settlement challenges for land reform beneficiaries: three case studies from Limpopo Province*. M-tesis. Universiteit van die Wes-Kaap.

Manenzhe, T.D., Zwane, E.M. & Van Niekerk, J.A. 2016. Factors affecting sustainability of land reform projects in Ehlanzeni District Mpumalanga Province, South Africa. *South African Journal of Agricultural Extension*, 44(2):30-41.

Manjengwa, J. 2010. Zimbabwe. Bladsye 62-67 in *Review of land reforms in Southern Africa*. K. Kleinbooi (red.). [Aanlyn] Beskikbaar by: <https://www.plaas.org.za/sites/default/files/publications-pdf/PLAAS%20Annual%20review%20web.pdf> [Verkry op 2018-08-05]

Marcus, M. & Solomon, T. 2009. Changes to the VAT rules for intra-group transfers. *Tax Ensignt*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <https://www.ensafrica.com/newsletter/briefs/taxOct09changes.html> [Verkry op 2018-03-21]

Marrian, N. 2018. Ramaphosa's late-night shock – ANC will amend constitution on land. *Business Day*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <https://www.businesslive.co.za/bd/national/2018-07-31-breaking-news-anc-to-change-constitution-to-expropriate-land/> [Verkry op 2018-09-29]

Masoka, N.S. 2014. *Post settlement land reform challenges: the case of the Department of Agriculture, Rural Development and Land Administration, Mpumalanga Province*. M-tesis. Noordwes Universiteit.

McKerchar, M. 2008. Philosophical paradigms, inquiry strategies and knowledge claims: Applying the principles of research design and conduct to taxation. *eJournal of Tax Research*, 6(1): 5-22. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://classic.austlii.edu.au/au/journals/eJlTaxR/2008/1.html> [Verkry op 2018-09-28]

McPherson, J. (jane@grainsa.co.za) 2014. Grondhervorming. [E-pos aan:] Kotzé, W. (wilmienkotze@gmail.com) 12 Maart 2014.

Mfuywa, S.O. 2012. *Factors affecting the functioning of the pro-active land acquisition strategy in the Buffalo City municipal area*. M-tesis. Nelson Mandela Metropolitaanse Universiteit.

Mirrlees, J., Adam, S., Besley, T., Blundell, R., Bond, S., Chote, R., Gammie, M., Johnson, P., Myles, G & Poterba, J. 2011. *Tax by Design: the Mirrlees Review. Conclusions and Recommendations for Reform*. Oxford: Oxford University Press.

Mkodzongi, G. & Rusenga, C. 2016. Land reform failures costly for all. *Bdlove*. [Aanlyn] Beskikbaar by <https://www.businesslive.co.za/bd/opinion/2016-03-04-land-reform-failures-costly-for-all/> [Verkry op 2016-08-08]

Moloi, M.J. 2008. *A comparison of socioeconomic characteristics that determine the farm income of emerging livestock and horticultural farmers in South Africa*. M-tesis. Universiteit van Limpopo.

Moyo, S. 2000. The Political Economy of Land Acquisition and Redistribution in Zimbabwe, 1990-1999. *Journal of Southern African Studies*, 26(1):5-28.

Mulholland, S. 2017. The madness of land expropriation without compensation: Stephen Mulholland unpacks ANC plans. *BizNews*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <https://www.biznews.com/thought-leaders/2017/12/28/land-expropriation-stephen-mulholland/> [Verkry op 2018-01-15]

Musviba, N. 2014. Farming expenditures and allowances. *South African Tax Guide*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://www.sataxguide.co.za/farming-expenditure-and-allowances/> [Verkry op 2018-08-03]

Mwatware, W. 2013. *The politics of land reform: A comparative study of South Africa and Zimbabwe in the post 1994 era*. Aangebied by “Land Divided: Land and

South African Society in 2013, in comparative perspective". Kaapstad, Suid-Afrika: Universiteit van Kaapstad, 24-27 Maart 2013.

Ndenze, B. 2013. State owns 14% of SA land – audit. *The Star*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://www.iol.co.za/news/politics/state-owns-14-of-sa-land-audit-1.1574347#.U9DNpWeKDIU> [Verkry op 2013-07-24]

Negrão, J. 2002. *Land in Africa – an indispensable element towards increasing the wealth of the poor*. [Aanlyn] Beskikbaar by: https://sarpn.org/documents/d0000101/P107_Negrao.pdf [Verkry op 2018-08-05]

Neuman, W.L. 2006. *Social research methods: qualitative and quantitative approaches*. Boston, Verenigde State van Amerika: Pearson A and B.

Ortmann, G.F. & Machete, C. 2003. *Problems and opportunities in South African agriculture*. In: Nieuwoudt, L. & Groenewald, J. (red.), *The Challenge of Change: Agriculture, Land and the South African Economy*. Pietermaritzburg, Suid-Afrika: University of Natal Press.

Ortmann, G.F. 2005. Promoting the competitiveness of South African agriculture in a dynamic economic and political environment. *Agrekon*, 44(3):286-320

Paton, C. 2017. ANC must lobby society on expropriation of land, says Dlamini-Zuma. *Business Live*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <https://www.businesslive.co.za/bd/national/2017-04-06-anc-must-lobby-society-on-expropriation-of-land-says-dlamini-zuma/> [Verkry op 2017-04-29]

Peyper, L. 2017. Zuma vows to fast track land expropriation without compensation. *Fin24*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://www.fin24.com/Economy/zuma-vows-to-fast-track-land-expropriation-without-compensation-20170224> [Verkry op 2017-04-29]

Phakathi, B. 2018. Food security the target of land expropriation without compensation, says Ramaphosa. *Business Day*. [Aanlyn] Beskikbaar by:

<https://www.businesslive.co.za/bd/national/2018-02-16-food-security-the-target-of-land-expropriation-without-compensation-says-ramaphosa/> [Verkry op 2018-07-05]

Pienaar, J. 2013. Een honderd jaar later: die Swart Grond Wet van 1913. *Litnet*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://www.litnet.co.za/een-honderd-jaar-later-die-swart-grond-wet-27-van-1913/> [Verkry op 2017-05-01]

Piermartini, R. 2004. *The role of export taxes in the field of primary commodities*. World Trade Organisation. [Aanlyn] Beskikbaar by: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/discussion_papers4_e.pdf [Verkry op 2017-02-11]

Plano Clark, V.L. & Creswell, J.W. 2008. *The mixed methods reader*. Thousand Oaks, Verenigde State van Amerika: Sage Publications.

Potgieter, D.J. & Du Plessis, P.C. 1972. *Standard Encyclopaedia of Southern Africa*, 2:329, 454. Kaapstad, Suid-Afrika: Nasou.

Presence, C. 2017. 'Expropriation without compensation an aspiration'. *IOL News*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://www.iol.co.za/news/politics/expropriation-without-compensation-an-aspiration-8385723> [Verkry op 2017-04-29]

PricewaterhouseCoopers. 2010. *PwC Innovation: Government's many roles in fostering innovation*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <https://www.pwc.com/gx/en/technology/pdf/how-governments-foster-innovation.pdf> [Verkry op 2018-08-01]

Quintal, G. 2017. ANC Committee to deal with land expropriation. *Business Live*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <https://www.businesslive.co.za/bd/politics/2017-03-28-anc-committee-split-over-land-expropriation/> [Verkry op 2017-04-29]

Randela, R., Groenewald, J.A. & Alemu, Z.G. 2006. Characteristics of potential successful and unsuccessful emerging commercial cotton farmers. *South African Journal for Agricultural Extension*, 35(1):1-11.

Reuters. 2017. *South Africa's ANC to introduce amended land claims bill in May*. Reuters. [Aanlyn] Beskikbaar by: <https://af.reuters.com/article/topNews/idAFKBN17Q1UJ-OZATP> [Verkry op 2018-05-08]

Roets, E. 2018. The real state of land ownership – AfriForum. *Politicsweb*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://www.politicsweb.co.za/documents/the-real-state-of-land-ownership--afriforum> [Verkry op 2018-09-28]

Rooi, J. 2018. 'Boere het geen rede tot paniek'. *Rapport*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <https://www.netwerk24.com/Nuus/Politiek/boere-het-geen-rede-tot-paniek-20180113> [Verkry op 2018-01-15]

Rungasamy, L. 2011. *The need for settlement support in land reform projects: focus on sustainable development*. M-tesis. Universiteit van Suid-Afrika.
Samayende, S. 2005. Land reform a “dismal failure”. *City Press*, July 14:7.

Sandrey, R. 2014. *Export taxes in the South African context*. Trade Law Centre. Stellenbosch, Suid-Afrika: tralac.

SA News. 2016. Land Holdings Bill to be presented to Cabinet. SA News. [Aanlyn] Beskikbaar by: <https://www.sanews.gov.za/south-africa/land-holdings-bill-be-presented-cabinet> [Verkry op 2018-08-05]

Sekgetle, S.G. 2004. *Land Redistribution for Agricultural Development: an evaluation of stakeholder responses in Kwazulu-Natal*. M-tesis. Universiteit van Kwazulu-Natal.

Selebano, B. 2018. EFF is ANC se baas, sê Mbeki oor grondbeleid. *Netwerk24*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <https://www.netwerk24.com/Nuus/Politiek/eff-is-anc-se-baas-se-mbeki-oor-grondbeleid-20180925> [Verkry op 2018-08-28]

Senyolo, G.M. 2007. *Factors distinguishing low turnover emerging farmers from high turnover emerging farmers in South Africa*. M-tesis. Universiteit van Limpopo.

Sibanda, N. 2010. *Where Zimbabwe got it wrong - lessons for South Africa: A comparative analysis of the politics of land reform in Zimbabwe and South Africa*. M-thesis. Universiteit van Stellenbosch.

Smith, M.D.J. 2004. Land reform in South Africa as a means to combat poverty. *Supplementum*, 45(2):466-474.

South African Revenue Service. 2008. *Guide on the tax incentive for learnership agreements*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://executrain.co.za/wp-content/uploads/SARS-LEARNERSHIP-INCENTIVES.pdf> [Verkry op 2017-05-24]

South African Revenue Service. 2012. *Binding General Ruling (Income Tax) No. 7*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://www.sars.gov.za/AllDocs/LegalDoclib/Rulings/LAPD-IntR-R-BGR-2012-07%20-%20Wear%20And%20Tear%20Depreciation%20Allowance.pdf> [Verkry op 2018-10-30]

South African Revenue Service. 2013. *Value-Added Tax. Guide for Fixed Property and Construction*. [Aanlyn] Beskikbaar by: http://taxcentre.saipa.co.za/sites/default/files/vat_409_guide_for_fixed_property_and_construction_march_2013_1.pdf [Verkry op 2018-07-03]

South African Revenue Service. 2017. *Comprehensive guide to Capital Gains Tax (Issue 6)*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://www.sars.gov.za/AllDocs/OpsDocs/Guides/LAPD-CGT-G01%20-%20Comprehensive%20Guide%20to%20Capital%20Gains%20Tax%20-%20External%20Guide.pdf> [Verkry op 2018-07-02]

South African Revenue Service. 2017. *Transfer duty guide*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://www.sars.gov.za/AllDocs/OpsDocs/Guides/LAPD-TD-G01%20-%20Transfer%20Duty%20Guide.pdf> [Verkry op 2019-03-25]

South African Revenue Service. 2018a. *Interpretation Note 86*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://www.sars.gov.za/AllDocs/LegalDoclib/Notes/LAPD-IntR-IN-2015-06%20->

[%20IN86%20Additional%20investment%20and%20training%20allowances%20for%20industrial%20policy%20projects.pdf](#) [Verkry op 2018-07-02]

South African Revenue Service. 2018b. *What are tax rates?* [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://www.sars.gov.za/Tax-Rates/Pages/default.aspx> [Verkry op 2018-07-05]

South African Revenue Service. 2018. *Securities Transfer Tax*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://www.sars.gov.za/TaxTypes/STT/Pages/default.aspx> [Verkry op 2018-07-09]

Stack, E. 2012. *Writing a research proposal*. Rhodes University: Department of Accounting.

Stiglingh, M., Koekemoer, A.D., Van Heerden, L., Wilcocks, J.S. & Van der Zwan, P. 2019. *Silke: South African Income Tax 2019*. LexisNexis.

Stiglingh, M., Koekemoer, A.D., Van Heerden, L., Wilcocks, J.S., De Swardt, R.D., Van der Zwan, P. 2018. *Silke: First Touch To Tax 2018*. LexisNexis.

Strauss, A., & Corbin, J. 1998. *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. Thousand Oaks, Kalifornië: Sage Publications Inc.

Suid-Afrika. Parlement. *Debatte van die Volksraad (Hansard)*. Vierde sitting – Twaalfde parlement (Unie van S.A.), Dele 106, 107 en 108 (20 Januarie tot 26 Mei 1961). Elsiesrivier: Handelsdrukkery Beperk.

Suid-Afrika. Parlement. *Debatte van die Volksraad (Hansard)*. Tweede sitting – Tweede parlement, Dele 5, 6, 7 en 8 (18 Januarie tot 28 Junie 1963). Elsiesrivier: Handelsdrukkery Beperk.

Suid-Afrika. Parlement. *Debatte van die Volksraad (Hansard)*. Tweede sessie – Vyfde parlement, Dele 55, 56, 57, 58 en 59 (31 Januarie tot 19 Junie 1975). Elsiesrivier: Handelsdrukkery Beperk.

Suid-Afrika. Departement van Landbou. 1997. *White paper on South African land policy*. [Aanlyn] Beskikbaar by:

<http://www.ruraldevelopment.gov.za/phocadownload/White-Papers/whitepaperlandreform.pdf> [Verkry op 2018-10-02]

Suid-Afrika. Departement van Landelike Ontwikkeling en Grondhervorming. Datum onbekend. *Vision and mission*. [Aanlyn] Beskikbaar by:

<http://www.ruraldevelopment.gov.za/about-us/vision-and-mission#.UGnHWccTug> [Verkry op 2014-08-18]

Suid-Afrika. Departement van Grondsake. 2006. *Implementation plan for the Proactive Land Acquisition Strategy (Version 1)*. Pretoria: Staatsdrukkers.

Suid-Afrika. Departement van Grondsake. 2007. *Implementation plan for the proactive land acquisition strategy (Version 2)*. Pretoria: Staatsdrukkers.

Suid-Afrika. Departement van Landbou, Bosbou en Visserye. 2011. *Die Nasionale Landbougid*. [Aanlyn] Beskikbaar by:

http://books.google.co.za/books?id=kYzQMm0saUsC&pg=PA98&lpg=PA98&dq=risiko's+verbonde+aan+boerdery+in+suid-Afrika&source=bl&ots=bro0NyXMsk&sig=i-vVRkc6_4ZHHPLNqpptmW5o5WM&hl=en&sa=X&ei=Ae7yU9W0Euap7AaX3YGqAg&ved=0CDsQ6AEwAw#v=twopage&q=risiko's%20verbonde%20aan%20boerdery%20in%20suid-Afrika&f=true [Verkry op 2014-08-19]

Suid-Afrika. Die Presidensie. 2012. *National Development Plan 2030. Our future – make it work*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <https://www.gov.za/issues/national-development-plan-2030>

[Verkry op 2018-07-02]

Suid-Afrika. Nasionale Tesourie. 2001. *Explanatory memorandum on the Second Revenue Laws Amendment Bill*. [Aanlyn] Beskikbaar by:

<http://www.sars.gov.za/AllDocs/LegalDoclib/ExplMemo/LAPD-LPrep-EM-2001-04%20->

[%20Memorandum%20Objects%20Second%20Revenue%20Laws%20Amendment%20Bill%202001.pdf](http://www.sars.gov.za/AllDocs/LegalDoclib/ExplMemo/LAPD-LPrep-EM-2001-04%20-Memorandum%20Objects%20Second%20Revenue%20Laws%20Amendment%20Bill%202001.pdf) [Verkry op 2018-07-21]

Suid-Afrika. Nasionale Tesourie. 1999. *Revenue Laws Amendment Act*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://www.sars.gov.za/AllDocs/LegalDoclib/AmendActs/LAPD-LPrim-AA-1999-02%20-%20Revenue%20Laws%20Amendment%20Act%201999.pdf> [Verkry op 2018-07-21]

Suid-Afrika. Nasionale Tesourie. 2001a. *Explanatory memorandum on the Second Revenue Laws Amendment Bill*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://www.sars.gov.za/AllDocs/LegalDoclib/ExplMemo/LAPD-LPrep-EM-2001-04%20-%20Memorandum%20Objects%20Second%20Revenue%20Laws%20Amendment%20Bill%202001.pdf> [Verkry op 2018-07-21]

Suid-Afrika. Nasionale Tesourie. 2001b. *Second Revenue Laws Amendment Act*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://www.sars.gov.za/AllDocs/LegalDoclib/AmendActs/LAPD-LPrim-AA-2001-03%20-%20Second%20Revenue%20Laws%20Amendment%20Act%202001.pdf> [Verkry op 2018-07-21]

Suid-Afrika. Nasionale Tesourie. 2013. *Explanatory memorandum on the Taxation Laws Amendment Bill*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://www.sars.gov.za/AllDocs/LegalDoclib/ExplMemo/LAPD-LPrep-EM-2013-02%20-%20Explanatory%20Memorandum%20Taxation%20Laws%20Amendment%20Bill%202013.pdf> [Verkry op 2018-07-21]

Suid-Afrika. Departement van Landelike Ontwikkeling en Grondhervorming. 2013. *Land Audit*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <file:///C:/Users/wkotze003/Downloads/land%20audit%20booklet.pdf> [Verkry op 2019-03-26]

Suid-Afrika. Parlement. 2013. *Reflections on the impact of the Natives' Land Act, 1913, on local government in South Africa*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://studylib.net/doc/8241217/1913-natives-land-act---parliament-of-south-africa> [Verkry op 2014-09-16]

Suid-Afrika. Departement van Handel en Nywerheid. Datum onbekend. *Trade, Exports & Investment*. [Aanlyn] Beskikbaar by:

http://www.dti.gov.za/trade_investment/export_incentives.jsp?subthemeid=26

[Verkry op 2017-05-27]

Suid-Afrika. Departement van Landelike Ontwikkeling en Grondhervorming. Datum onbekend. *The Department*. [Aanlyn] Beskikbaar by:

<http://www.ruraldevelopment.gov.za/about-us#.W0nHtFUzblU> [Verkry op 2018-07-

28]

Suid-Afrikaanse Instituut vir Geoktrooieerde Rekenmeesters. 2016. 2478 – *Asset-for-share transactions*. Issue 196. [Aanlyn] Beskikbaar by:

https://www.saica.co.za/integritax/2016/2478.Asset-for-share_transactions.htm

[Verkry op 2018-03-21]

Suider-Afrikaanse Ontwikkelingsgemeenskap. 2004. *Effectiveness and economic impact of tax incentives in the SADC region*. [Aanlyn] Beskikbaar by:

http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pnacy929.pdf [Verkry op 2017-05-24]

Suranovic, S.M. 2004. *International trade theory and policy*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://internationalecon.com/Trade/Tch90/T90-23.php> [Verkry op 2017-02-05]

Surtees, P. 2014. The birth of the first Income Tax Act. *Without prejudice*, 14(11):6-7.

Sydor, A. 2013. Conducting research into hidden or hard-to-reach populations. *Nurse Researcher*. 20(3): 33-37.

Tandwa, L. 2017. Land expropriation decision will not harm economy – Ramaphosa. *News24*. [Aanlyn] Beskikbaar by:

<https://www.news24.com/SouthAfrica/News/land-expropriation-decision-will-not-harm-economy-ramaphosa-20171221> [Verkry op 2018-01-09]

Terreblanche, S.E. 2008. Towards an improved Agricultural extension service as a

key role player in the settlement of new farmers in South Africa. *South African Journal of Agricultural Extension*, 3(2): 60-63.

Thomas, W.H. 1978. *Economic development in Namibia: Towards acceptable development strategies for independent Namibia*. Piscataway, Verenigde State van Amerika: Transaction Publishers.

Trading economics. 2018. South Africa Average Monthly Gross Wage. [Aanlyn] Beskikbaar by: <https://tradingeconomics.com/south-africa/wages> [Verkry op 2018-10-04]

Tsawu, S. 2006. *An historical overview and evaluation of the sustainability of the Land Redistribution for Agricultural Development (LRAD) Programme in South Africa*. M-tesis. Universiteit van Stellenbosch.

Unie van Suid-Afrika. Parlement. *Debatte van die Volksraad (Hansard)*. Vierde sitting – Twaalfde parlement, Dele 106, 107 en 108 (20 Januarie tot 26 Mei 1962). Elsie'srivier: Nasionale Handelsdrukkery Beperk.

Van Aswegen, H.F. 1990. *History of South Africa to 1954*. Pretoria: Academica

Van den Brink, R., Thomas, G., Binswanger, H., Bruce, J., & Byamugisha, F. 2006. *Consensus, Confusion and Controversy. Selected land reform issues in Sub-Saharan Africa*. World Bank Working Paper no. 71. Washington DC: The World Bank.

Van der Elst, H.J. 2007. Post-settlement support as key contributor to the success of the South African land reform programme (1994-2007). *Politeia*, 26(3):287-305.

Van der Elst, H. 2008. *Post-settlement land reform objectives in South Africa: towards a management model for sustainable development*. D-tesis. Noordwes Universiteit.

Van der Walt, S. & Van der Westhuizen, G. 2017. Grondwet dalk verander. *Beeld*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <https://www.pressreader.com/south-africa/beeld/20171221/281535111351575> [Verkry op 2018-01-09]

Van der Westhuizen, C. 2005. Land reform: Lessons from a Southeastern Free State experience. *South African Journal for Agricultural extension*, 34(1):1-18.

Van Zyl, C. (dienste@tlu.co.za) 2014. Navrae: statistiek re grondhervorming. [E-pos aan:] Kotzé, W. (wilmienkotze@gmail.com) 10 Maart 2014.

Van Wyk, J. 2015. Hoe werk die nuwe Onteieningswet? *Landbouweekblad*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <https://www.netwerk24.com/landbou/Nuus/hoe-werk-die-nuwe-onteieningswet-20170914> [Verkry op 2018-07-05]

Venter, J.M.P., De Hart, K.L., Coetzee, K., & Koekemoer, A.D. 2016. *A Student's approach to Income Tax*. Lexis Nexis.

Verenigde Koninkryk. Department of International Development. 2002. *Better livelihoods for poor people: The role of land policy*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <https://pdfs.semanticscholar.org/1f1e/044d64f7dda212c5cc9e13021538f13e84f5.pdf> [Verkry op 2019-08-05]

Verma, V. 2015. Sampling Elusive Populations: Application to Studies of Child Labour. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://www.winrock-clearii-qlp.org/wp-content/uploads/2015/10/Sampling-Elusive-Populations-Applications-to-studies-of-child-labor-ILO-2013.pdf>. [Verkry op 2018-09-29]

Vermeulen, S.E. 2009. *A comparative assessment of the land reform programme in South Africa and Namibia*. M-tesis. Universiteit van Stellenbosch.

Verryn, F. 2017. Hereregte: Jy kan dit nie ontduik nie. *Netwerk24*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <https://www.netwerk24.com/Sake/Eiendomme/hereregte-jy-kan-dit-nie-ontduik-nie-20170304> [Verkry op 2018-07-06]

Walker, C. 2008. *Landmarked: Land claims and land restitution in South Africa*. Ohio, Verenigde State van Amerika: Ohio University Press.

Weideman, M. 2006. *Land reform, equity and growth in South Africa: A comparative analysis*. D-tesis. Universiteit van Witwatersrand.

Zvomuya, F. 2012. Land reform target in trouble. *Ubisi mail*, Desember:4-6.